

III

BU

NA

Kolofon

Zapis v razvidu medijev Ministrstva za kulturo:
zaporedna številka 1492

ISSN (International Standard Serial Number):
0041-2724

Izdajatelj:

ŠOU v Ljubljani
Kersnikova 4
1000 Ljubljana
Slovenija
Telefon: +38614380200
Faks: +38614380202
Elektronski naslov: info@sou-lj.si
Spletni naslov: sou-lj.si
Matična številka: 5133734
ID za DDV: SI55049745
TRR: SI56 02010-0018933202

Za izdajatelja:

Roman Didovič, direktor
Aljoša Krdžič, predsednik

Uredništvo:

Kersnikova 4
1000 Ljubljana
Slovenija
Telefon: +38614380263
Faks: +38614380264
Elektronski naslov: urednistvo@tribuna.si
Spletni naslov: tribuna.si
Twitter: twitter.com/Trobilo
Facebook: facebook.com/pages/Tribuna

Člani uredništva:

Anej Korsika, neodgovorni urednik
Aleš Guid, namestnik neodgovornega urednika
Tanja Peček, članica uredništva
Robert Bobnič, član uredništva
Aljaž Vindiš, likovni urednik
Klemen Ilovar, urednik fotografije
Aljaž Košir – Fejzo, urednik ilustracije
Alen Kirn, tehnični urednik

Programski svet:

Igor Brlek, direktor Študentske založbe
Tomaž Zaniuk, odgovorni urednik Radia Študent
Miha Lobnik, višji svetovalec na ŠOU v Ljubljani
Zala Primic, vodja Civilno-družbene iniciative
Anej Korsika, neodgovorni urednik Tribune

Lektura:

Anita Jurič

Priprava za tisk:

Luxuria

Tisk:

SET, 10.000 izvodov

Članki, objavljeni v Tribuni, se v raziskovalne namene beležijo v Korpusu slovenskega jezika.

Prelom je stavljen v unikatni črkovni vrsti Tribunal, izdelani specifično za potrebe časopisa Tribuna.

Distribucija Tribune

Elektronski naslov: distribucija@tribuna.si

Obseg naše fizične distribucijske mreže lahko spremljaš na zemljevidu na naši spletni strani. Vzpostavili smo jo v sodelovanju z Društvom za promocijo glasbe (dpg.si) in lokalnimi prostovoljci. Vzpostavili smo tudi elektronsko distribucijsko mrežo, v sodelovanju z Digitalno knjižnico Slovenije (dlib.si). V kratkem bomo uvedli elektronske naročniške račune za direktno distribucijo, ki si jih boste lahko ustvarili na naši spletni strani. V skladu z Zakonom o varstvu osebnih podatkov, se zavezujemo, da bodo vaši podatki uporabljeni le za potrebe distribucije in interne statistike. Kadarkoli ga boste lahko spremenili ali preklicali; kadarkoli ga boste lahko spet ustvarili.

Izjava o avtorstvu

Tribuna je izključno avtorsko delo slovenskih študentov oziroma študentov, ki so na študiju v Sloveniji, če ni drugače navedeno. Tribuno izdajamo kot brezplačnik in sicer pod licenco Creative Commons, ki nas avtorsko zaščiti, hkrati pa omogoča, da določimo pogoje, pod katerimi dovolimo uporabo naših del. Uporabo del dovoljujemo ob priznanju avtorstva po principu Ime Priimek / Tribuna, za nekomercialno rabo in v nespremenjeni obliki. Podrobnosti licence so dostopne na creativecommons.org ali na Inštitutu za intelektualno lastnino, Streliška 1, 1000 Ljubljana.

Tabu? Nič bat!

Letošnji mednarodni gledališki festival Ex Ponto je v zobe vzel tabu, mi pa smo v zobe vzeli predstave Ex Ponta. Te smo pokrili z recenzijami in refleksijami o tematikah predstav. Če ste zamudili festival, imate zdaj priložnost, da si preberite tekste o njem, sicer boste ostali dramaturško podhranjeni, a za prvo silo bo. O tabuju smo poskušali misliti tudi širše, o njegoviwa vloga v naši družbi, kako ga razumemo, kako se z njim soočamo – kaj hudiča sploh je tabu?

Odgovor ni enostaven in nam ga do konca redakcije ni uspelo najti. Ob besedi tabu najprej padejo na pamet kakšni perverzni seksualni škandali. Recimo Fritzl in njegovo podzemno stvarstvo izživljanja nad družinskimi člani. Ali pa pedofilski ekscesi rimokatoliške cerkve na Irskem in drugod po svetu. Pri tem sploh ni treba iti tako daleč stran in iskati spektakularnih primerov, vse našteto se dogaja v naši okolici, le da se o tem večina ljudi prikladno spreneveda. Otroka, ki spregovori o nadlegovanju, ne jemljejo resno in ženske, nad katero se izživlja mož, prav tako ne. V vsem tem tabu nedvomno je. Saj je v vsem tem vsebovana tista minimalna definicija tabuja kot družbene prepovedi. Vendar pa se k sreči tudi na tem področju premika in vedno več žrtev dobiva svoj glas in vedno več primerov doživi sodni epilog.

A po drugi strani se zdi, da živimo v družbi, ki ne pozna več tabuja, pravkar navedena seksualnost je nekaj, kar cveti kot še nikoli, in to ne zgolj v kakšnih sramežljivih kotičkih, ampak v prvem planu javnosti. Marketinške strategije že skoraj praviloma vključujejo goloto, tudi vsaka zvezdnica, ki danes da kaj nase, poskrbi, da odkrijejo njen sex tape, o katerem se potem javnost na dolgo in široko zgraža, v resnici pa po tem zmeraj bolj hlepi. Resničnostne oddaje takšnih in drugačnih profilov vse parazitizirajo na tem, da bi človeku, če bi lahko, slekle še kožo. Golota in seks pač nista več nekaj pretresljivega, seksualna revolucija je že daleč za nami. Tisto, kar je danes nek kvazitabor, pa v resnici to sploh ni, je to, da človeka na očeh javnosti seciramo, popolnoma razgalimo in vso debato strukturiramo okrog tega. Celo politični vrh igra to igro namesto tiste prave politike, ki bi bila sposobna misliti na celotno družbo, in tudi namesto udejanjanja politike, ki bi zadevala celotno družbo, smo obsojeni na politike privatnike. Kaj mi pomaga, če vem, da se Pahor naliva z Red Bullom, in da je Janša romantično zaljubljen? Absolutno nič. S takšnimi retoričnimi prijemi se v javnosti ustvarja vtis tega, da smo prodrli pod površino neke osebe in jo na ta način približali sleherniku. Tisto, kar v resnici dosežemo, je to, da jo od slehernika oddaljimo.

Zato je mogoče politika tista, ki je postala tabu v naši družbi. Je poklic, ki je star vsaj toliko kot prostitucija in ga z njim tudi radi primerjamo. Nemara v očeh javnosti nikoli ni imela res visokega ugleda, a tako nizkega kot danes tudi najbrž ne. Ukvarjanje s politiko je določen tabu, skoraj nekaj prepovedanega je na tem in na neki ravni politiko vsi preziramo. Celo sami politiki so postali apolitični. Namesto daljnosežnih političnih programov, ki niso doumljivi vsakomur, v sebi pa nosijo učinke, ki jih bodo čutile še generacije za nami, smo dobili Borute in Janeze, majhne politikante, ki še to v resnici niso. Zato ni presenetljivo, da so radikalne politične zahteve in velike politične zgodbe v naši družbi še zmeraj absoluten tabu.

Si predstavljate politika, ki bi v parlamentu začel govoriti o razrednem boju, o eksploataciji delavskega razreda in o pogojih revolucionarnega prevrata danes? Vsekakor ne. To bi najbrž sprožilo najbolj ogorčene reakcije in temeljito preizpraševanje o tem, ali nismo vendar že opravili z našo totalitarno preteklostjo, in da takšne politike slej ko prej vodijo v gulag in na goli otok. Pri tem pa je šokantno, da drug skrajni pol političnega spektra ni več tabu in zmeraj bolj stopa v prvi plan. Fašizem, kakorkoli ga že definiramo, vstaja od mrtvih in se vsak dan bolj krepi. Deportacija Romov iz Francije in zmaga skrajne desnice na Švedskem sta zgolj dva, najbolj v oči bijoča simptoma evropskega duha. Pomanjkanje kakršnekoli substancialne politike oziroma vladavine politike, ki je podrejena zgolj interesom kapitala, je enkrat že pripeljalo do porasta fašizma in grozljivo, kot je, se zdi, da po tej poti stopamo tudi danes.

Zato se res ne bi smeli bati in bi morali vse sile usmeriti v razbijanje tabuja o skrajni levic kot nelegitimni politiki.

naslovnica

Aljaž Vindiš, fotografija Matjaž Komel

Tribunal

ilustracija Istvan David

-
- 04 **Akcija/reakcija**
- 06 **Intervju**
- 06 **Alenka Zupančič**
Robert Bobnič & Anej Korsika, fotografija Miha Erjavec
- 08 **Portret**
- 08 **KUD Ljud**
Matjaž Zaza Juren, fotografija Klemen Ilovar
- 10 **Rdeča nit**
- 10 **Zakaj je bil izgnan ostrakizem in čemu umetnost danes?**
Nika Leskovšek, fotografija Bojan Jablanovec
- 11 **Tabu kapitalizma**
Gal Kirn
- 12 **Victor Bodo: Mož na kocki**
Nika Leskovšek, fotografija Varga Imre
- 13 **Jaz sem**
Sandra Ocepek
- 14 **R9-42U**
Anna Teuwen, fotografija Nada Mihajlović
- 15 **»O moj Bog, ubila sem Helmerja!«**
Simona Sušec
- 16 **Pozor, provokativno!**
Andreja Kopač, fotografija Nada Žgank
- 17 **O porniču.**
Katja Šircelj
- 18 **»Nikoli si nisem mislila, da bom kdaj morala od doma.«**
anonimno, fotografije Nejc Prah
- 20 **Napočil je čas. Za smrt.**
Zala Dobovšek, fotografija Peter Uhan
- 21 **Ono, ki vlada**
Anej Korsika
- 21 **Smrt kot tabu življenja**
Tanja Peček
- 22 **Tabu**
dipl. ing. fil. Matija Potočnik Pribošič
- 22 **Zapoved pripovedi**
Aljoša Kravanja, ilustracija Đuliano Praznikič
- 24 **De gustibus aut bene, aut nihil**
I.d.i.o.t., ilustracija Ana Baraga
- 26 **Evropska Unija in Zahodni Balkan**
Rok Avbar, ilustracija Aljaž Košir – Fejzo
- 28 **Sigmund Freud: »Totem in tabu«**
Goran Majstrovic, ilustracija Istvan David
- 30 **Speciesizem ali pripadnost »pravi« vrsti**
Urška Breznik, ilustracija Luka Seme
-

Strip(burger)

Matej Stupica

Tribunal

Milan Kučan

Ljudsko sodišče Tribunal razglasa sodbo v imenu ljudstva! Obtožujemo bivšega komunista in bivšega predsednika Republike Slovenije Milana Kučana, sivo eminenco slovenske politike! Spoznavamo Vas za krivega v naslednjih točkah obtožnice:

1. Obtožujemo vas, da ste simbol politične kontinuitete, ki nam, mladim, simbolizira predvsem politično indiferečnost, cinizem in politično preteklost, ki se je za nas iztekla v sedanost brez perspektiv. Koliko služb, koliko stanovanj in kakšno mesto v družbi ste nam namenili?!
2. Ste tabu slovenske levice. Vaše ime zaznamuje neko kvazilevo preteklost, zaradi katere si vas na levisi danes ne upa kritizirati nihče. Predlagamo, da ste res revolucionarni, da pred javnostjo nastopite z žlahtno partijsko samokritiko! Le tako bo levica spet lahko zadihala.
3. Obtožujemo vas, da se niste politično upokojili. Izrekate se iz lagodne pozicije starešine, ki nikomur in nikdar ne odgovarja. Namesto da dobrohotno trosite nasvete o tem, kaj bi slovenska politika morala in česa ne bi smela, se enkrat dokončno odločite, ali ste politično upokojeni ali ne, ter se v skladu s tem tudi obnašajte. Stari Grki so dobro vedeli, čemu služi črepinjska sodba!

Vam so bile dovoljenje sanje, za nas pa je ostal nov dan, brez sanj.

Obsodi tudi ti! Izreži in nalepi na drog ali steno!

LEGENDA

■ Glas ljudstva

■ Sveže!

■ Priporočila

Edino merilo moči je moč argumenta. Vaše odzive na aktualne dogodke, kakor tudi prispevke v Tribuni, nestrpnost pričakujemo na elektronskem naslovu urednistvo@tribuna.si. Vaši prispevki naj ne bodo daljši od 5000 znakov. Uredništvo bo vse prispele prispevke pregledalo in v primeru objave stopilo v stik z vami. Avtorstvo bo navedeno.

Dobrodošle so tudi kratke novice, ki se navezujejo na študentske teme doma in po tujini, ter priporočila za študentske dogodke. Vaši prispevki naj ne bodo daljši od 1000 znakov, priložite tudi naslov za našo nadaljno poizvedbo. Uredništvo bo vse prispele prispevke pregledalo in v primeru objave stopilo v stik z vami.

Prispevki odražajo stališča uredništva.

Tri zgodbe.

Bolj ko smo zabredli v krizo, bolj se zdi, da kapitalizem ne samo živi, temveč se celo krepi. Vedno znova se prisesa na vedno nove finančne vire, pa najsi bodo tudi javni, čeprav v svoji neoliberalni obliki prezira javni aparat. Pri tem pa račun za svojo rešitev popolnoma brez sramu izstavi javnim financam ter delavcem. V Sloveniji je tako država izvajala prikrito zamenjavo bančnega dolga z javnim dolgom, ko je leta 2008 2,6 milijarde € v obliki depozitov naložila v banke.

Račun, ki ga plačuje delavstvo, pa ni zgolj zniževanje življenjskega standarda in izgube zaposlitev. Izstavljen mu je namreč tudi preko »nujnih« strukturnih reform. V nadaljevanju bomo pogledali tri konkretne primere le-teh v Sloveniji.

1. O fleksibilnosti trga dela

Konec avgusta smo socialni partnerji dobili na mizo nov predlog Zakona o delovnih razmerjih. Skrajšujejo se odpovedni roki za delavce z več kot 15 in več kot 25 leti delovne dobe iz 75 na 60 oziroma iz 150 na 90 dni. Odpravnina ob odpovedi pogodbe o zaposlitvi naj bi enotno znašala eno petino osnove za vsako leto dela pri delodajalcu.

Ti ukrepi delavcu s 15 let delovne dobe in zadnjimi tremi plačami v znesku bruto minimalne plače (734,15 €) znižajo odpravnino za 1.432 €, torej za dve minimalni plači; pri čemer bi z naraščanjem delovne dobe tudi ta izguba naraščala. Vse več mladih pa lahko o odpravnini le sanja, saj je skoraj 80 % prostih delovnih mest zgolj za določen čas, le-ta pa odpravnin ne poznajo.

A čas krize je jasno pokazal naslednje – v državah z bolj liberalnimi trgi dela (beričenejšim in hitrejšim odpuščanjem) so delovna mesta izginjala neprimerno hitreje kot v državah z bolj reguliranim trgom dela. Tako imamo podatek iz EUROSTAT-a, da se je med aprilom 2008 in aprilom 2009 stopnja brezposelnosti v ZDA, meki fleksibilizacije trga dela, zvišala za skoraj 5 %, medtem ko se je le-ta v Nemčiji, ki ima veliko bolj reguliran trg dela, v istem času znižala za 0,3 %. Richard B. Freeman iz Univerze v Harvardu je jasen: dvajset let reform po večji fleksibilnosti trga dela ni v bistvu nič pripomoglo k varovanju delavcev pred ekonomskimi krizami, ki jih je povzročilo sledenje »laissez-faire« kapitalskim trgom – in katerih del so pravzaprav reforme po večji fleksibilnosti trga dela. Po njegovem je »laissez-faire« eksperiment pogorel na dveh črtah. Deregulacija finančnega sektorja je povzročila povišanje nestabilnosti kapitalnega trga brez kakršnegakoli učinka v zvišanju rasti. Ko pa je finančni sektor zapadel v globoko krizo, so ukrepi višje fleksibilnosti trga dela naredili bore malo za varovanje delavcev pred negativnimi učinki napačnega menedžiranja finančnega sektorja – negativni učinki, ki so po vseh merilih ogromni.

2. O malem delu

Prav nič ne bomo pretiravali, če bomo zapisali, da se za malim delom pod krinko reševanja problemov študentskega dela skuša mladim ponuditi le še drugo obliko fleksibilnega dela, ki bo konkurenčna za delodajalce in oskubljena pravic iz rednega delovnega razmerja za male delavce. To navsezadnje prizna sam predlagatelj zakona, saj v gradivu ob tem zakonu zapiše, da je »prednost malega dela v primerjavi z delovnim razmerjem še vedno v nižji obremenitvi (8,7 % manjša obremenitev s prispevki za socialna zavarovanja) in v večji fleksibilnosti (sistem napotnic), prav tako pa malo delo ne predvideva drugih stroškov, ki bremenijo delovno razmerje, kot npr. prevoz, letni dopust.« Da bi si res konkretno predstavljali, kaj to pomeni, si poglejmo trgovca Borisa. Redno zaposleni Boris dobi po kolektivni pogodbi za dejavnost trgovine 10 % dodatek za

popoldansko delo in 100 % dodatek za nedeljsko delo. Prav tako je upravičen do povračila stroškov za malico v višini 3,78 € za osem ur dela in tako naprej. Medtem pa Boris, mali delavec, nima prav nobene od teh pravic. Dodatek za popoldansko delo? Nedeljsko delo? Pozabi. Povračilo stroškov za malico in potnih stroškov? Pozabi! Regres? Pozabi!

Predlagatelj Zakona o malem delu pa ponuja korenček v obliki vštevanja malega dela v pokojninsko dobo, in sicer »sorazmerno z višino plačanih prispevkov«. No, postavimo trgovca Borisa še enkrat v dvojno vlogo. Prvič naj bo delavec, ki sklene pogodbo o zaposlitvi za določen čas enega leta s skrajšanim delovnim časom na 60 ur dela na mesec. V drugem primeru pa naj bo Boris mali delavec, ki prav tako dela 60 ur na mesec. In kaj so ugotovili naši ekonomisti? Borisu, ki dela po pogodbi za določen čas, se v zavarovalno dobo šteje 4,14 meseca v enem letu. Borisu, malemu delavcu, ki opravi enako količino dela (!) pa le 2,8 meseca v enem letu.

Kar se tiče malega dela, moramo v najmanjši meri omeniti še tri probleme. Malo delo širi segment zaposlenih revnih. Po podatkih dr. Weinkopfove iz Univerze Duisburg-Essen kar 86 % malih delavcev v Nemčiji sodi med zaposlene revne, torej kljub delu padejo pod mejo revščine. Malo delo segregira ženske na trgu dela. Po podatkih nemške sindikalne centrale DGB iz Nemčije je delež žensk med malimi delavci 65–93 %. In pa navsezadnje – malo delo ima zaradi vseh svojih »konkurenčnih« značilnosti veliko možnost izpodrivanja »velikega« dela, torej redne zaposlitve. Od leta 2000 se je število zaposlitev s polnim delovnim časom in obveznim socialnim zavarovanjem v Nemčiji znižalo za 1,4 milijona. Delež malih del pri celotni zaposlitvi pa se je od leta 1995 skoraj potrojil.

3. Pokojninska reforma

Če poskusimo zelo na kratko strniti glavne predloge vladne pokojninske reforme, lahko uporabimo številke 65, 34, 43 in 41; dvig polne upokojitvene starosti na 65 let; podaljšanje obdobja za odmero predčasne in starostne pokojnine iz sedanjih 18 najugodnejših zaporednih let zavarovanja na 34 let; dvig upokojitvene dobe za moške na 43 let in za ženske na 41 let.

Kot razlog za te spremembe Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ) navaja negativne demografske trende ter finančno nevzdržnost trenutnega pokojninskega sistema. Po navedbah MDDSZ se bo pokojninski sistem v Sloveniji po letu 2020 znašel v hudih težavah. Odhodki pokojninske blagajne bodo tako leta 2020 znašali 12,2 % BDP-ja, leta 2050 pa že 20,5 % BDP-ja. Kakorkoli se lahko strinjamo s prvim razlogom, pa se je pri drugem treba ustaviti in nanj realno pogledati. Vlada govori o »požrešnem« pokojninskem sistemu, a zavedati se mora, da so delodajalci od leta 1996, ko se jim je prispevna stopnja za pokojninsko in invalidsko zavarovanje prepolovila, pa do danes pokojninski blagajni odtegnili več kot osem milijard evrov. Prav tako moramo reči, da država vsako leto izgubi okoli deset milijard € prihodkov zaradi sive ekonomije – več, kakor je predviden prihodek proračuna za leto 2011 (8.822.066.428 €)!

Povejmo po pravici – pokojninski sistem se je znašel v finančni krizi večinoma zato, ker država ne zmore opravljati svoje nadzorstvene funkcije oziroma ker se celo prostovoljno odreče delu prihodkov delodajalcev – zaradi baje višje konkurenčnosti gospodarstva. In kaj nam v zameno ponuja? Vsem skupaj tri leta dlje za enake oziroma nižje pokojnine. Zaradi podaljšanja obdobja za odmero pokojnine iz 18 na 34 let pa se nam v posameznih primerih obetajo celo do 150 evrov nižje pokojnine.

Kako nerealni so vladni predlogi sprememb pokojninskega sistema, nam

pove primer mlade osebe, ki po študiju vstopa na trg dela. Delavec Rok, star 31 let, ki je do sedaj zbral 2 leti pokojninske dobe, bo v najboljšem primeru zbral 43 let le-te, ko bo star 72 let. Besede »v najboljšem primeru« pišem zato, ker se vsi še kako prekleto zavedamo, da se vse več mladim obetajo nestabilne in kratkoročne zaposlitve!

Kaj torej država preko strukturnih reform pravi mladim v Sloveniji? Pozabite na pravice iz rednega delovnega razmerja, za vas imamo malo delo s še manjšo priznano pokojninsko dobo, vendar se zavedajte, da boste morali delati tudi preko 70. leta starosti, če boste želeli uveljaviti polno pokojnino.

Ta formula preprosto ni pravična. Ker pa »nujne« strukturne reforme segajo preko vseh generacij, je očitno in nujno potreben usklajen medgeneracijski odgovor. Kajti vse to je naša zgodba, to so naša življenja.

— Goran Lukič,
Zveza svobodnih sindikatov Slovenije

Kongres slovenskih glasbenikov v hramu domače kulture

Prebiranje in sozvočno pisanje medijev, da se bodo združili vsi slovenski glasbeniki, med katerimi so kajpak tudi vse kvazimissice, kameleoni, wannabe pomembneži, analfabeti in ostalo šodrovje z izjemo večine domačih podzemnih in alternativnih izvajalcev, je obetalo apokalipso neumnih tez domače glasbene struje.

Slovenski glasbeniki, predstavljeni z voditeljema Matevžem Hamom Šaleharjem in Severo Gjurin, so v svojem manifestu ponudili zgolj brezplačno branje vnaprej znanega gradiva. Glasbeniki so ploskali vsaki svoji zamisli, k temu jih je nenehno bodril sam vrhovni vodja v podobi Hama, ki je z jasno gestikulacijo dal vedeti, da je čas za »huronsko« ploskanje.

Po bralnem krožku so besedo dobili novinarji in iz množice je vstal raper Nikolovski. Kaj je hotel povedati, ne ve nihče, saj sta ga voditelja – ker fant ni novinar – hitro odpravila. Nekdo od njiju si je gladko izmislil, da je bilo v vabilu navzočim spisano, da razprava tokrat ni na dnevnem redu. Zraven sta še pristavila, da je kongres namenjen slovenskim glasbenikom, ki se z zahtevami društva Glasbeni forum strinjajo. Aha, torej sem jaz v medijih bral laži, ko so govorili o velikem združenju vseh slovenskih glasbenikov in ne le peščice najbolj profiliranih, vase zagledanih subjektov, očitno razmišljujočih le o novcih. Ti ljudje so si drznili govoriti v imenu vseh slovenskih glasbenikov, hkrati pa so zbirali le podpornike?

No, poglejmo si zahteve društva. V prvi vrsti forum zahteva 50 % slovenske glasbe na radijskih postajah. Slovenija je poleg Francije, kjer gre predvsem za podporo drugačnim glasbenikom in ne pop šodrovju elitistične scene, edina država, ki sploh ima predpisane kvote širše v Evropi. Te niso zgolj upoštevale slovenske glasbe, ampak jo tudi ustrezno redefinirale. Borci za uveljavitev kvot očitno sploh ne poslušajo komercialnih radijskih postaj, saj bi ugotovil, da se še nikdar nismo napolnili tako pocenskega zvočnega enoumja in smetenja. Podpovprečneži, skriti za kvotami, svoj denar služijo v nočnem terminu, zdaj pa kao poskušajo braniti čast navidezne iskrenosti, drznosti, drugačnosti in ustvarjalnosti. Male glasbenike z več jajci in idejami, pa naj gre za metalce, punkerje, elektroničarje ali raperje, so izbrisali za kvotami štreleči podpovprečneži. Večina publike tako na koncertih kot na radijih glavnine trenutno predva-

janih izvajalcev sploh noče slišati – za to so krivi radiji, ki jih vrtijo non stop, kajne? Komercialcev v prvi vrsti ne zanima kvaliteta, ampak poslušalci, ki jih živijo, in pika. Za kaj drugega tu ni prostora.

Kot so sami glasbeniki zapisali, gre za »genocid nad slovensko glasbo«. Seveda, saj Slovenija s kvotami izvaja genocid nad slovenskim poslušalstvom! Postavitev kvot je, absurdno, za njih celo bolj ugodna, saj namesto trenutnih 20 % na komercialnih postajah in 40 % na nacionalnih skozi celoten dan novi osnutek zakona predlaga sicer le 15 %, a bi se le-ta morala vrteti v času, ko radio poslušala neprimerno več poslušalstva, v t. i. primetimu. Po vsakršni logiki bodo slovenski glasbeniki tako bolj slišani, a v resnici ne gre za to, saj si z nočnim predvajanjem ti glasbeniki naberejo ogromno denarja iz naslova avtorskih pravic, ki pa bo sedaj avtomatsko upadel, čeprav jih bo slišalo več ljudi v boljšem terminu. Problem je torej v avtorskih pravicah in denarju od nočnega predvajanja, ki roma na SAZAS.

Skrivanje za kvotami je smešno in bizarno. Očitno so slovenski pop glasbeniki tako zelo bedni, da morajo s fašističnimi zakoni (tako prejšnjim kot sedanjim, saj oba vsebujeta kvote) poslušalce siliti v poslušanje njihovih zmazkov. Kvote so same po sebi ena velika nedemokratična žalost. Glasbene zvrsti in glasba, ki se igra, so svojo podstat dobile v tujini, tam utemeljile žanre in se razširile po zemeljski obli, odvečno jokanje o avtorskih pravicah in patentih pa bi bilo na tej strani potrebno na novo definirati. Izgovarjanje na slovensko identiteto je smešno, sploh ob dejstvu, da večina slovenskih izvajalcev začne svojo pot s preigravanjem ali celo kopiranjem tujih skladb v tujem jeziku. Ko nekdo geografsko in jezikovno začne omejevati umetnost, ta ni več umetnik, temveč le zaščitnik lastnih interesov ali fašistoiden branilec samega sebe v skupinski vpregi. Jezik, kultura in identiteta živijo na ulici, v mestih in vaseh, ne v kvotnih sistemih!

Vaš apartheid nad vsem tujim je začel presegati mejo kakršnegakoli okusa. Glasba naj bi bila umetnost, užitek in ne kvote, zaprte za mejami. Tudi vi bi se navsezadnje radi slišali preko teh meja, ki jih sedaj postavljate. Sram vas bodi, vas, ki si nadevate tuja imena in skrbite za slovensko identiteto, vas, ki kradete tujo glasbo, in vas, ki namesto muzike kažete joške. Zanimivo je, da od vsega še najbolj ne udrihate preko nacionalnih radijev, ki so vas res dolžni vrteti, ne zaradi kvot, temveč zato, ker bi morali vrteti kulturno glasbo in skrbeti za izgubljen raznolikost in pestrost slovenske in globalne muzike.

Pri zahtevi o oddajah pa se je sploh uspelo sestaviti neverjeten drek. Na sporede se zahteva uvrstitev zabavnih in narodno-zabavnih oddaj, ki so trenutno itak vse, kar nacionalna glasbeno premore. Dragi moji diktatorji, v Sloveniji so, odkar poznamo sistem kvot, vse resnejše glasbene oddaje (npr. Izza odra, Frekvenca, Sobotna noč, Aritmija) izgini-le. Da, raznolike glasbene oddaje močno potrebujemo, a vprašajmo se, zakaj jih nihče ni gledal in zakaj se jih danes vsi branijo kot hudič križa, pred leti pa so bile stalnica programov? Ker ste sceno s svojimi slaboumnimi komadi uspeli pripeljati na skorajda nično točko – s pomočjo kvot. S pomočjo SAZAS-a pa je vrata zaprla kopica mladinskih in alternativnih klubov, kjer vi ali vaši bolj ekspresivni zanamci ne morete nastopati in se raznolika glasba tako nima kje razvijati.

Nihče pa ni zares prebral predloga zakona, ki govori prav o oddajah, ko pravi, da mora »najmanj 15 % vse predvajane glasbe v času med 6.00. in 20.00. uro vsakega radijskega ali televizijskega programa [...] biti slovenska glasba oz. glasbena produkcija slovenskih ustvarjalcev in poudarjalcev«. Glasbeniki ne samo da bodo glasbo dobili iz nočnega programa, kjer je sedaj in je nihče ne poslušala, rolajo pa se kvotni izvajalci (kot

MZ Hektor, Predin in tudi Gjurin), temveč bodo imeli glasbo še na TV-ekranu. Glasbo bodo morale vrteti vse televizije, tudi tiste informativnega značaja. 15 % domače glasbene produkcije pa je ogromno – več kot v »najboljših« časih nacionalke. Zanimivo je, da se forumu ta točka zdi sporna, s čimer kontrirajo sami sebi. Zahtevati glasbo na TV (kar osnutek novega zakona itak predlaga) in se hkrati s tem ne strinjati, je najmanj neumno, če že ne kar tragikomično. Komaj čakam, da se bodo pred poročili zavrteli vrhunski presežki Damjana Murka, Korada & Brendija in vsega glasbenega ničja, ki se trenutno valja po radijskih postajah.

Da ne bo pomote, s kulturnim molkom teh »velikanov domače estrade« se strinjam. Molčijo naj čim dlje, jezik avtorjev in njihove slovenske identitete, ki jim narekuje umotvore nesluteneh razsežnosti brez pravilno uporabljene dvojine, sklanjatev ali spregatev, pa naj takoj crkne. Genocid nad vašo bedno glasbo pa podpiram, vaše dvigovanje rok na SAZAS-u, kjer kradete malim, preziram, vašo glasbo, ki je sama sebi namen in je ne poslušala skoraj nihče, pa raje zamenjam z boljšo in tujo. In tako bo, dokler na sceni ne bo nove, dejanske aktivistične generacije, ki se ne bo borila le za svojo rit in za kvote, temveč za dobrobit celotne scene.

– Jizah

Študentom z Vrhniko je končno prekipelo. Zasnovali so 25 mm značke, ki jih delijo z enako mislečimi. Zastonj jih dobiš na uradništvu Tribune, večje količine za lastno distribucijo pa lahko naročiš na kvs-klub.si. Cena značke znaša 0,25 EUR na kos, kar pokriva stroške materiala in njihove izdelave. Izdelali so že več kot 6.000 značk!

Escuelas de mierda

Na tisoče mladih Argentinec je 16. septembra odkorakalo pred predsedniško palačo v Buenos Airesu, da bi nasprotovali padajoči kvaliteti javnega izobraževanja. S tem so se pridružili študentskemu upor, ki politike obtožuje zanemarjanja šol in univerz, te pa naj bi bile nekoč ponos Latinske Amerike.

Srednješolci so zasedli okrog 30 javnih šol v Buenos Airesu, da bi opozorili na čedalje slabše pogoje, ki jih imajo v teh prostorih. Spregovorili so o pomanjkanju plina za gretje učilnic, o slabi električni napeljavi, puščajočih stropih in strehah ter razbitih oknih. Protesti in zasedbe so se razširili na javne univerze. Študentje so, skupaj s profesorji, zasedli šest univerz, na katere je vpisanih 700.000 študentov. Od vlade zahtevajo več skrbi za javno šolstvo. Ta trdi, da je v tekočem mandatu v ta namen določila največji odstotek BDP-ja v zadnjih nekaj desetletjih (6,5 %), ki pa je bil, po mnenju borcev, zmotno in v največjem deležu namenjen plačam učiteljev.

Vir: edu-factory.org

Soočanje z mejami – Bruselj

Okrog 100 ljudi se je med 25. septembrom in 3. oktobrom zbralo na No Border Campu v Bruslju, da bi pripomogli k »boju proti mejam in za svobodo gibanja«. Zbrani posamezniki in organizacije

so se borili prek razprav, filmskih večerov, predavanj, delavnic pa tudi demonstracij in zasedb. Po lastnih besedah so 29. uspešno blokirali sestanek evropske agencije Frontex in se pridružili demonstracijam, ki jih je v okviru evropskega dneva proti varčevalnim ukrepom organizirala Evropska konfederacija sindikatov (ETUC). Več deset jih je bilo aretiranih in izpuščenih nekaj ur kasneje, za prgišče protestnikov pa je utrpelo poškodbe s strani policistov. S protestom so želeli opozoriti na delovanje in namen agencije Frontex, ki naj bi skrbelo za večjo varnost na evropskih mejah in koordinirala njihov nadzor. Aktivisti menijo, da gre za organizacijo, ki »vsako leto vložijo več milijard evrov v krepitev trdnjave Evropa.« Zapiranje oz. krepitev mej se jim zdi nečloveško, zahtevajo enakost med ljudmi, odpravo mej in svobodo gibanja ter naseljevanja tudi za tiste brez zahodnjaških potnih listov. Z blokado vrat pred knjižnico Solvay so evropskim funkcionarjem, predstavnikom NATA, gospodarstvenikom in akademikom želeli pokazati, kako je ostati zunaj.

Več virov.

Poligamija kot dobrodelna strategija

Lokalne dobrodelne organizacije v iraški provinci Anbar ob podpori politikov in klera izvajajo program za promocijo poligamije z namenom, da bi rešile demografski problem – močno rast populacije neporočenih žensk ali vdov. Večina od 130.000 slednjih je moče izgubila v vojni, številni pa so se odpravili v druge dele države, ker tam laže najdejo delo. Tisti, ki so ostali, so prepuščeni negotovim razmeram in jih od poroke odvrčajo visoki stroški, ki jih le-ta predstavlja.

Z namenom ohranjanja »čistosti in varnosti« žensk organizacije ponujajo moškemu, ki se je pripravljen poročiti z novo ženo, 750 dolarjev pomoči, 2.000 dolarjev pa tistemu, ki se poroči z vdovo. Od začetka leta je bilo po tem kopitu razdeljenih 100.000 dolarjev. Rabiya al-Naeel, lokalna političarka in zagovornica kampanje, pravi, da morajo »mlade generacije vzeti več kot eno ženo, da bi preprečile razpad družbenega tkiva.«

Lokalni politiki in državljanke, ki so se izrekli za opozicijo, pa ugovarjajo, da za preprečitev tega obstaja tudi druga pot. Menijo, da bo trenutna iniciativa rešila le nekaj deset ali nekaj sto parov, »medtem ko je vdov na tisoče«. Predlagajo zvišanje socialnih prispevkov za ženske in organiziranje delavnic, ki bi pomoči potrebne vodile v opolnomočenje in samostojno življenje. Basiha Hamad, ki je moža izgubila v vojni, je dejala: »Želim se poročiti z nekom, ki mene in moje otroke sprejme za to, kar smo, in ima pri tem soglasje svoje prve žene, ne pa z nekom, ki me pripelje domov le zato, da sem njegova služkinja.«

Vir: iwpr.net

Digitalna socialna omrežja – standardno novinarsko orodje

Novinarji v Veliki Britaniji, Franciji in Nemčiji dojemajo digitalna socialna omrežja, kot so Twitter, Facebook in LinkedIn, za ene standardnih orodij v njihovih poklicih. Nedavna študija je pokazala, da več kot 80 % odstotkov novinarjev v omenjenih državah uporablja družbene medije kot vir in prenašalec svojih sporočil. Velika Britanija ima med vsemi najvišji odstotek novinarjev

(74 %), ki pravijo, da so ti mediji »pomembno« ali »precej pomembno« delovno orodje.

Vir: ifj.org

Kaj pa danes počne

Kim Jong Il?

Kim Jong Il, generalni sekretar Korejske delavske stranke in predsednik Komisije za nacionalno varnost Demokratične ljudske republike Koreje, je v četrtek, 30. septembra, skupaj s predsednikom Predsedstva vrhovnega ljudskega zbora Kimom Yong Namom in premierjem Choem Yong Rimom ob 61. rojstnem dnevu Ljudske republike Kitajske poslal pozdrave Huju Jintau, generalnemu sekretarju Centralnega komiteja Kitajske komunistične stranke in predsedniku Ljudske republike Kitajske, ki je prav tako predsednik Kitajske centralne vojaške komisije, Wuju Bangguju, predsedniku Stalnega komiteja kitajskega nacionalnega kongresa, in Wenu Jinbau, premierju Kitajskega državnega sveta.

Vir: kcnaco.jp (Severnokorejska tiskovna agencija)

Memefest 2010/2011 –

Ljubezen : Konflikt :

Imaginacija

Memefest, mednarodni festival družbeno odzivnega komuniciranja razpisuje letošnje temo za prijateljsko tekmovanje. Z do sedaj najbolj ambicioznimi izhodišči bo Memefest kritično in interdisciplinarno presvetlil možnosti uporabe ljubezni, konflikta in imaginacije v luči kritičnih komunikacijskih pristopov s ciljem drugačne razporeditve moči v družbi.

Udeleženci bodo s svojimi deli sodelovali v mednarodnem procesu formiranja kriterijev kakovosti dobrega komuniciranja v javnem prostoru, ki presegajo predatorske interese in avtiščnost dominantnega tržnega diskurza komuniciranja. Najboljša dela bodo nagrajena z Nagrado dobrega komunikacijskega dela. Svoje izdelke lahko pošljete v kategorijah: kritično pisanje, vizualno komunikacijska praksa in Beyond ... Več informacij na: memefest.org. Rok za oddajo del je 20.1.2011.

Festival Štunf,

28. – 31. oktober

Klub Ajdovskih študentov in dijakov (KAŠ) bo v zadnjih dneh oktobra v lastnih prostorih in kinodvorani Ajdovščina izvedel filmski festival Štunf. Rdeča nit dogajanja bodo mladi, neodvisni video umetniki, filmski ustvarjalci in animatorji. Ti imajo priložnost, da se do 22. oktobra s scenarijem kratkega filma prek naslova info@kas.si prijavi na natečaj. Zmagovalec bo lahko na festivalu na stroške KAŠ svoj scenarij preli na film in ga zadnji večer predvajal festivalskemu občinstvu. To bo očitno vrhunec festivala, saj so ga KAŠ-ovi piarovci na programu pobarvali z rdečo. Pred tem obiskovalce čakajo projekcije filmov različnih dolžin in tehnik, delavnice (tudi za male froce) ter fešte z Disc in Video Jockeyi. Vse je zastonj, razen avtobusa do Ajdovščine, ki z ljubljanskega gledišča stane 8,30€.

Razredni boj je tabu leve politike

Alenka Zupančič ...

— Anej Korsika in Robert Bobnič — fotografija Miha Erjavec

... je filozofinja.

ANEJ & ROBERT: Postmoderna nas napeljuje na misel, da smo vse detabuizirali. Imamo nek imperativ transgresije upora. Pri tem izhajamo iz vaše knjige *Filozofija dvojega*, v kateri govorite o Nietzscheju in njegovem asketskem idealu kot spremembi v ekonomiji uživanja, ki pa človeka v bistvu še bolj zaveže k imperativu užitka. Kako asketska je dejansko naša kultura?

ALENKA: Obstaja zelo intimna povezava med vprašanjem tabuja in užitka, kar je Freud v svojih teoretskih izpeljavah tudi zelo dobro ponaazoril. Vendar se ta povezava ne vzpostavlja v enostavnih terminih prepovedi, tabu ni zgolj prepoved užitka. V bistvu gre za prepoved, ki se vselej nanaša na kompleksen paradoks užitka. Na zglob užitka in njegove nemožnosti, njegovega

notranjega protislovja. Tabu in užitek sta vsekakor tesno zvezana pojma. Tisto, čemur se moremo pri njuni povezanosti najprej izogniti, je enostavna percepcija tabuiziranega uživanja, pri katerem uživanja ne razumemo kot problematično. Kjer je tabu užitka, je tudi sam problem užitka, ki ga ta tabu regulira.

Kako asketska je naša družba? Vsekakor bistveno bolj kot sama zase verjame. Ta problem se zmeraj odvíja na dveh ravneh. Na anekdotično-empirični ravni peripetij uživanja in prepovedi, obstaja pa tudi strukturna raven z inherentnim problemom uživanja, zaradi katere so vse poenostavljene percepcije skrajno problematične. Sam zgodovinski nastop permisivne družbe na primer ni brez svojih, še kako hudih, notranjih zapovedi. Na empirično- anekdotični ravni lahko to danes vidimo v konceptu hedonizma zdravega življenja.

Kjer je v eni besedi vsebovano oboje, tako imperativ uživanja in dobrega življenja kot tudi strogih pravil regulacije, ki je v skrajnih primerih prignana do absurda. Kako zelo se je potrebno potruditi, kaj vse je treba upoštevati in čemu vsemu zadostiti, da bi res lahko živeli polno in uživali življenje! Ta paradoks lahko najboljše formuliramo skozi parafrazo Kantovega imperativa: »Morem, torej moram!« V trenutku, ko nekaj postane možno, se možnost obrne v nujnost in dobi značaj moralnega imperativa, zapovedi. Če ne izkoristimo vseh možnosti in priložnosti, smo moralni grešniki. S tem pa se seveda v igro spet vrne nemožnost: kako temu imperativu v polni meri zadostiti, kako v polni meri živeti in ravnati imperativa uživanja?

ANEJ & ROBERT: V *Zgodovini seksualnosti Foucault postavi tezo, da je moderna družba*

na nek način izgubila ugodje. S svojo zgodovinsko analizo od Grkov preko krščanstva poskuša pokazati, da se je v moderni ugodje preneslo v sam diskurz. Danes uživamo v tem, da govorimo, kako ne uživamo.

ALENKA: Tisto, kar se mi pri tej liniji zdi problematično, je to, da se zelo hitro postavi perspektiva izgubljenega raja, ko je bilo ugodje samo ugodje in ga še nismo pokvarili s paradoksom užitka, ki se ga pogosto navezuje na krščanstvo, nenazadnje je to tudi Nietzschejeva teza: krščanstvo je izumilo užitek v njegovi skrajnosti, ekscesnosti in prepletenosti z zakonom. Pri teh tezah je potrebna določena previdnost. Užitek ni nič drugega kot notranja meja ugodja: točka, ko se na primer stopnjevanje ugodja obrne v neugodje, celo bolečino, a nas to ne odvrne od določenega početja. Užitek je skratka vselej že notranji problem ugodja. Nobenega dvoma ni, da različne družbe pa tudi različne prakse znotraj iste družbe na različne načine regulirajo ta problem, in starogrški način se je seveda razlikoval od krščanskega ali današnjega. A prav tako lahko rečemo, da se noben od teh načinov ne izide povsem in proizvaja svoje lastne nove zagate. Predpostavka, da so nekoč znali pravilno uživati, ali pa da nekje daleč stran, na primer na Vzhodu, to še danes znajo, ima vse značilnosti fantazme. To pomeni, da služi predvsem organizaciji našega aktualnega uživanja. Po drugi strani pa veliki kulturno-zgodovinski prelomi, do katerih seveda tudi prihaja, niso brez lastnih ontoloških konsekvenc. To pomeni, da obstajajo prelomi, ki se ne nanašajo samo na naš odnos do realnega, pač pa v določeni meri spremenijo samo realno. Diskurzivnost užitka, ali še enostavneje rečeno, vezanost užitka na govorico je naše realno, v tem je ves problem! Užitek v govorjenju o tem, da ne uživamo se kot užitek ne razlikuje od, ne vem, uživanja v hrani ali seksu. Ne gre enostavno za simulaker, za razliko med pravim in nepravim uživanjem. Lahko se nam zdi skrajno neumno, žalostno ali smešno. A to tukaj ni vprašanje. Zanimivi so vzvodi in mehanizmi družbene vpetosti užitka in v tem pogledu je Foucault zapusti marsikatero briljantno analizo, manj zanimiva pa se mi zdi perspektiva izgubljenega raja, ki je vsaj v podtonu včasih tudi prisotna v njegovih delih.

Skratka, razlikovanje, ki obstaja v psihoanalizi, razlikovanje med ugodjem in užitkom, ne pomeni ravno, da je med njima mogoče potegniti jasno mejo in se potem postaviti na stran enega ali drugega. Zadeva temeljno nemožnost čistega ugodja, ki se prevesi v ontološko zagato užitka. Iz tega izhaja tudi marsikaj za analizo družbe, užitek niso enostavno individualna občutenja. Osnovna teza paradoksa užitka v psihoanalizi je, da je ta vselej že ločen od nas: ne izhaja iz nedoumljivih telesnih globlin, temveč se prej lepi na nas. Nastaja in obstaja vzporedno, zraven, je bistveno stranski produkt vseh naših praks. Vselej je že odstavljen, brez organske povezave z nami, a nas veskokozi spremlja. In ni ga mogoče enostavno pomiriti in obvladati.

ANEJ & ROBERT: Ali lahko rečemo, da je užitek danes postal forma prostovoljnega suženjstva? J. L. Beouvois v *Razpravi o liberalni sužnosti* prepričljivo pokaže, da je podreditev toliko bolj učinkovita, če se subjekt vanjo poda prostovoljno. Lahko v tem registru razumemo tudi klasično *Razpravo o prostovoljnem suženjstvu Etiennea de la Boetija*? Je to, da ne bi uživali, tista prava subverzivna gesta, ki bi jo bilo treba danes narediti – je neužitek tabu?

ALENKA: Temeljni problem užitka je seveda v tem, da se ga v resnici ne moremo nikoli znebiti. Gesta, ko bi rekli, zdaj pa jaz ne bom več uživala, ni mogoča. Užitek v strogo psihoanalitičnem pomenu besede – ki je po mojem mnenju tudi pomen, v katerem je potrebno misliti, sicer se neizogibno zgubimo v nejasni in površni psihologizaciji – nas opozarja, da tudi takrat, ko se hočemo znebiti užitka, ta vedno znova vznikne na najbolj nepričakovanih mestih. Užitek je vstrukturiran v simptom in zgolj tu se ga lahko lotimo. Ni pa mogoče enostavno reči: ne bomo več uživali! Je pa seveda mogoče poskusiti se odtegniti ideološkemu imperativu, ki bistveno določa dominantno strukturo uživanja, čeprav tudi to ni lahko. Pomeni, da delujemo mimo glavnega toka aktualnih vrednot in vrednostnih sodb, tega, kar je v neki družbi cenjeno, opevano in nagrajevano. Potem pa se postavi tudi vprašanje učinkovitosti takšnih uporov. Individualna osvoboditev je na tej ravni zelo problematična kategorija. V nekem smislu mora biti osvoboditev vselej kolektivna ali pa je ni.

To konec koncev izhaja tudi iz Beauvoisove študije, ki zelo lepo pokaže, kako lahko današnja družba unovči svojo ideologijo svobode za zelo klasičen dispozitiv podrejanja in gospodstva. Ne rečejo nam: to morate storiti! Vodila obstajajo kot vednost o preferencah danih družbenih avtoritet, nam pa rečejo zgolj, da smo svobodni in moramo povsem svobodno izbrati. Kot kažejo številni eksperimenti, ki jih navaja Beauvois, to zadošča, da se odločimo »pravilno«, pa čeprav v to ne verjamemo in je celo skregano z našimi predhodno preverjenimi prepričanji. Posebej fascinantno pri tem je, da se v teh primerih ne le pokorimo pričakovanjem, pač pa spremenimo svoje samo prepričanje in postanemo najbolj zagrizeni glasniki tega novega prepričanja in ideologije. Da pri sebi lahko upravičimo dano odločitev kot svobodno izbiro, moramo razviti celotno argumentacijo, zakaj je to dejansko dobro. Če smo se včasih pokorili ukazu in si pri tem mislili svoje, se danes ne samo prostovoljno podrejamo, temveč celo zavzeto širimo logiko te podreditve. To tudi pomeni, da danes večinoma lahko svobodno izbiramo zgolj v kontekstu, ki je absolutno že izbran. Točka, na kateri se postavlja tabu izbire, pa je vprašanje, ali bi si sploh izbrali izbiro ali ne.

Tisto, čemur se je pri tem potrebno absolutno izogniti, pa je psihologizacija tega konteksta v smislu obćih resnic o človeški naravi, na primer: ljudje pravzaprav hočejo biti sužnji, potrebujejo določeno mero podrejenosti. Tu ne gre za poslednje resnice o človeški naravi, temveč nasprotno za to, da človeška narava zunaj družbenega sploh ne obstaja.

ANEJ & ROBERT: Nekoč ste izjavili, da se vse politizira, ker se politika vedno bolj depolitizira. Kako danes razumeti proces tega, da se javno zmeraj bolj umika privatnemu, da samo javno postaja strukturirano kot privatno? O predsedniku vlade beremo, da pije energijske pijače, teče in se pred kamero šali ter se s tem vpisuje v red nekakšnih novodobnih politikov. Mar ni na tem, da poslušamo o privatnem življenju osebe, ki bi morala biti v najširšem pomenu besede javna oseba, nekaj grozljivega?

ALENKA: Res je, na delu je izjemen tektonski premik izginjanja javne sfere, o katerem pišejo mnogi, saj v temelju spreminja stroj družbenega. Izginja javnost kot avtonomni prostor s svojimi pravili, prostor, ki ni direktno povezan in zvedljiv na, recimo temu tako, psihofizični stroj nosilcev javnih funkcij. Masivno se uveljavlja nasprotna logika, ki nas prepričuje, da so nasprotno vsa dejanja predsednika vlade konec koncev zvedljiva prav na to, katere pijače rad pije in podobno. Zato se zdi paradokсно, da je javnega vse več in celo preveč, da je skratka vse javno. Toda temu, da nenehno podajamo izjave na televiziji, jaz pravim ozvočenje zasebnega; to, da govorimo pred stotisočimi, še ne pomeni, da smo v polju javnega. Javnost pomeni radikalno zarezo, ki daje mojim javnim izjavam avtonomno življenje in jih hkrati zapiše odgovornosti za njihove učinke in posledice. To pomeni, da se tudi ne morem izgovarjati na pravico do svojega osebnega mnenja ali na svojo temperamentno naravo.

A da se izognemo praznemu moraliziranju, se je bolje vprašati, kaj je neposredni družbeni učinek uklinjanja javnosti kot avtonomne simbolne sfere? Skrajno klavstrofobični determinizem, ki nas uči, da je vse že tu, določeno z našim psihofizičnim strojem, vse ostalo pa so samo še izpeljanke. Vse je podrejeno logiki regresije, iskanju pravih vzrokov in s tem povezani nemožnosti, da bi kdo naredil kaj, kar ni neposredno izpeljivo iz njegove narave in zasebnih interesov. Sporočilo je torej: nič novega se ne more več zgoditi, zato uživajte v razkrivanju ozadij danega – tu je zmeraj kaj novega!

Tisto, kar je pri vsem skupaj še toliko bolj zaskrbljujoče, je to, da se znotraj tega gibanja dogaja tudi subtilna preformulacija univerzalnega. Kaj se pravzaprav dogaja, ko politiki v želji, da bi se približali ljudem, razkrivajo svoje zasebne obsesije? Univerzalnost ni več pojmovana v smislu občestva kot kolektiva vseh, temveč v smislu nabora posameznikov. Vsak ima svoje obsesije in z razkrivanjem svojih se predsednik približuje vsakemu – hkrati pa se nepovratno oddaljuje od vseh, se pravi od življenja kolektiva, ki presega seštevek posameznikov, ki ga tvorijo. Skratka, to približevanje ljudstvu se dogaja na neki kvazi-osebni ravni, ki je po svojem bistvu popolnoma imaginarna, o tem ni nobenega dvoma, popolnoma pa umanjka tam, kjer naj bi bil prišlo od neke konkretne, realne naslovitve na skupnost. Praktično noben politik danes ni več zmožen razmišljati v terminih univerzalne politike, saj se to

takoj asociira z neko možnostjo totalitarizma.

Toda problem nikakor niso samo freak showi politikov. Ti so med drugim možni tudi zato, ker so politiki tako rekoč razrešeni svojih političnih funkcij.

Prenašanje političnih odločitev na razna strokovna telesa in agencije je sicer v marsikaterem oziru dobrodošlo, je pa problem, ko začne služiti kot alibi za odsotnost vsake politike na danem področju – zdravstvu, šolstvu, kulturi pa seveda tudi gospodarstvu. Zato ponavljam, politika je potrebna.

ANEJ & ROBERT: Lahko potemtakem rečemo, da se tabu premika iz kulture v sfero politike? Medtem ko o tabuju v kulturnem smislu lahko razmišljamo in ga naslavljamo, pa po drugi strani o politiki ne moremo več govoriti in razmišljati. Kaj je danes sploh še politično delovanje?

ALENKA: Obstaja vsesplošni resentment do politike, od koder popularnost slogana depolitizacije. V osnovi se vsi strinjajo, da je na primer treba prekiniti vmešavanje politike v gospodarstvo. Toda morda je pravi problem drugač, namreč da danes sploh ne obstaja nobena politika, ki bi se lahko mešala v gospodarstvo. Politika v žlahnem smislu, ki bi imela idejo, kaj res narediti z gospodarstvom. Tisto, kar se dejansko meša v gospodarstvo, so neki popolnoma privatni interesi, povezani s strankarskimi, ki pa so po svojem bistvu še zmeraj zelo privatni. To je tisto, kar se vmešava, in tu se popolnoma strinjam, da je treba to čim bolj učinkovito zamejiti in ustaviti. Ampak to ni ravno politika.

Če se vprašamo, kaj je danes tabu v politiki, zlasti levi politiki, pa mislim, da je to koncept razrednega boja. Ne zgolj zaradi svoje marksistične provinjenca, temveč predvsem zato, ker je skregan s splošnimi predstavami o demokratični kapitalistični družbi kot poligonu številnih različnih interesov, ki jih potem poskušamo nekako uskladiti, se o njih pogovoriti in doseči konsenz. Teza o razrednem boju nasprotno predpostavlja, da ne obstaja le množica različnih interesov in lokalnih konfliktov, temveč tudi en temeljni antagonizem, ki je hkrati simptom in krivica dane družbe, in ki ga ni mogoče enostavno zrelativizirati. Osnovna Marxova ideja je, da je v vsakem ekonomskem sistemu na delu nek temeljni antagonizem, ki je hkrati pogoj njegovega obstoja – v tem smislu se razlikuje od drugih antagonizmov, ki so odpravljeni v okvirih danega sistema. Pojem proletariata, ki se navezuje na Marxovo analizo razrednega boja v kapitalizmu, seveda ne pomeni, da so proletarci ljudje, skupina, ki bi bili po duši in telesu bližje pojmu emancipacije, imuni na pohlep ali kakorkoli dobri po sebi. Pomeni, da zasedajo strukturno mesto tega temeljnega antagonizma. Uteležajo točko, kjer se pojavlja antagonizem družbe v čisti obliki. Od Marxovega časa se je kapitalizem seveda že zelo spremenil in oživljanja pojma razrednega boja ne smemo razumeti kot politične nostalgije ali kot izgovora za odsotnost konceptualnega razmisleka o današnjem kapitalizmu. Pač pa kot poziv, da se ne ustavimo ob množstvu različnih antagonizmov, temveč vztrajamo na artikulaciji tistega, ki hrani to družbo v vseh pomenih besede.

Repolitizacija bi skratka morala pomeniti tudi to, da najdemo neko ekonomsko politično linijo oziroma točko tega realnega antagonizma in se ne izgublamo v raznih kulturnih bojih, ki so stopili na mesto tega. Pri nas se na primer nemudoma zgodi polarizacija po liniji kulturno-zgodovinskih fenomenov, ki so sicer nedvomno pomembni, a njihova uporabnost ob vsaki priložnosti je hkrati simptomatična. Nihče pa si ne drzne mobilizirati ekonomske polarizacije v njenih radikalnih zastavitvah.

Seveda se danes, v času krize, veliko govori o revnih in izkoriščanih in o tem, kako so nekateri bogateli, drugi so se osiromašili. Vendar ta diskurz niti približno ne poskuša misliti na sistemske antagonizme, ki tovrstno izkoriščanje dejansko omogočajo. Vse skupaj se na koncu vedno zvede na neke vrste reality show, jokanje pred kamero. Govor o revnih je tako na levi kot desnici zelo moden, ko gre za pridobivanje političnih točk, medtem ko do prave politizacije tega vprašanja ne pride. Tisto, kar se dejansko dogaja, je nekakšen diskurz zavisti, na katerem politika zbira točke. V smislu »vi ste ubogi, ampak pogledajte njih, oni pa imajo in v našem hipnem interesu je, da se to malo premakne«. Tista radikalna politika, ki bi poskušala nagovoriti revne in mobilizirati njih same v radikalnejši kolektivizaciji, pa dejansko manjka.

ANEJ & ROBERT: Kategorialni aparat, ki bi ga bilo danes vredno obuditi iz pozabljene arheologije vednosti, je kritika politične ekonomije. Marx začne Kapital z analizo blagovne forme in v navezavi na razredni boj se zdi, da bi bilo produktivno misliti blagovno formo kot formo, v katero je vpisana želja v psihoanalitičnem smislu. Kulturne študije so npr. veliko tematizirale Marxa skozi psihoanalizo, fascinanten pa bi bil obraten pristop, kako bi Marx bral Lacana. Tukaj bi bil lahko vezni člen Lukacs. Kako preko postvarjenja, preko psihoanalize misliti razredno zavest? To bi imelo lahko tudi konkretne politične učinke.

ALENKA: To, kar imata skupnega marksizem in psihoanaliza, je dejansko teza, da sta želja in užitek nekaj, kar obstaja tam zunaj. To je radikalna gesta depsihologizacije in ravno s tem ključno orodje v odvratanju vseh teh diskurzov, ki jih omenjate, ki lahko recimo vsako prizadevanje za emancipatorno politiko odpravijo v imenu človeške narave, npr. pohlepnosti – »saj mi vsi bi, ampak ljudje so sami po sebi pohlepni«. To, kar naredi Marx, pa razpravo takoj prestavi v drug register: pustimo, ali so ljudje pohlepni ali ne, pohlepno je blago. Ali pa kapital. Skratka, pohlep je nekaj, kar je vpisano v zunanjo strukturo in kar na nek način generira cel proces. Seveda to ne pomeni, da zdaj ni odgovornosti, da lahko rečemo »vse je zunaj v sistemu, mi smo samo anonimna kolesca«. Na neki temeljni ravni smo odgovorni za samo strukturo. Poanta je prej v tem, da tudi lastno psihologijo lahko spreminjamo samo preko te zunanosti, za katero smo še kako odgovorni, ne pa s kakšnim notranjim očiščevanjem in osvobajanjem. V tem je temeljna zarez Lacanove psihoanalize v prevladujoči korpus egopsihologije: to, s čimer imamo opravka v analizi, v tej izjemno intimni situaciji na kavču, so vselej zunanje strukture in njihovo preigravanje. Mislim, da je v tem pogledu Marx že bral Lacana. In ne bi se mogla bolj strinjati s tem, da je danes nujno ponovno oživiti kritiko politične ekonomije!

ANEJ & ROBERT: V zadnjih letih se je pojavilo tudi nekaj svežih premišljevanj o vprašanju globalne emancipacije. Po eni strani se oživlja ideja komunizma, po drugi strani italijanski filozof Negri govori o multitudini, ki naj bi se kazala v alterglobalističnih gibanjih in avtonomnih socialnih centrih. Zakaj dandanes sploh vztrajati pri ideji komunizma? Ali ni dandanes tudi govor o komunizmu spektakelska funkcija?

ALENKA: Nedvomno obstaja izkoriščanje komunizma v marketinške namene, konec koncev imamo tako subkulturo kot main kulturo t-shirtov s Che Guevarom. Nedvomno obstaja redukcija komunizma na spektakelsko funkcijo in na tržne artikle, ki iz nje izhajajo. Obstaja tudi neka pritegnitev pozornosti, ki je še vedno možna, če človek uporabi to besedo. V tem smislu ima svojo privlačnost. Ampak mislim, da vse v vsem ni najboljša raven, kjer lahko postavimo problem. Beseda komunizem je pomembna zato, ker je v zgodovinsko-političnem kontekstu poimenovala neko realno, ki je ireduktibilno. S tem ne mislim določenega političnega sistema, temveč realni antagonizem v navezavi na konkretni emancipatorni boj. Beseda multitudes morda dobro opisuje našo realnost, ne pa tudi realnega, na izključitvi katerega je ta realnost utemeljena.

Postavka o določenem antagonizmu, ki je temeljnejši od drugih, danes ni zelo popularna in zdi se, da nevarno poenostavlja kompleksnost družbe. Toda če še enkrat poudarim: pri tem ne gre za tezo, da je en boj pomembnejši od vseh ostalih, temveč za to, da je njegova apriorna izključitev pogoj delovanja določenega družbeno-ekonomskega sistema. In potemtakem tudi vzvod njegovega sesutja.

Problem, ki je dejansko ključen v sodobni razpravi, pa je v tem, ali lahko sprejmemo Marxovo perspektivo, ki nedvomno obstaja, namreč da je antagonizem kot tak mogoče povsem odpraviti. Da je komunizem na nek način konec vseh antagonizmov oz. da je možna družba brez antagonizma. To je zelo vprašljivo. Mislim, da je problem in kvadratura kroga, s katero se politična teorija marksistične provenience danes sooča, kako misliti to dvoje skupaj. Se pravi po eni strani določeno neodpravljenost družbenega antagonizma, po drugi pa emancipatorni boj, aktivno prizadevanje za pravičnejšo ureditev.

Ireduktibilnost družbenega antagonizma nas skratka ne sme voditi v resignacijo, ko rečemo »torej nič ni mogoče, v vsakem primeru bomo pristali na istem«. Izziv je na primer v tem, kako misliti, teoretizirati oz. politizirati družbo, kjer bi antagonizem deloval na drugačen način. Kakšna bi bila družbeno-ekonomska forma, ki bi lastnemu konstitutivnemu antagonizmu onemogočala, da bi tako drastično proizvajal strahotno polarizacijo, izkoriščanje in bedo?

To vprašanje ni nesmiselno, je pa zelo težavno. Predvsem pa ga ne gre postavljati neodvisno od konkretnih in radikalnih političnoemancipatornih bojev.

ANEJ & ROBERT: V zadnjem času praznujemo kar nekaj pomembnih obležij, trenutno npr. tridesetletnico delovanja skupine Laibach. Ob tem se zdi vredno omeniti pomemben generacijski premik: generacije, ki so živele maja 1968 ali bile aktivne v osemdesetih, danes zasedajo pomembna mesta moči v kulturi, gospodarstvu, politiki. Odnos mladih je tako do njih ambivalenten, po eni strani so še vedno teoretski in politični navdih, po drugi pa se je treba boriti ravno proti njim.

ALENKA: Tukaj je dejansko cel niz vprašanj in problemov. Če vzamem vašo iztočnico, je problem, kako se upreti ljudem, ki so vendarle nosilci podobnih vrednot, ki so še vedno tudi vaše. Podobno se dogaja na ravni družinske strukture: kako se upreti staršem, ki pravzaprav mislijo isto kot otroci, so njihovi prijatelji, niso nekdanje avtoritete ... Možen odgovor bi bil, da resni generacijski prelomi obstajajo zgolj v povezavi z resnimi družbenimi prelomi in dogodki, sicer ostanejo povsem površinski. In da od leta 1968 še ni prišlo do takšnega prelomnega dogodka. Ne v politiki ne v umetnosti. Kolikor gledam mlajšo generacijo, so reference ostale nespremenjene. Ko mladi odkrijejo alternativno glasbo, odkrijejo punk. Ko se družbeno senzibilizirajo, odkrijejo to, kar smo odkrili že »mi« toliko in toliko let nazaj, pa seveda še kdo pred nami. In prav je, da to odkrijejo, saj drugega ni.

Skratka, mogoče je reči, da se v zadnjih 40 letih – kar je konec koncev kratko obdobje – ni zgodilo nič takega, kar bi omogočilo zgraditi neko drugo politično-simbolno identiteto in se v njenem imenu upreti starejši generaciji. Ta hip smo v obeh generacijah v poziciji, da nihče ne ve, kaj sploh naj bi bilo tisto drugo, tretje, onstran tega. Že tukaj torej obstaja neko negativno zavezništvo, ki je konec koncev čisto realno. Prave linije boja in morebitnih generacijskih prepadov pa se bodo pokazale v trenutku morebitnega preloma, ko se bo kaj takšnega izkristaliziralo, ko nas bo nekaj prisilo, da izberemo, se izjasnimo. In seveda se ne bodo pokazale glede na našo starost, ampak se bo naša starost pokazala glede na to, kaj bomo izbrali.

Bližnje srečanje

tretje vrste.

— Matjaž Zaza Juren

— fotografija Klemen Ilovar

»Ljud je neformalna skupina mladih ustvarjalcev, ki v gledališču in sorodnih medijih prepoznajo potencialen prostor soustvarjanja in nadgradnje lastnih idej ...« (iz spletne strani Kulturnega društva Ljud)

I) Biser Matere prednice

Na tisto »črno« nedeljo 19. septembra, ko je slovensko prestolnico zadela svetopisemska kaktaklizma, sem se boleče pasivno in ravno tako skurjeno kot kak obcestni cigaretni ogorek, ki ga brezbrizne noge brcajo sem ter tja, valil proti centru. Pepelnato siva pizdarija od ozračja me je silila k introspektivnemu prevpraševanju mojega početja. In k bruhanju.

Pravzaprav je bil najbolj kriv skupek fizioloških učinkov, ki nastanejo, ko oseba prejšnji dan pretirano prijateljuje z alkoholnimi pijačami. Vse ostalo se je le nalagalo – kompost slabe vesti, plešočega želodca in razbrzdane postalkoholne apatije je do gnijočega vrha dokončno narasel s to okolijsko moro, ki je bila preveč prozaično neumna, da bi se moral resneje vznemiriti, in hkrati preveč resnična, da bi jo lahko kar odmisli.

Tako sem se žalobno vlekel mimo filharmone iz neznošne sivino v glavi, krvavimi laserji namesto oči in z večno apoteozo novinarske žrtve na umu. Ljudje so hiteli mimo, grabežljivi strahopetci so hoteli pobegniti in si pred morebitno katastrofo rešiti jalovo lastnino ter ničvredno kožo, medtem ko sem jaz, zveržena lutka v njihovi službi, hlapič javnosti, bičani furmanski konj, železnega jarma sin, cijazil svoji dolžnosti nasproti, hkrati pa preklinjal vse: od evropskih veljakov, ki krojijo mere naših spodnjic, pa do prestrašenih golobov, ki so mi križali pot. »Marš, pizda!« sem, presenetljivo vitalno, zakričal na debelega goloba, ki se mi ni hotel spraviti s poti. »Če bi imel s seboj puško, bi ti prestrelil to tvojo prekleto, trapasto rit!«

Grozno, grozljivo, do kakšnega pošastnega roba lahko človeka pripelje neprespana, z žganjem pokapljana noč v kombinaciji z izvajanjem plemenite dolžnosti ...

Skrivnostno, skorajda čudežno, a vendarle otipljivo se je nekje pri Inštitutu za novejšo zgodovino v teh trpečih vicah name s sivo-jasnega neba vsula plemenita milost v obliki dobrodošlega in električnega spomina, ki me je prikoval na mesto. To je bil spomin na prizor iz kulturnega filma *Moje pesmi, moje sanje, plameneči spomin*, ki preprosto ne more umreti:

Mlada, čvrsta, a nekoliko svoje glava sestra Marija pogumno stopi pred mati prednico, ki ji sporoči, da je kazensko premeščena iz samostana. Ubogi Mariji vztrepeče srce kakor preplašeni sinički, v prosečem krču vije roke proti glavni sestri, ki je stara in zdržna in nepremična kakor hrast. »Le kaj mi je storiti?« sprašuje, malodane v joku. Takrat pa jo mati prednica dvigne na noge in ji zaupa enega velikih bisevov življenja: »Marija, kadar Bog zapre vrata, takrat drugje odpre okno.«

Moje odprto okno v tej neprivilačni čežani samopomilovanja je bila skupina ljudi, v katero sem se, ko sem jo spoznal, v hipu zatreskal, nekritično in bedasto, skoraj nagonsko, kakor mlada kobila, ki jo gola sila narave privede do potentnega žrebca. Hladno novinarsko profesionalnost je nadomestila vroča želja.

Čvrsteje sem naravnal korak. Ko posije luč, ni pametno ostati nepremičen. Premikaj se. Hodi.

Na Slovenski cesti 28 se je nabral že lep kupček ljudi. Zamujal sem, k sreči ne usodno. Ura je

odbila sedem čez šesto, in če bi se v Kudu Ljud rigorozno držali številčnice, bi zame zaradi sedmih minut vse skupaj padlo v drek. K sreči se niso.

Interaktivno gledališko predstavo *Električna čajanka*, naslednjo razvojna stopničko poprejšnjih *Električnih invazij* (in Azilantov, rožnatih vesoljcev, ki jih »spustijo« v okolje), so ljudovci za letošnji festival uprizoritvenih umetnosti Ex Ponto pripravili v pičlih treh dneh.

Čez nekaj minut so se odprla vrata velike stanovanjske hiše in skupaj z ostalimi obiskovalci sem (v)stopil korak bliže srečanju tretje vrste.

Mati prednica je imela prav. Na »črno« nedeljo se mi je ob šestih in dvanajst minut le uspelo zriniti skozi jebeno okno.

II) Tista svinja za vrati

V petek, dva dni prej, sem se ob enajsti uri dopolne vzpenjal po stopnicah iste stavbe. V prvem nadstropju zgradbe v starinskem in prostornem stanovanju visokih, meščanskih stropov skupaj živi osem jedrnih članov Ljuda. Med njimi tudi Jaša Jenull, s katerim sem se preko elektronske pošte dopisoval in ga mrcvaril, češ naj mi vendar dovoli priti na eno njihovih vaj. Vedel sem, da je skupina ravno prišla z gledališkega festivala v Belorusiji in da imajo čez dva dni v sklopu Ex Ponta že premiero *Električne čajanke*, ampak mi

je živahno dol viselo za njihovo stisko s časom, tukaj prosvetljeni novinar na misiji, k vragu, naredite mi prostor, sprejmite me v nedrje, ljubeznivo, pa hitro.

Vrata mi je odprl mladi ljudovec Kuki, z ljubljanskih ulic in odrov meni poznan obraz. »Kar pridi noter,« je rekel. Rekel je še nekaj, samo tistega nisem ujel, ker mi je pogled v mrtvaški grozi obstal na velikem, rožnatem prašiču, ki je peklensko krulil proti meni in se krčevito upiral človeku, ki ga je hotel zakleniti v kopalnico. Parkrat sem si moral otipati hlačnice, kako se je najlaže znebiti trupel, se pravi tako, da jih vrže sestradanim prascem.

Patološki strah pred svinjami me pesti od kruto posredovane mi informacije, da ti sodopristi kopitarji posedujejo inteligenco neumnega predpubertetnega otroka, še posebej pa od tiste scene v *Snatchu*, ko odurni stari mafijec razlaga, kako se je najlaže znebiti trupel, se pravi tako, da jih vrže sestradanim prascem.

V prijetni kuhinji, katere polepljene pompejsko rdeče stene so slehernika vabile iz pasivnosti, so bili zbrani ljudovci, ki so me pozdravili, pa ne hladno in malomarno kot neko kukavico, ki je prišla srat v tuje gnezdo, ampak pošteno, skoraj ljubeznivo, vsak od skoraj dučata zbranih mi je stisnil roko in različno povedal

svoje ime. »No, zdaj pa ponovi imena od vseh,« me je šaljivo podrkal eden od njih. Stene je spreletel smeh. Sramežljivo in pordelega lica sem nekaj zabundal in se naslonil na kuhinjsko korito. Jaša mi je ponudil kavo in cigareto. Sprejel sem kavo. Nekdo mi je v roke podal uokvirjeno plaketo, ki so jo ljudovci za svojo predstavo dobili v Belorusiji. Nič nisem uspel razbrati, ker je bila v cirilici.

Pogovor za mizo je tekel prav o tamkajšnjem gostovanju. Skupini se je zrcalilo na obrazih, da jih je Belorusija prevzela.

»Ljudje so presenetljivo veliko vedeli o gledališču. Ko smo na ulici prvič izvedli *Električno invazijo*, so takoj prinoile policaji, ki so nam zatrjevali, da prebivalci vsega tega ne bodo odobraval in razumeli. V resnici je bilo čisto drugače. Ljudje so nas sprejeli navdušeno in odprtih rok. Po predstavi na njihovem festivalu sta do mene prišli dve študentki njihove akademije za gledališče z odprtimi zvezki in svinčniki in me ogromnih oči začeli spraševati, kaj je zame gledališče. Tam preprosto ni tega potrošniškega odnosa do umetnosti. Po drugi strani pa imajo študentje tam veliko težav, konstantno so pod nadzorom oblasti, ki jim lahko že zaradi najmanjših odstopanj od konvencij prepove študij,« je pripovedovala Vida Cerkvencik Bren, režiserka *Električne čajanke*. Sama si je

Vesoljček se je, inherentno nerazum(lj)en, kot vesoljci na Zemlji navadno so, poskušal s telesom zalepiti na okrasno smrečo, ki jo je zagledal pred seboj. A še preden mu je to uspelo, je njegovo namero preprečil mladi obritoglavc, ki je s svojim železnim bulerjem brnil smreko in jo podrl na tla. Medtem so ljudje s plastičnimi vrečkami napadli čevapčič, ki je bil zunaj črno zažgan, znotraj pa rdeče surov. Kakor avstralopitki so z rokami pohlepno trgali meso z njega in ga limali v svoje vrečke, da bi imeli doma vsaj kaj pokazati od vsega tega čakanja in prerivanja na mrazu ...

Igralci, režiserka in gostje smo zopet zbrani v Ljudovi kuhinji. Ljubko je in utrip v stanovanju je živahen in prijeten. Kuki mi poda štamperle beloruske vodke z okusom jabolka in ne mine dolgo, preden veselo trčiva.

Dotično »mesno« prigodo, ki nam jo je, kako uro po uspešni premieri Električne čajanke, kot primer neugodne situacije pripovedoval Jaša, si lahko živo predstavljam.

Pri projektu Muzej na cesti so takrat sodelovali tudi ljudovci, njihovo predstavo pa je kot vesoljec predstavljala samo Jaša. Procesi, ki se mu ljudovci bodisi kot posamezniki bodisi kot skupina pri svojih interaktivnih, marsovskih predstavah podvržejo, morajo biti, zlasti ob tovrstnih primerih sovražnosti, hudičev naporni.

Temelj jeklene psihološke stabilnosti pa je v končni fazi lahko le zaupanje, če že ne kar vera v lastno početje. In na začetku se mi je racionalizacija česar koli v povezavi z eksperimentalnim, avantgardnim gledališčem zdela nadvse odvrtna, kakšna vera, lepo vas prosim ... Moj (omejeni) diapazon možnih odzivov na omenjene domače konceptualne stvaritve je segal od pretežnega gnusa do kozljanja samemu sebi v usta. Radikalnost odzivanja je bila deloma posledica prozorne in cene pretencioznosti namena avtorjev, deloma pa besnega nerazumevanja, ki je vel s predstave in je bil navadno rezultat obupne izvedbe.

Tukaj je bilo drugače. Mogoče zato, ker sem avtorje osebno spoznal. Mogoče zato, ker sem bil nad njimi navdušen. Mogoče zato, ker sem pil njihovo belorusko vodik in se valjal po njihovem stanovanju in z njimi veselo kramljaj in se pri njih sploh počutil krasno. Mogoče pa sem preprosto začel slutiti, za kaj pri rožnatih vesoljcih/ Električnih invazijah/interakciji s publiko/ »živi« umetnosti/Kudu Ljud sploh gre.

Za vsak slučaj sem vprašal Jašo.

»S predstavo ustvarjamo situacije, v katerih so ljudje prisiljeni odreagirati in se odločiti, ali bodo prisostvovali aktivno ali pasivno, ali nas bodo sprejeli, ali se bodo odzvali z agresijo, ali pa bodo preprosto pobegnili. Nenadoma so soočeni z drugačnostjo v javnem prostoru, do nje se morajo opredeliti, formirati in zavzeti morajo določeno stališče, ki pa ne more biti klasičen »ah, to je sodobna umetnost, tega ne razumem.« S tem ko smo vesoljci, s tem ko smo roza in glupi in skačemo naokoli, jim to možnost preprosto odvezamemo.«

Čez tri dni so ljudovci že leteli naprej, v Izrael. Spomnil sem se na nesmrtno besedo Rickyja Martina »*Living la vida loca*« in si zažvigel.

To je bil nekoliko ljubosumen žvižg.

IV) Električna čajanka

O Električni čajanki v Ex Pontovem katalogu med drugim piše: »Vesoljski Azilanti so zasedli staro meščansko stanovanje v strogem centru mesta in vas vabijo na čaj. Iz preiskovanja zakonitosti javnih prostorov in zaposlitvenih možnosti za tujce se čudaški rozakožci selijo v zasebne sfere.«

Na tisto »črno« nedeljo 19. septembra je mestni avtobus številka dvajset po urniku vozil po Slovenski cesti. Voznik, ki mu je bilo mogoče ime Jože, mogoče pa tudi ne, je v žuljavih rokah trdno in zanesljivo, kakor že zadnjih dvajset let, držal velik, okrogel volan. Rutina.

Na radiu so poročali o številnih poplavah, ki so zajele državo.

Avtobus je spjeljal izpred Drame. Počasi se je premikal proti pošti. Jože je malce pritisnil na plin.

Pri Kongresnem trgu je na Slovenski cesti njegovemu avtobusu pot nenadoma prekrižalo sedem ponorelih vesoljcev, ki so se usuli z bližnje stavbe. Jože je stisnil zavoro. Kaj pri milem klincu?

Avtobus se je prvič v njegovi karieri zaustavil na pol poti med dvema postajama. Eden od marsovcov je svoj zaprepašeni, zunajzemeljski obraz prislonil na prednjo avtobusno šipo. Jože se je gledal iz oči v oči z vesoljcem, z bitjem iz vesolja.

Ko je šofer Jože zjutraj vstal iz postelje, si niti v najdrznejših sanjah ni predstavljal, da bo še istega dne udeleženec Električne čajanke.

kasneje enkrat rekla tudi »mama«. Dopadlo se mi je, ker bi ji tudi sam takoj dodelil to laskavo titulo – seveda nikakor ne zaradi brčkone še rosnih let, temveč zaradi neprisljlene pozornosti, ki jo je nesebično namenjala tako ljudivcem kot obiskovalcem. Sranje. Takšne oznake kaj hitro pridobijo nekakšen patetičen prizvok, ampak to de facto ne spremeni ničesar.

Takoj so mi razložili, da odnosi oziroma delo znotraj skupine ne poteka klasično piramidarno, kar v grobem gotovo drži, ampak tudi najbolj slepemu gostu kaj hitro postane jasno, da se atmosfera iskrenega spoštovanja članov kolektiva zgošča predvsem okoli Jaše in Vide, ki pa te inter-socialne moči ne izrabljata v smislu banalnih igrice narcističnega samopoveličevanja. Hkrati je res, da sem se zaradi frke s časom, premiera je grozila s pičle razdalje dveh dni (!), sam sukal predvsem okoli njiju in mi čisto vseh ostalih članov niti niso uspeli predstaviti ...

Beloruske štorije bi lahko poslušal še dolge kvatre, a skupina je krvavo potrebovala vaje, zato so ljudovci iz kuhinje začeli odtekati v veliko dnevno sobo. Od Vide sem izsilil nekaj minut pozornosti za vprašanja. Malomarno sem se počil na kavč njihove »pisarne«, ležerno sem se raztegnil po njegovi površini kot kakšen neotesan kmetavz in počakal, da je Vida skupini za začetek predlagala nekaj ogrevalnih vaj. Potem

ko so zaprli vrata, si je prižgala novo cigareto in mi odgovorila na kopico nepovezanih vprašanj, ki sem jih začel z dobrohotno, a bedasto opazko: »Tako domačno je tukaj.«

»Je domačno, ne? Tukaj smo doma, najbrž je zato domačno,« je odgovorila.

Ampak stanovanja in umetniške »komune« v njem nisem hotel izpustiti iz gobca.

»Tukaj sem živela ves čas študija na AGRFT-ju. Lastnica stanovanja je bila gospa, ki je sicer poročena z nekim grofom in živi v Avstriji. Z njo smo se spoznali, ko je bila tukaj najemodajalka. Začela je spremljati naše predstave in spodbujati naše ambicije, da bi delovali bolj samostojno. To, kar delamo, ji je bilo všeč, zato nam je to stanovanje napol dala – oziroma prodala za simbolično, mecensko ceno. Vsi ti ljudje, ki so pred tem živeli tukaj, so tukaj tudi ostali. To stanovanje nikoli ni bilo neko tipično študentsko stanovanje. V njem so se vedno ustvarjale predstave ali pa so potekale vaje. V vsakem primeru pa smo vedno poskušali graditi nekakšno skupnost odprtega tipa.« Ugasnila je cigareto. »Joj, zdaj moram pa res noter veš, imamo stisko s časom,« je pomignila proti dnevni sobi. Sledil sem ji.

Vaje so potekale krotko in mirno. Igralci so sedeli v krogu na nekakšni stari habsburžanski preprogi pod nekakšnim starim habsburžanskim lampijonom, ki je oddajal medlo svetlobo.

Pogovarjali so se o svojih vlogah, kaj bi svojim vesoljcem lahko dodali, kaj je odveč, kaj bi delovalo, režiserka jim je ljubezljivo podajala predloge, še ljubezniveje zavračala slabe.

Prijetna atmosfera me je zazibala v dremež.

Po kaki uri sem le spravil na noge, da bi odšel. Na poti ven me je Kuki potrepljal po rami in rekel: »Ne skrbi, na predstavi ziher ne boš zaspal.«

Ko sem šel mimo vrat kopalnice, me je svinja zavohala, začela se je zaletavati v škripajoča vrata in grozeče pogrkavati.

Začutila je moj strah...

III) Zažgani Čevapčič, ki je surov

23. septembra 2008 ob enajstih zvečer se je na Prešernovem trgu znašel rožnat marsovec, treščil je na Čopovo, premikal se je kot kaka čudna žival, spuščal je nenormalne zvoke, nihče ga ni razumel in tudi on ni razumel nikogar in bilo je mrzlo, nek tip s kavbojskim klobukom je (slabo) igral na sintisajzer, toploto pa so oddajali samo zlakotnjeni, pijani ljudje in pa ogromen žar, na katerem so pekli »največji čevapčič na svetu.« Mleto crkovino je v sklopu mednarodnega projekta Muzej na cesti pekel nek italijanski umetniški kolektiv, ki je cilj na »redefinicijo koncepta umetnosti v javnih prostorih«. Samo da tega ni nihče razumel.

Zakaj je bil izgnan ostrakizem in čemu umetnost danes?

— Nika Leskovšek

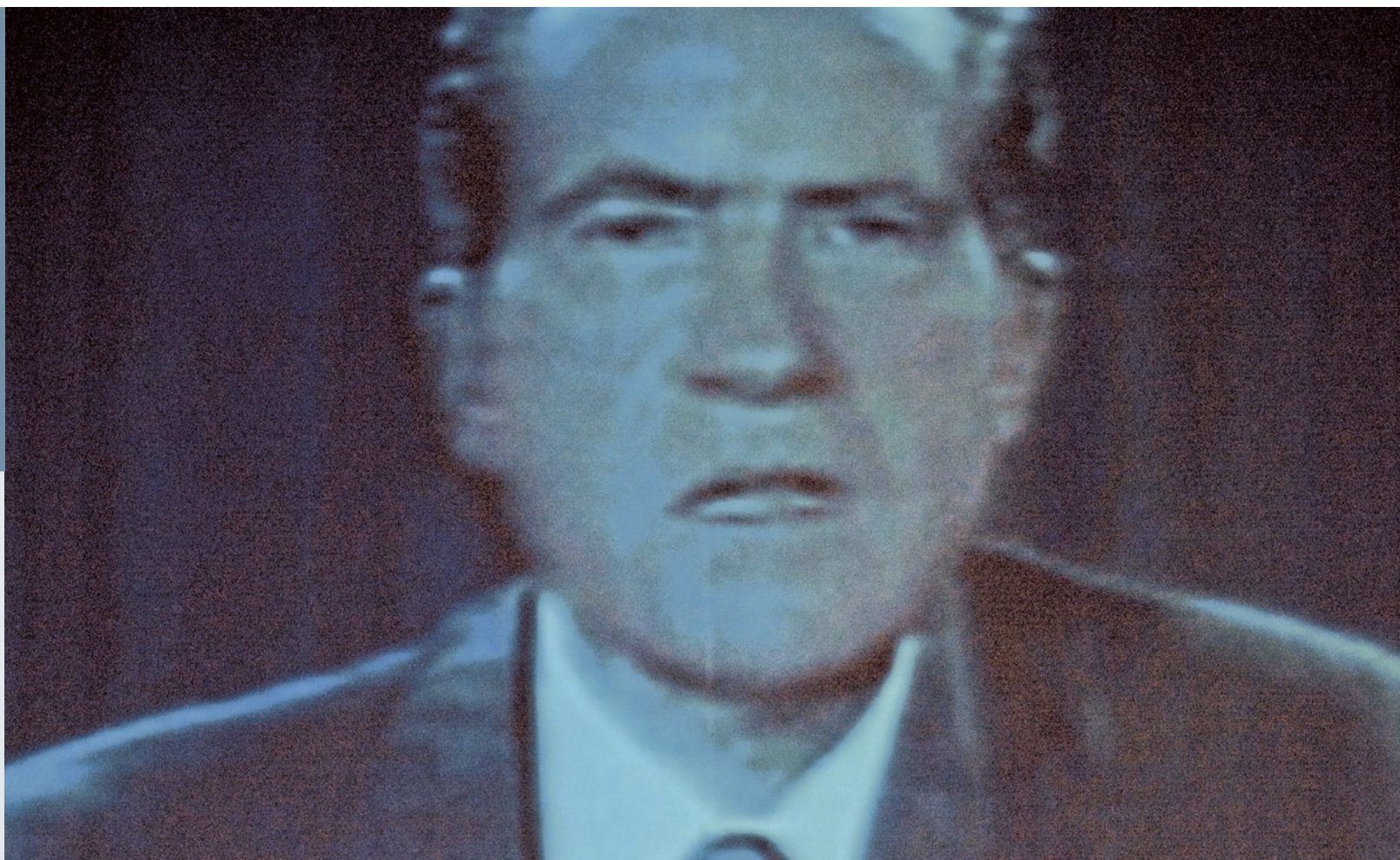
— fotografija Bojan Jablanovec

Vam je znano ime Dominique Strauss Kahn? Ste seznanjeni z Mednarodnim monetarnim skladom? Veste, na kakšen način je vpet v zakulisje trenutne finančne krize in kakšna je njegova funkcija? Nič hudega, če je vaš odgovor na vsa ta vprašanja »ne vem«. Pravzaprav performer Boris Kadin to tudi anticipira, še več, na tem celo bazira njegov performans. Kadinova najnovejša stvaritev »Kriv« se namreč ukvarja z razgrnitvijo tistih nevidnih vzvodov oblasti in njihovim funkcioniranjem.

Performer sicer izhaja iz osebnega in lokalnega položaja in skuša – kot mlad ustvarjalec, ki z delovanjem na hrvaški zunajinstitucionalni umetniški sceni preživlja sebe in hčerko – diagnosticirati vzroke lastne mizerne neprilike in predvideti razplet aktualnega stanja. Performans se ne omejuje zgolj na umetniško životarjenje, kar smo videli sicer tematizirano že v velikem številu performansov, ampak se mu v stiski tokrat solidarnostno pridružujejo celo ostali državljani. Kadinu je namreč dovolj verno-naivnega poslušanja vztrajnih in praznih obljub o izteku recesije, kljub temu da se je po njegovih lastnih besedah (in še čigavih) kriza na Hrvaškem zalezla tako globoko, da je niti prodaja vseh njenih čudovitih otokov ne more več rešiti. Ker Kadin noče zgolj sedeti križem rok, poskuša najprej najti vzroke za klavarno stanje.

Da bi dognal, kako smo prilezli do obstoječega stanja, začne svoj diagnostični pohod kar na samem začetku evropske civilizacije: v Grčiji, njeni obliki »demokracije« in principu ostrakizma, nadaljuje v militantnem Rimskem imperiju in njegovem motu, da cilj poveljuje sredstva, se ustavi pri začetku novoveške filozofije, Descartesu, dvomu alias cogitu in nadaljuje pri razsvetljenskih humanističnih načelih. Slednjič locira »veliko depresijo« kot zgodovinsko primerljiv moment današnjemu stanju, ki ji kot rešilna bilka sledi ustanovitev Mednarodnega monetarnega sklada (ki, če povem malček po foucaultovsko, pod pretenzijo ustvarjanja stabilnosti in varnosti finančno disciplinira Mednarodni monetarni sistem).

Zakaj nas torej vsemogočni Mednarodni monetarni sklad ne reši? Kadin sestavi obtožnico za generalnega direktorja monetarnega sklada, omenjenega Dominiqueja Straussa Kahna (in ostalih 24 generalnih sekretarjev, ki takisto predstavljajo tisti minorni, nevidni eksekutivni del družbe) in korak za korakom razkriva prikrita vzrode v piramidalni izkoriščevalski shemi. Obtožnica jih bremeni ekološkega in ekonomskega genocida, dehumanizacije in čezmerne zadolževanja držav.

Performans zavzema obliko »*performance lecture*«, ki ga Kadin – oborožen s seminarskim gradivom in vedno uporabnim medmrežjem (s klikom na imf.org pa si lahko podoben performans ustvarite kar sami doma) – demonstrativno odpredava z monotonim glasom. Performer se torej izogiba rabi raznih retoričnih manipulativnih postopkov, ampak neko osebno težavo raje objektivizira in generalizira (princip *Vie Negative* pač). Na ta način vzpostavlja nasprotje z dokumentarističnimi posnetki o delovanju IMF, ki v pretirano simpliciranem, edukativnem, predvsem pa (sumljivo) entuziastičnem tonu uvajajo povprečnega laika v ta kompleksen sistem in apelirajo na njegov državljanski čut, da bomo skupaj zgradili temelje temu opevanemu varnemu in stabilnemu življenju – in to brez razlik za prav vsakega prebivalca sveta. Na ta način antiteze torej Kadin razkriva inherentne performativne postopke, prisotne v (političnih, ekonomskih) taktikah zapeljevanja in manipuliranja, tarča katerih ni le mali človek, ampak predvsem manjše države, ki lezejo le globlje in globlje v dolgove.

Vodenje Mednarodnega monetarnega sklada je namreč diktirano izključno po BDP-ju posamezne države, glasovnice v tem sistemu so torej plačniške in »*radodarnost*« države diktira njen vpliv (oz. vpliv njenega vodilnega kadra). Kadin (zvest načelu *pro et contra*) predstavi še nasprotujoče argumente kritikov monetarnega sklada, ki (po principu pometanja pred lastnim pragom) državljanom in državljanke nalogajo določene ukrepe, na primer redukcijo osebne lastnine na minimum. Kar izzveni – sploh v primeru zunajinstitucionalnega umetnika – precej absurdno.

Razkrinkanje paramidalne izkoriščevalske sheme na vrh locira samozadostne multinacionalne korporacije, ki se legitimirajo kar same (stara zgodba, poznana še pred popularnima Negrijem in Hardtom). (Po imperialni strukturi je tudi kar precej jasno, kam v svetovnem redu spada Kadinov performans: torej med pobude nevladnega sektorja, katerih kritičnost do neke mere sistem celo spodbuja, ker se ob enem zaveda, da mu kot inherentnemu delu sistema ne morejo do živega, a predstavljajo prav ventil za izpuhtevanje negativne energije.) Kadin se pravzaprav ne slepi, da bi bilo mogoče proizvesti spremembo. Njegov angažma je drugje: v poskusu mobilizacije apatičnega volilnega telesa. Zato simulira volitve (pravo pravcato črepinjsko sodbo, neanonimno seveda), kjer ob predstavljenih dejstvih občinstvo pokliče na glasovanje: je IMF kriv ali ne? Rezultate glasovanja vpiše v obtožnico v obliki elektronskega sporočila, ki naj bi ga osovraženi zalegi poslal po vsakem performansu (proces pošiljanja še med procesiranjem prekine in sama izvršba ostane nejasna). Dejansko pa izpostavlja problematiko družbenoangažirane umetnosti in njenega učinka v realnem, njeno (fiktivno ali realno) družbenokritično sizifovstvo pa raztegne tudi na obstoječ sistem, saj današnja demokracija ostrakizmu podobnega odvoda ne pozna več.

Kadinov performans nekaj malega spominja na uprizoritev pred nekaj leti, ki so nam jo zagodli Betontanc in Jonghollandia z naslovom *Everybody for Berlusconi*, le da smo bili takrat vpeti v bistveno bolj dinamično in interaktivno (beri gledališko učinkovito) politično zasedanje. Prav zaradi uporabljenih performativnih postopkov (četudi na samokritičen način) se pravzaprav postavlja vprašanje, s kakšnimi sredstvi naj se sodobne scenske umetnosti družbeno angažirajo v performativno naravnani družbi nadzora. Če namreč dramaturški lok »*predavanje*« ni sposoben vzdrževati pozornosti »*poslušalcev*«, bo še tako domišljen koncept – kot je na primer ta o antitezi reducirane performativnosti v umetnosti na eni strani in potencirane performativnosti neumetniškega vsakdanjika na drugi – nazadnje zgolj kontraproduktiven.

Kakorkoli že, na koncu omenjenega performansa o Berlusconiju je prav tako sledilo glasovanje (proti komu oziroma za koga je jasno) in nato – takrat še v tradicionalni pismeni obliki – sestavljanje obtožnice, ki je romala v roke nekemu izmed občinstva in mu tako predala iniciativo za družbeni angažma in odgovornost za celoten kolektiv ob enem (potencialno pa tudi za sankcije, ki bi jih bila lahko umetniška skupina deležna). Skratka, kar se mi lahko zapiše ob Kadinovem performansu (vsaj z gledališkega vidika), je: na zahodu nič novega.

Tabu kapitalizma

Prvobitna akumulacija oziroma tranzicija po slovensko

— Gal Kim

O delovanju kapitalističnega produkcijskega načina poslušamo ali prebiramo precej pavšalne komentarje tako po časopisih kot na poročilih: ko je že kazalo, da bodo v času ekonomske krize fonti člankov postali kritičnejši, nas še vedno skušajo prepričati o rentabilnosti in profitabilnosti podjetij ter slovenskega gospodarstva, o tem, da je potrebno končno zaključiti tranzicijo, ki pomeni nujnost neoliberalnih reform na vseh področjih socialne države. Veliko manj je govora o tem, kako se je tranzicija sploh začela in kakšna logika je v ozadju geneze kapitalizma in sedanje krize. Najbolj eklatanten simptom kvazikritičnega poročanja o kapitalistični krizi je zaznati v senzacionalističnem linču tajkunov slovenskega gospodarstva. »*Analize*« spretno psihologizirajo sistemsko delovanje kapitalizma in kažejo zgolj na vrh ledene gore. Ne gre za to, da si tajkuni ne bi zaslužili kritike (kakopak ne moralizatorske!), temveč za to, da se na ta način premešča oziroma pozablja na objektivna zgodovinska protislovja. V pričujočem prispevku bomo zgolj očrtali nekaj potez slovenskega demokratičnega prehoda v kapitalizem, prvotno akumulacijo na Slovenskem.

Kot je pravilno in barvito pokazal Marx ob koncu prvega dela *Kapitala* – v svoji famozni analizi prvobitne akumulacije – so začetke kapitalizma spremljali izjemno nasilni in krvavi procesi: korupcija, plenitve, ropanja, izdaje, usmrtitve, genocid, zapiranja, razlastitve kmetov, kolonizacija neevropskega sveta in seve-

da institucije ter primat privatne lastnine nad ostalimi tipi lastnine. Kmetje so bili pregnani iz svojih zemljišč, postali so svobodni – z drugimi besedami; svojo delovno silo, svoje roke so sedaj lahko prodali v novih manufakturah, novim gospodarjem, kapitalistom. Njihova stara mesta na zemljiščih so prevzele ovce; stara skupna zemljišča pa so postala prostori za aristokratski lov. Če se kmetje niso prostovoljno podali v mesta in tovarne, so jih v to prisilili novi zakoni: od 17. stoletja dalje so v Angliji prepovedali beračenje in pohajkovanje. Kogar so kje zalotili ob nedelu oziroma beračenju, so zaprli ali zasušnili, v nekaterih primerih pa celo usmrtili. Ob uvajanju nove eksploatacije in formiranju novega delavskega razreda ne gre pozabiti, da v istem času cveti trgovina s sužnji, ki omogoča vzpon številnih obmorskih mest (na primer Liverpoola) in nadaljnje izkoriščanje ter plenjenje kolonij.

Tako je v centru kapitalistične mašinerije že od samega začetka na delu nasilna logika eksploatacije in podrejanja dela pod kapital ter ostalih produkcijskih načinov pod vladavino blagovne produkcije.

Prvobitna akumulacija in bogatenje vladajočega razreda (buržoazije in delno plemstva) torej nista prišla sama od sebe ali zaradi podjetniškega duha Robinzonov, prav nasprotno, opravka imamo z vzpostavitvijo in reprodukcijo kapitalističnih razrednih razmerij in družbenih formacij.

Danes, 20 let po razpadu Jugoslavije in izpolnitvi tisočletnih sanj slovenskega naroda – ki mimogrede kot zamišljena skupnost ni obstajal do polovice 19. stoletja – je čas, da potegnimo bilanco slovenskega »*demokratičnega prehoda*«. Gotovo velika večina prebivalcev Slovenije ni niti sanjala o posledicah prehoda v drug družbenoekonomski sistem, kaj šele da bi se zavedali implikacij konca socializma. Verjetno ne bi bilo pretirano zapisati, da bi imelo drugačno referendumsko vprašanje leta 1990 precej drugačen izid: Slovenci in Slovenke, ali hočete biti v naslednjih desetletjih priča povečanju razrednih razlik in brezposelnosti, skrajševanju dopusta in zmanjševanju pokojnin ter privatizaciji zdravstvenih storitev ...? A na tisti točki so bila razredna vprašanja že v ozadju, vsem na očež je bila zgolj nacionalna problematika, ki jo je krasila liberalna ideologija človekovih pravic in pravne države. Vsi ti procesi so potekali v duhu Evrope, demontaže samoupravnih institucij ter vzponu privatne lastnine. Pred zakonom smo končno vsi postali enaki, zlasti tisti, ki so se znašli brez dela in na ulici, so lahko enakost pred zakonom z veseljem potrdili. Kako lepo je biti svoboden in enak v naši deželi. Končno lahko začnemo delati na narodni spravi, zaživeli bomo v Evropi in NATU, stran od Balkana.

Ideološki spopadi so bili sicer ključni za vzpostavitev nove državne entitete in so zato legitimirali delavsko samoupravljanje, a vendarle je istočasno potekala prava ekonomska tranzicija. V Sloveniji so jo teoretiki in mnenjski voditelji poimenovali denacionalizacija, kar je, naj takoj pristavimo, seveda nepravilen termin. V Sloveniji je namreč tudi po denacionalizaciji dobršen del podjetij ostal v državni lasti, sploh pa v Jugoslaviji ni bilo veliko državne lastnine, pač pa je prevladovala družbena. Tako da bomo – sledeč Marxu – tu uporabili termina ekspropriacije (šlo je za razlastitev družbene lastnine) in prvega vala privatizacije. Omenjena procesa pomenita razprodajo družbe-

nega premoženja, ki ga je jugoslovansko delovno ljudstvo gradilo in prispevalo v 4 desetletjih po 2. svetovni vojni. Družbo oziroma delovno ljudstvo so v prvem koraku razlastili produkcijskih sredstev. Slednja so prišla v roke novim upravam oziroma novim lastnikom (najsibodi država ali zasebni kapital). Ob enem delavstvo izgubi kontrolo v tovarnah; delavski sveti dobijo zgolj posvetovalno vlogo, v upravah pa sedijo ali stari izkušeni kadri ali pa *nouveau riches*, ljudje s poznanstvi oziroma deli nove frakcije vladajočega razreda. Večina večjih podjetij, ali vsaj večina deležev v tej prvi fazi, ostane v rokah države, tako da lahko govorimo celo o delni nacionalizaciji industrije, nacionalizaciji, ki je seveda na strani kapitala in ne dela. V roke zasebnega kapitala preide zgolj del starih podjetij. Je pa res, da nekateri deli uprav prevzamejo pobudo in zaradi dostopnosti informacij in vez z bankami vsekakor izkoristijo novo situacijo. Tako prihaja tudi do tajkunizacije pri nas. V takšni klimi je o kakršnikoli delavski participaciji nesmiselno govoriti.

Naslednji pomemben korak v institucionalizaciji privatne lastnine je bil izpeljan subtilneje in malce demokratičneje kot v večini bivših socialističnih držav. V Sloveniji pride do privatizacije »*od spodaj*«, do »*demokratične tranzicije*«, ki rezultira v prenosu družbenega bogastva in lastnine v roke slovenskih državljanov (in ne prebivalcev Slovenije!). Celotno družbeno bogastvo se je ocenilo na določeno ceno, ki jo državna oblast razdeli na certifikate za vse državljane. Ta certifikat je potem Janez lahko vložil v podjetja, ki so se odločila kotirati na slovenski borzi. Tu lahko zgolj omenimo, da so večino certifikatov ljudje slabo naložili, nekateri pa so ponovno skozi ta proces obogateli (znanje, notranje informacije in finančne špekulacije). A po izvedbi demokratičnega prenosa je krivdo za slabo naložen kapital brez zadržkovmoč zvaliti na posameznike: kaj ste pa tako slabo vlagali?!

Privatizacija zemljišč in nepremičnin je bila področje, kjer je ekspropriacija potegnila črto, in je stanje vrnilo v obdobje pred 2. svetovno vojno. Tako postanejo ogromni zemljiški veleposestniki rimokatoliška cerkev ter deli stare buržoazije.

Družbena stanovanja je bilo v 90. letih moč odkupiti, resda po dokaj ugodnih cenitvah, a vendarle je to pomenilo masovno zadolževanje prebivalstva. S tem zadolževanjem pa se je zgodila pomembna investicija v banke, ki so na ta način začele dobivati ogromno finančno injekcijo. Ta moment je pomenil tudi možnost kreditiranja podjetij in izredno pomembno vlogo bank v celotnem tranzicijskem obdobju.

Se pravi, privatizacija in ekspropriacija delovnega ljudstva sta potekali na različnih področjih: na področju nepremičnin, na ločitvi delavcev od produkcijskih sredstev, na ustanovitvi privatne lastnine in na političnem nivoju, ki je rezultiral v siromašenju institucij delegatskega sistema in samoupravljanja. Danes je na vrsti 2. val privatizacije, ekspropriacija na neoliberalen način, ki skuša ukiniti dediščino socialne države. V drugem delu prispevka se bomo lotili procesa »*permanentne prvobitne akumulacije*«, ki bo pokazal, kako danes v Sloveniji poteka 2. val privatizacije, prava denacionalizacija na nivoju podjetij, ki rezultira v spremenjeni vlogi države. Slednja sedaj omogoča reprodukcijo kapitala, stran dela pa prepušča iznajdljivosti in konkurenci trga.

Victor Bodo: *Mož na kocki*

Diskvalifikacija meta kock ne bo odpravila naključja

— Nika Leskovšek — fotografija Varga Imre

Uprizoritev madžarske gledališke skupine »Ladijska družba Sputnik« je vsebinsko zasidrana v kulturnem romanu *Mož na kocki* Luka Rhineharta. Nepogrešljiva za dimenzijo kulturnosti teh zunajserijskih romanov ni le intrigantna tema, kar mejna psihološka stanja ponavadi so, ampak jim ponavadi pritiče še preboj iz fikcije v realnost, ki poleg trum oboževalcev vključuje celo posnemovalce v vsakdanjiku in kreira določen življenjski stil (ali pa estetikoprizoritve).

Nova psihiatrična metoda se zanaša na met kock, kjer osebek odločitev prevale na šest opcij (eno bolj bizarno od druge) in v monotono odgovornost vsakdanjika vnese naključje, spontanost in nepredvidljivost. Iznajdba nove tehnike (ki ima celo ironičen »njuejdževski« izvor v zenbudizmu) primarno temelji – katere oblika psihotehnike pa v končni fazi ne? – na Rhinehartovi raziskavi lastnega življenja in njegovih kriznih stanj. Izhaja pa iz osnovne predpostavke, da smo v hitrem utripu sodobnega hlastanja po še več vsi (brez izjeme) zafustrirani potomci neustrežno prebrodene Ojdipove ali (hm, najbrž umetno skonstruirane) *Elektrine faze*. Torej nevroza vsakdanjika (freudizem) ali psihoza gledališča (rhinehart-bodo-izem)?

Adaptacija tega, za oder zelo nevhvaležnega romana – enega tistih špehov z mnogo deskripcijami in malo dialogov – se ne drži povsem izvornika. Odločilni kriterij izbire pri-

zorov in likov – izključeno pa ni niti dodajanje vsebinsko novega materiala – je njihova odrska učinkovitost. Prav tako doživi utopistični konec romana sodobnejšo in bolj realistično korekcijo: nikakršne komune niso na vidiku, saj se naš mož dobesedno zadavi z lastno metodo in požre kocko.

Sodni zagovor pred obtožbami moralne spornosti, ki jih je – kolateralna škoda pač – nova psihiatrična metoda pustila za sabo, predstavlja tematski okvir in uvod v vse obscenosti. Nič posebnega: nekaj trupel, zlorabljenih duš in uničenih življenj. Psihiater Reinhardt (v interpretaciji Gaborja Fabiana) torej pripovedovalsko in igralsko vodi gledalca skozi retrospektivni prikaz nekega življenja in metode.

Scenografsko je uprizoritev umeščena v skoraj laboratorijsko belino (psihološko blažilno za gledalca, obenem pa eksperimentalno pripravna za ogled psiholoških deviacij) z maloštevilnimi rekviziti – kot se za varnost v mejnih institucijah spodobi. Gledalec je povabljen na psihološko seanso s postrojenimi pacienti: nekateri spastični, drugi katatonični primerki zabodenege pogleda, tretji hiperaktivni s »stereotipnimi gestami« ter rokami, prilepljenimi na genitalije. Nabor je nedvomno pester, nadaljevanje pa približno tako kaotično kot vsakdan v norišnici.

Predstava se odlikuje po fragmentarnih prizorih z montažno strukturo in ustvarja vtis halucinogene realnosti: intenzivna (glasna in stimulatívna) glasba, kričeče, celo kičasto izstopajoče barve, hitrostni preklopi iz enega recepcijskega koda v drugega (iz letargičnega življenja v bučno zabavo ali v ubijalsko – ampak dobesedno – fantaziranje), mešanje različnih ravni realnosti in razkrivanje različnih psihiatričnih postopkov in njihovih manipulacij. Vse to ustvarja fantazmatsko pokrajino brez politične korektnosti, kjer je vsakovrstno norčevanje iz klišejskega, a disfunkcionalnega (družinskega) življenja v kaotičnosti dogajanja prignano do absurda.

V najbolj sočnih oblikah (seveda črnega humorja ne izostane niti karikiranje klasičnih psihoterapevtskih postopkov, primarno pa gotovo psihoanalitičnih oziroma freudovskih. Tako na primer asociativna miselna povezava ob besedi jezero sproži pri pacientu (našem možu Luku) povezavo z »jezerom Tahoe«, kar pomeni v jeziku ... indijancev »veliki-šef« in tu tiči nezanimljivo dejstvo prikrite homoseksualnosti (izvirajoče seveda iz nepomirjenega od-

nosa z očetom), zdaj projicirane na moža njegove ljubice. Vsako utemeljeno izmikanje: osebek ne pozna svojega očeta, izbira spolnega položaja »od zadaj« pa je bila povsem funkcionalne narave (preprosto zato, da je lahko ljubica ob tem podala možu brisačo v kopalnici) je obdoločeno kot izkrivljena percepcija realnosti in klavno izmikanje pred soočenjem s samim sabo.

Predstava z mojstrsko obrtniško veščino, ki opominja na kolektivno ljudsko zapaščinško misel o psihiatrih kot faliranih gledaliških režiserjih – ali pa je obratno? – je v mentalnem vodenju gledalca skozi predstavo skoraj tako presenetljiva kot tudi sam turistični ogled psiholoških deviacij. Gledalca polagoma napeljuje in navaja na prilagojen kod percepcije, nato pa ga izpostavi v čutnozaznavni eksploziji zmešanih nivojev realnosti. Dokler si ni gledalec dokončno prisiljen reči: predstava, ki je prifuknjena čez vso zdravo mero, a tega niti ne poskuša skriti, ampak za nameček še celo tematizira. Še v istem hipu, ko se gledalec prime za glavo, pa se zgodi metagledališki obrat: luči ugasnejo in iz stranskih vhodov ob avditoriju pristopita dva igralca in si šepetaje izmenjavata misli o tem in onem, nekaj pa tudi o poteku predstave. Ne samo da je predstava prifuknjena, tega se tudi zaveda, na to apelira in se celo norčuje.

Poleg genialnega režijskega plasiranja v aktualni uprizoritvi preseneča nivo igre. Ne le v smislu fizičnega napora, pač pa zato, ker uprizoritev v skoraj dveh urah, kolikor traja, zapolni in premeče vse kotičke odra, medtem ko skoraj nonšlantly suvereno vsak igralec preigrava cel spekter vlog in to s hipnimi preklopi med različnimi identitetami in seveda kar najbolj atipičnimi (nevarno mejnimi) psihološkimi stanji (od spastičnih tikov, agresivnih izbruhov, epileptičnih napadov ...). Nekaj k samoumevnosti učinka prinese mladostna svežina ansambla, a prav zato še toliko bolj preseneča zrelost, s katero se lotevajo že kar zaverovano poglobljene igre (in skoraj avtentične izdelanosti likov). Ob tem se Sputnik Shipping Company predstavlja kot organsko uigran kolektiv, ki družno diha skupaj.

Uprizoritev je nedvomno eden izmed presežkov letošnjega Ex Ponta. Čisti endorfinski šus, ki ga sproži, pa zna povzročiti ob sestopu v prozaično sedanost kar svojevrstno abstinencijsko krizo in daje predstavi prav vse nastavke, da tudi sama postane kulturna.

Jaz sem

— Sandra Ocepek

Študent, mehanik, upravnik hotela, natararica, igralec golfa, poklicni morilec, nepremičninski agent, prodajalec pokovke v zabaviščnem parku, kmetovalec, učitelj slovenščine, direktorica nekega x podjetja, nepremičninski posrednik, socialni delavec, osnovnošolka ... Ste se že kdaj vprašali, kdo ste in kaj ste? Ste že kdaj pomislili na tisočero možnosti? Ste že kdaj pomislil, da bi namesto ene izbrali vse opcije? In bi, prav tako kot izbiramo vrečko čaja med mnogimi v škatlici, dan za dnem izbirali med mnogoterimi jazi. Kar tako, po naključju ... Mi nismo sami: pravzaprav ni več ničesar, čemur bi lahko rekli »jaz«, smo raznoliki, imamo toliko jazov, kolikor je skupin, ki jim pripadamo ... Nevrotik se očitno bojuje z boleznijo, za katero sicer trpi vsakdo ... (J. H. van den Berg).

Življenje v rokah Naključja

Luke Rhinehart je (dokaj) mlad, uspešen psihiater oziroma psihoanalitik in glavna oseba romana z močnim avtobiografskim pridihom, imenovanega Mož na kocki, kjer se avtor tudi poimensko istoveti z glavno osebo. Pravijo, da je roman s svojo radikalno vsebino pretresal 70. leta prejšnjega stoletja in razumem, zakaj. Luke Rhinehart v knjigi namreč idejno razbije množico pojmovanj osebnosti in tega, kar naj bi »zdrava« osebnost predstavljala. Ko se podajamo v zunanji svet, v socialne odnose in interakcije, igramo vloge. Le-te niso odvisne zgolj od nas, ampak predvsem od tega, kaj okolje od nas pričakuje in kaj mi pričakujemo od okolja. Ko vstopam v interakcijo s profesorjem na faksu, prevzemam drugačno vlogo, kot pri vstopu v interakcijo s partnerjem ali prijatelji, in spet drugačno, ko vstopam v interakcijo s starši in sorodniki. Kljub precejšnjemu številu vlog se čutim kot enotna osebnost oziroma vsaj težim k temu, da bi v vsakem življenjskem trenutku uspešno dopolnil začetek stavka Jaz sem ...

Luke R. je na neki točki svojega, po običajnih merilih sodeč, precej uspešnega življenja odstopil od svoje vloge. Življenje uspešnega zdravnika, očeta dveh otrok, moža prelepe Lil, prijatelja uspešnega sodelavca ga je začelo dolgočasiti. In pri 33 letih, tako rekoč na vrhuncu svoje kariere, je spoznal, da se hoče ubiti. Namesto da bi zadostil tem samodestruktivnim nagnjenjem, je svoje življenje postavil »na kocko«.

Vstopil je v igralnico življenja, kjer ne igraš za denar, se odločil

razdrobiti enotno osebnost in postaviti svoje življenje v roke Naključja. Pravi, da je človek sestavljen iz nešteto jazov, med katerimi dopušča enemu, da nadvlada vse ostale. In tako zatiranje nedominantnih jazov naj bi peljalo človeka in družbo v propad: v dolgočasje, depresijo, anksioznost in vse ostale bolezni moderne družbe.

S kockanjem pa človek dopusti, da naključje izbere kateregakoli izmed jazov, s kockanjem se človek otrese vseh tabujev, dopušča najbolj skritim koticom svoje osebnosti, da se izrazijo. Ko človek izbira možnosti, ki jih bo nato položil v roke Naključja, dopušča vsem neizraženim jazom, da se razvijejo, in tako zaživi polno življenje, v katerem je lahko kdorkoli, kadarkoli – ne glede na okoliščine. Tabujev ni, dovoljeno je vse. Odpira se nam torej vprašanje, ali tako ravnanje res vodi k polnosti življenja ali pa samo razbija človekovo osebnost, ki po svoji naravi teži k enotnosti, saj le-ta predstavlja neko vrsto stalnosti, ki jo človek potrebuje za uspešno delovanje. Luke razbija tabuje vseh vrst, spolno občuje z ženskami, moškimi, otroki, krade, laže, ubija, se obnaša situacijam neprimerno ... In vse to kar tako, po Naključju.

Produkcija enotnega jaza

Človek je socialno bitje. Z vstopanjem v interakcije in udeleževanjem v socialnem življenju nenehno gradi svoj model socialnega sveta in podoba sebe v njem. Oblikuje sheme socialne resničnosti, ki mu omogočajo uspešno usmerjanje svojega delovanja v svetu in izgradnjo odnosov do drugih oseb, fizičnega sveta in samega sebe. Model socialnega sveta tako predstavlja splet kognitivnih, afektivno-emocionalnih in motivacijskih dejavnikov. Bistvena vloga modela socialnega sveta je, da je, potem ko se utrdi v posameznikovi duševnosti (ne le v zavesti, temveč tudi v nezavednem), zanj vedno že predhodni kontekst vseh izkušenj, doživljanjev, misli, hotenj in dejanj.

Ali povedano drugače: odločim se za študij x predmeta. Za neko takšno odločitvijo stoji kopica utrjenih socialnih shem, zaradi katerih je do odločitve prišlo.

Že v procesu odraščanja sem utrdil shemo o priporočeni čim višji izobrazbi, ki v sodobni družbi ponavadi predstavlja temelj uspešnem in lagodnemu življenju, moji sovrstniki se večinoma odločajo za študij, zadostil bom svoji potrebi po znanju, svoji potrebi po pripadnosti (pripadal bom neki zaključeni družbeni enoti), družba, v kateri živim, mi omogoča takšno odločitev itd. Za neko preprosto odločitvijo se tako skriva ogromno utrjenih shem, ki delujejo kot motivatorji mojega ravnanja in se jih lahko zavedam ali pa tudi ne. Živim v svetu, v katerem socialno okolje deluje name, moje dojetje le-tega pa se filtrira skozi procese subjektivne predelave (eden izmed filtrov so npr. čutila) in obenem sem jaz tudi tvorec svojega socialnega okolja.

Razvoj posameznikove identitete se zgodi skozi dva procesa. V prvem družba posameznika sprejme in potrjuje kot polnopravnega socialnega akterja, v drugem se posameznik sam sprejme in razume v terminih dane družbe in kulture. Posameznikovo razumevanje samega sebe in lastne vloge v družbi pa je močno odvisno tudi od ustroja družbe. Od ljudi, ki so zrasli v okolju, kjer dominira zahodnoevropska ali severnoameriška kultura, se kot od odraslih osebnosti pričakuje, da imajo duševnost in zavest, ki se nanaša sama nase, je edinstvena in se razlikuje od drugih ljudi, skratka v tem družbenem kontekstu je močno poudarjen individualizem. Mirjan Ule pravi, da

je sebstvo (ali identiteta) tako razumljeno kot neka od drugih oseb ločena, v sebi zajeta, neodvisna, konsistentna, enotna in zasebna celota psihofizičnih potez, značilnosti, nagnjenj in sposobnosti posameznika. To sugerira ostro razlikovanje med »sebstvom« in »svetom«, zasebno naravo sebstva, zlasti zavest, neodvisnost in avtonomnost sebstva. Ker izhajamo iz omenjene kulture, nam je takšno pojmovanje sebstva blizu oziroma se nam lahko zazdi celo samoumevno. Pa vendarle medkulturne raziskave s tega področja nakazujejo na to, da ta model vendarle ni tako univerzalen. Ameriško-japonska socialna psihologinja Kondo opisuje razvoj identitete ali sebstva v japonski kulturi, ki se glede pojmovanja identitete močno razlikuje od zahodnih kultur. Gre za popolnoma drugačen način mišljenja, samoocen, celo čustev. Japonska kultura je izrazito manj individualistična, poudarja se empatija, medosebnost, sebstvo je nekaj družbenega ... Primer nakazuje na močen vpliv kulture in okolja na naša lastna pojmovanja samega sebe.

Poznamo precej teorij, ki razlagajo razvoj identitete. Po Meadu naj bi razvoj potekal skozi več faz. Prva faza predstavlja odnos posameznika do pomembnega drugega (starši, vzgojitelji ...). Druga faza predstavlja posplošene drugega, ki ga Mead označi kot »mene« in predstavlja vsoto zadoščitev in socialnih vlog posameznika v določenih primarnih skupinah. V tej fazi posameznik ponotranji in posploši pravila, socialne norme, pričakovanja družbe, tabuje ... Tretja faza pa predstavlja univerzalnega drugega, kjer posameznik postavi lastne norme, po katerih se nato ravna.

Produkcija mnogoterih jazov

Mnogi raziskovalci in teoretiki pa dokazujejo, da identiteta ni sklenjena in skladna enota, ampak je pluralen in raznolik sistem samopodob. Zamisel se zdi nekoliko absurdna, saj nam stroka sporoča, da je oseba, ki ima več medsebojno različnih pogledov nase, razcepljena in »nenormalna«, ter da je taki osebi onemogočeno dobro družbeno delovanje. Pa vendarle je precej znanstvenikov (med drugim Cooley, predhodnik Meada) pisalo o zrcalnem jazu oziroma samopodobi, ki jo posameznik izgrajuje na podlagi odnosov z drugimi ljudmi. Drugače povedano: moja samopodoba je zrcalni odsev tega, kako me vidijo drugi, in tako ne moremo govoriti o njeni stalnosti in enotnosti. Znanstveniki so se nadalje spraševali tudi o naravi odnosov med različnimi samopodobami. Kot najbolj zanimiv odnos se postavlja relacija idealna-aktualna samopodoba, ki deluje kot merilo za samospoštovanje posameznika. Pa vendarle ostaja vprašanje o osnovni strukturi sebstva ali identitete še vedno odprto za razprave in preučevanja, med drugim tudi tistih skritih in prikritih koticov ...

Tabu: stvar, ki je prikrita, skrivana in se ne sme kritično obravnavati.

Posilstva. Golota. Homoseksualci. Narkomanija. Ubijanje. Zoofilija. Menstruacija. Kanibalizem. Incest. AIDS. Mentalna retardacija. Brezdomec. Splav.

Tabu tematik je ogromno v vsaki kulturi, tabuji živijo v vsakem izmed nas. Teme, o katerih se ne govori, dejanja, ki se jih ne počne. Tabu je celo razprava o tabujih. Da bi se družba smiselno uredila, mora nujno vzpostaviti formalne in neformalne norme o tem, kaj je prav početi in kaj ne. Predvsem med neformalnimi normami obstajajo teme in dejanja, ki so »narobe«, ki jih označujemo kot neetična in nemoralna, dejanja, ki jih moramo obsoditi. Delitev na prav in narobe je nekaj, kar se že zelo kmalu v procesu primarne socializacije razvije v naših identitetah in počasi ponikne v nezavedno. Vsa ta pojmovanja imajo močen emocionalni naboj: redki so tisti, ki ob pogledu na npr. spolno dejanje v javnosti ne bi občutili gnusa ali strahu. In ta močan emocionalen naboj izvira ravno iz prikritosti in pomanjkanja razprave o perečih tematikah. In razprava je tista, ki nas rešuje odpora, ki ga čutimo ob določenih tematikah, dejanjih ali ljudeh. Razprava in znanje. Ker se bojimo tistega, česar ne poznamo, in ker imamo odpor do tistega, kar nam je tuje.

Za tiste bolj radikalne pa morda v slogu Luke Rhineharta kocki prepustimo, da raztrešči naše enotne jaze na milijone delčkov, da preoblikuje socialno resničnost na nešteto načinov, da odpravi vse tabuje, po katerih tiho kričijo za trti delčki osebnosti. Danes ugleden študent, jutri brezdomec, pojutrišnjem ... Jaz sem?

R9-42U

— Anna Teuwen

— prevod Eva Kraševac

— fotografija Nada Mihajlović

Henrik Ibsen je z igro *Nora ali Hiša lutk*, na koncu katere naslovna junakinja zapusti svoja mala otroka in ljubečega moža, ob njenem izidu leta 1879 povzročil burno reakcijo javnosti. Norin dom, v katerem je živela svoje družinsko življenje, je poimenoval »*Hiša lutk*« in ga s tem označil kot družinsko kletko, iz katere Nora, ki jo je Helmer ljubkovalno nazival tudi »*škrjanček*« ali »*slavček*«, končno uide.

Naslov knjige, ki je trenutno deležna velikega odziva javnosti, kar potrjuje tudi uvrstitev na listo svetovnih best sellerjev, se glasi *Freedom (Svoboda)*. Zgodba ameriškega avtorja Jonathana Franzena se, navkljub drugi zvrsti in dramaturgiji, pravzaprav ukvarja s precej podobnimi problemi kot Ibsenova igra, saj se dotika zakonskega življenja v sodobni družbi. V nasprotju z Ibsenom, kot namiguje že v naslovu, Franzen opisuje soočenje likov iz sodobnega sveta s problemi, ki jih povzročajo prav nasprotje Ibsenove kletke. Očitno je, da sodobne družbe zahoda v času postemancipacije trpijo zaradi svobode. Razen lastnih idealov, ki jih ljudje v sodobnem svetu zaskrbljeni poskušajo izpolnjevati in h katerim se priklapajo tesneje kot h katerimkoli moralnim ali socialnim normam, ni več drugih spon, od katerih bi se poskušali osvoboditi. Zdi se, da je v današnjem svetu največje breme, ki ga lahko prevzamemo, breme svobode, in ob tem vsakršen boj proti mejam zbledi v praznino, v kateri ne obstaja nič več.

Mlad režiser Marko Čeh je na podlagi Ibsenove igre *Nora ali Hiša lutk* ustvaril uprizoritev *R9-42U*, v kateri je lik Nore s svojim konfliktom začetna točka, ki ustvarja sodobno zasnovano pričujočega eksperimenta. V ekspoziciji prikaže Noro, ki se, poročena s Helmerjem, odloča za ustalitev v družini s tremi otroki – to pa je tudi edini vidik, ki je soroden Ibsenovemu originalu. Že ekspozicijo Čeh uprizarja izrazito formalistično ter s tem izpostavi družbene konvencije in obrede kot izpraznjene maske ter like kot brezživljenjske marionete. Trije dojenčki (družinski »*sončki*«, kot je rečeno v tekstu) so ironično predstavljeni z reflektorskimi filtri. Vrednote družbe – jih je še mogoče najti? Ali so vsi le še votle figure? »*Kupi*« in »*prodaj*« sta besedi, ki ju Helmer vedno znova mehanizirano ponavlja ter govori o napredku, na katerega se zdi, da je osredotočena sodobna družba. Vzpostavljata se ideja, da je vse mogoče optimizirati, in problem svobode, ki postavlja najmočnejši pritisk na posameznika, da se tudi sam optimizira. Temačni zvoki, zamrznjeni izrazi, ponavljajoči se gestualni osipi in čudne, duhovito podobne figure v ozadju v Čehovi uprizoritvi tiho namigujejo na globok prepad v klišeu popolne površine, ki samo čaka, da se pogrezne sama vase. Osvobajanje Nore je glede na sodoben čas veliko radikalnejše. Njena svoboda je totalna svoboda. Njen način spreminjanja družbe vodi k božji poziciji, v kateri zmora sama pisati revolucionarne, rdeče knjige življenja. V tem njenem početju ne gre zgolj za zapustitev lastnih otrok in moža Helmerja, ampak s pisanjem njegove smrti tudi dejansko za njegov uboj, za zapustitev otrok samih doma, za odpravo varuškinih lastnih otrok ter povrh tudi za uboj boga kot režiserja življenja, saj je v tej točki oblast prevzela ona. Z vzdrževanjem strogega formalizma skozi celotno uprizoritev Čeh izprazni like in zgodbo na najbrutalnejši možen način in tako izprašuje moralne, etične ali človeške kvalitete, za katere sodobna družba še vedno verjame, da jih ima.

»O moj Bog, ubila sem Helmerja!«

— Simona Sušec

Ženski boj je nedvomno osvojil že veliko veličastnih trdnjav, toda sčasoma smo se naučili, da je vredno dvakrat premisliti o tem, kakšno pričakovanje je mogoče razbrati iz trditve, da ženske in tistih, ki so na njeni strani, ne more več zanimati zgolj problematika družine, temveč širšega družbenega upora. Kaj nam ima o tem povedati Nora? Vprašanje so si zastavili ustvarjalci predstave *R9-42U*, vprašanje pa si zastavljamo tudi mi.

Ekonomsko emancipiranje ženske brez zadovoljivih sprememb na področju domačih ognjišč nas uči, da si je ob lepo zvenečih geslih zmeraj koristno zastaviti tudi kakšno manj prijetno vprašanje, denimo tole: ali dovoliti, da se na seznam gospodinjskih opravil vpiše tudi vsesplošno revolucioniranje obstoječega stanja? Pa saj ženskemu boju nikoli ni šlo samo za premagovanje ovir do dobro znanega cilja, na katerem bi jih pričakal privilegirani subjekt, da z nami nazdravi ob doseženi enakopravnosti. Ne gre za to, da bi dosegali cilje, ki si jih zadaja obstoječa družba. Prav tako ni rečeno, da se prelomi ne dogajajo prav tam, kjer niti ne govorimo prenašano o konformizmu, podpiranju ali prakticiranju praks, ki so s stališča feminizma sicer že bile prepoznane kot sporne, toda doseženo je bilo, da vloge niso več spolno dodeljene. Naj gre za pogled na gledališki oder, volilni listič, seznam prostih delovnih mest ali celo žensko, ki trpi nasilje; vse to je bilo njenemu pogledu nedostopno in navadno rečemo, da so to delavnice ščitov, ki so bili uperjeni proti njej. Lahko bi igrali na strune čistoče in rekli, da so vsa ta orodja zaznamovana s tistimi, ki so jih uporabili. Toda kolikor je Nora pozitiven lik, ne moremo mimo tega, da je do dejanja – zapustitve moža in otrok – ne pripravi nič drugega kot prevelika marljivost v razmerju do družine, vse to pa za to, da bi jo lahko vpeli v tok emancipacije, potrebuje mitsko razsežnost ali vsaj dramski lok. Tudi ko zapusti hišo lutk, to naredi na podlagi ideala zglede družine, katerega videz je vzdrževala zavoljo tega, da ta institucija dobro služi državi pri reji zglede državljanov. Obrata pa, da bi mož zdaj isti videz vzdrževal zanjo, ne prenese. Ali ni danes takšen ideal, ki ne bi prenesel podobnega obrata, prav ideal emancipirane ženske v pravično urejenem svetu, ideal, v imenu katerega Nori polagamo v usta velike besede o krizi sodobne družbe? Ali na tak način ne ustvarjamo pričakovanja, da je med nami nekdo, ki mora samo prijeti vajeti sveta v svoje roke, pa bo ta stekel na kontroliran način?

Toda prav ženska na Zahodu, kolikor se strinjamo, da je njena pot med letnicami zgodba o uspehu, ni junakinja te vrste: njena rast poteka po nikogaršnjem načrtu, zaradi česar še

vedno za seboj vleče mitološko pripoved, surovo meso za misel, ki ga morebiti danes goltamo, ne da bi ga prežvečili. Vloga ženske v mitu in podobno v literaturi je zanimiva že zato, ker je bila zmeraj nenavadno velika in težko je razumeti, kako je mogoče, da ne korelira s tem, kar jemljemo kot njeno dejansko stanje in vlogo v zgodovini.

Zdi se, da je zanimanje za ženske mitološke ali mitizirane literarne junakinje trajno. Zakaj torej veliki ženski umi še zmeraj sodijo, da je o ženski danes najprimerneje spregovoriti ob navzočnosti mitoloških ali literarnih junakinj? Vprašanje, ali lahko govorimo o sodobnih tabujih, mitologiji, nevidni religiji, skratka vsem, kar je na konici izrekljivega, ni samo vprašanje o tem, ali nas obvladujejo trdovratne predstave, katerih odčaranje in razumska razsvetlitev bosta imeli blagodejen učinek. Je tudi vprašanje o tem, ali mite sploh še znamo jesti in kaj pomeni, da sodobna mitologija ni eksplicitna mitologija, da torej mitov ne jemo skupaj na praznični mizi ali vsaj s priborom, temveč nekako po naključju, kot mušice v spanju.

Če so slednje preveč klavrn obed, da bi ga bilo vredno imenovati mit, se bomo zatekli h klasičnemu mitu in ugotovili, da ta, medtem ko večina občestva gladovno stavka, cveti vsaj v strokovnih krogih prek številnih raziskav in interpretacij bolj ali manj oddaljenih kulturnih stvaritev. Temu se je prilagodila tudi umetnost, ki, kolikor posega po mitoloških temah za svoje občinstvo, da bo zagotovljen vsaj drobec uspeha, jemlje od strokovnosti skorumpirane skupine. Zdi se, da je to njegovo moč izkoristil feminizem, in da bi postal razumljiv tudi akademikom, svoj najdragocenejši trud prispeval prav preučitvi mita.

Pri tem seveda ne gre za zagledanost v stare dobre čase. Ženska se na Zahodu nikoli ni borila za kakšno staro pravdo – vsaka zmaga ji je prinesla položaj, najbrž ugodnejši od kateregakoli preteklega, toda radikalnost njenega početja je morala biti primerno premazana z nežnejšimi barvami in koristno je bilo prepričevati sodobnike, da nima nobenih drastičnih namenov. Medtem ko je mit zgodovine iz Rubikona delal veletoke, je ženska, katere akcija je pač bila tabu, delovala mnogo bolje ob kamuflaži lepotnih popravkov. Ali ni interpretacija mitov res ustrezna forma za kaj takšnega? Od šestdesetih let pa vse do danes je interpretiranje ženskih mitoloških figur ohranjalo neverjetno privlačnost raziskovalcev humanističnih pragozdov, ki slovijo kot kar najbolj nedostopni in nekoristni, pa tudi svežino spraševanja o ženski in njenem položaju. Interpretom in interpretkam ni treba zlesti v konservirana osmišljanja sveta, četudi se jim zdi pod častjo z rigidno resnostjo načenjati problematike v stilu božička in njegovega obstoja, tiste postmodernistične dejavnosti, ki danes na srečo ni več v modi, pa vendar ugovori proti nji pogosto razkrivajo, da se ob njej morebiti še nismo naučili, da tabuiziranje tabujev ne učinkuje enako, kot so učinkovali tisti tabuji, ki jih je tabuizirala postmoderna misel. Blagodejen vpliv tabuja je nekako analogen z mitologijo v tem, da je bil natančno artikuliran in splošno znan. Natančnost in kompleksnost pravil, ki so se

oblikovala okoli njega, sta zagotavljali operativnost na podlagi tabuja sprogramirane družbe – za razliko od stare, birokratsko večje države kot neskončne verige okenc, pri katerem eno okno rešuje to, kar se je zataknilo pri drugem. Poimenovanje določenih praks kot tabuiziranih zato udari mimo, četudi vemo, da utemeljitve prepovedi v zvezi z njimi preprosto niso dovolj okusne za mišljenje, da bi si zaslužile, da jih nazivamo mit. Vse je drugače pri raziskovanju mitov, njihovi interpretaciji in reinterpretaciji, katerih spoštljiv odnos do starodavnih junakov in dogodkov opozarja na to, da tabu in mitološka konstelacija dogajanja zaslužita svoje ime le, kolikor obvladujeta, razkrinkavata, dvigata med heroje in opuščata v prikazni nas, ne pa mi njih. Ker tabu nima racionalnega jedra, se ga ne moremo znebiti z ozaveščanjem. Tako kot mitologija ne more biti predmet izbire in priznanja, temveč tvori tisto področje duha, ki ne potrebuje vernikov, da bi učinkovalo.

Če se hočemo poučiti o tem, kaj danes v imenu mišljenja konstruiramo naš svet, potem ne moremo mimo Nore, Norice, škrjančka, zapravljive tičke, tiste, ki s svojo marionetno vdanostjo zbuja grozo žensk, pa vendar v ključnem trenutku za nobeno ceno ni pripravljena pritrditi tipu, ki jo je hotel pod pretvezo odpuščanja prepričati o njeni grešnosti, ne da bi bil priznal, da ni ves kič meščanskega družinskega življenja tukaj zato, ker bi bilo tako po ženskem okusu, njemu pa v dolžnost, da ustreže njeni želji, temveč zato, ker v svojem osladnem domku uživa v prvi vrsti on sam.

Ženo in mater, ki na ta ostudni kraj ni priplepljena samo fizično, temveč ji je, sicer ne na način, kot je to slutila optimistična kvaziznanost Ibsenovega časa, napisan v njeno najboljšo lastno hotenje, vse to zvončkanje reže v notranjost telesa. Norin odhod priča o času naivnega domnevanja, da lahko ženski misli predpišemo dieto, celo takšno, ki ji sami ne bomo zavezani, ne da bi s tem razpadel svet. Samo prek tvojega trupla, Helmer.

Če obstaja kaj takšnega, kot je tabu, značilen za sodobnost, in nanj vezana mitologija, le-ta ni samo precej bolj nor od tistega od prednikov naše kulture, temveč tudi precej bolj razdivjan, neukrotljiv in predvsem precej bolj nerazločljiv od banalnega vsakdanjika. Klesti nas prav zato, ker ni velika zgodba, zgodovina, znanost, politika, morda iz njega ne zraste niti zgodba enega samega spomina. Kolikor nas Norina zgodba zadeva, je ženska svoje dejanje že opravila. Toda ali bi se morala vrniti in dejanje ponoviti – in dejanje ponoviti – in dejanje ponoviti – in dejanje ponoviti? Samo v primeru, da se je Helmer reinkarniral v zlati ribici.

Pozor, provokativno!

O tabujih, Pomladnem prebujenju in gledališču Oliverja Frljiča

— Andreja Kopač — fotografija Nada Žgank

Letošnja izdaja festivala Ex Ponto je bila v znamenju tabujev in iskanju odgovorov o njihovem obstoju pri posamezniku, družbi in v gledališču samem. Režiser, ki ga lahko v hipu povežem z preizpraševanjem tabujev v gledališču, je hrvaški režiser Oliver Frljič.

Ko je v Slovenskem mladinskem gledališču pripravljala predstavo *Preklet naj bo izdajalec svoje domovine*, s katero je dregnil v vlogo Slovenije pri razpadu Jugoslavije in vprašanje slovenskega nacionalizma, je ena od igralk zaradi etičnih razlogov iz procesa izstopila. Ko je na Splitskem poletnem festivalu v Ajshilovih Bakhantkah enega od igralcev oblekel v plašč iz surovega mesa in uporabil govor nekdanjega hrvaškega predsednika Sanaderja, je sprožil burne reakcije in tvegala odpoved predstave. Ko je bila njegova predstava *Turbofolk* na hrvaškem showcasu novembra 2008 predstavljena mednarodni publiko, je sprožila največ vprašanj o tem, koliko dejansko ustreza »stanju stvari« dogajanja na Balkanu v devetdesetih. In če bi lahko rekli, da se v *Turbofolku* loteva predvsem

slikanja in uprizarjanja »balkanskih uničevalnih strasti«, ki so deloma narejene za »zunanji pogled« (to Frljič priznava tudi v intervjuju v Mladini 17. 9. 2010, v katerem pravi, da gre za neko mero posploševanja in potrjevanja stereotipov), se v izdajalcu domovine v SMG loteva izbrisane teme slovenskega prostora, večinoma izpostavljene zgolj v okviru diskurza »preslišanih« intelektualcev. V *Pomladnem prebujenju* si je kot »izhodišče« vzel leta 1891 napisan tekst Franka Wedekinda ter ga po althusserjevsko razgrnil tako nad sodobno (hrvaško) katoliško realnost kot nad vlogo ideoloških aparatov države ter kritiko tradicije in avtoritete v osnovnih celicah družbe (družina, šola, cerkev). V razmerah, v katerih gledališče v poplavi informacij in posredovanih oblik zabave ter s subtilno repertoarno cenzuro izgublja svojo družbeno moč, Oliver Frljič vzpostavlja neprijetna vprašanja na način, ki v drugih medijih skorajda ni več možen, v obliki, ki dregne v osišče lokalne diskurzivne travme. Vprašanje je, kakšno vlogo ob tem namenja originalnemu tekstu, v kolikšni meri so režijski postopki razviti in izpeljani v okviru predstave in kako brati avtorjevo sporočilo. In seveda, medtem ko je na eni strani v ospredje postavljena provokacija, je po drugi strani avtor popolnoma »udobno« umeščen v kolesje sodobne gledališke produkcije, le z razliko, da na njegovi »etiketi« piše: Pozor, provokativno!

V nadaljevanju se ne bom nanašala samo na predstavo *Pomladno prebujenje*, saj je za bralce, ki je niste videli, njeno branje manj relevantno, so pa relevantne teme, ki jih Frljič vzpostavlja,

vprašanja, ki jih sproža, in postopki, ki jih uporablja. Prvi zastavek se nanaša na vlogo sociologije, religiozije in kritične teorije pri definiciji idejnega izhodišča predstave. Oliver Frljič je namreč, še preden je študiral režijo na zagrebški Akademiji za dramske umetnosti, diplomiral iz filozofije in religiozije na Filozofski fakulteti Družbe Jezusove v Zagrebu (2002). Zdi se, da je v temeljno izhodišče vseh predstav postavljena ideja oziroma stališče, ki se vzpostavlja kot določena »zunanja točka.« Rekl bi lahko torej, da Frljič najprej skuša določiti neko zunanjo točko, skozi katero potem zaznava in izpeljuje določen »problem« v obliki niza prizorov, pri čemer kot »razliko« uporablja postopke samo-nanašanja. Če je v predstavi *Turbofolk* zunanja točka predvsem pogled Zahoda na Balkan in na prepletanje neracionalnih strasti, je kot protiutež temu postopku izpostavljena vloga režiserja v gledališki predstavi. V predstavi *Preklet naj bo izdajalec svoje domovine* je zunanjemu (denimo hrvaškemu) pogledu na vlogo Slovenije pri razpadu Jugoslavije in vprašanju nacionalizma postavljena vloga »notranjegledališkega« prostora in odnosov med igralci in režiserji na relaciji nekoč in danes. V *Pomladnem prebujenju* bi lahko dejali, da je relacija znotraj-zunaj vzpostavljena v odnosu med tekstem in predstavo. Originalni (Wedekindov) tekst se v uprizoritvi »aktualizira« z dokumentarnim postopkom nizanja družbenih dejstev (denimo glede števila splavov na Hrvaškem v zadnjem letu) in se na koncu »zapelje« nazaj v izhodišče, ki ostaja na ravni simbola. Zadnji prizor namreč poteka kot dejanska »preobrazba« katoliškega križa v svastiko (eden

od igralcev prestavi letve na lesenem križu), kar lahko beremo kot: a) ponovni spoj z originalnim tekstom (in nemškimi kulturnimi okoljem ter njegovo travmo), b) obsodbo represivnih režimov, ob čemer enači represijo ideoloških aparatov države z represijo političnih sistemov, ali c) obsodbo institucije katoliške cerkve v navezavi na papeške enciklike iz tridesetih let, ki niso nikoli direktno obsodile fašizma. Pri vsem vzpostavlja enačaj med represijami »križa« kot simbola.

Glede izpeljave prizorov je v vseh treh predstavah zaznati nekakšno »vertikalno« dramaturško os, ki niza prizore kot ogrlice, ob čemer nikoli ne veš, kateri bo tisti, ki bo presenetil, ki bo provociral, ki bo udaril ven – vedno pa je kakšen. Ravno zato ostaja gledališče Oliverja Frljiča zanimivo, sveže in provokativno; zaradi momenta, v katerem se zrcali »realnost«; v katerem posameznik ugleda sebe, organizacijo svojega notranjega ustroja, politiko tematik, ki jih vztrajno pospravlja pod preprogo. Predstave Oliverja Frljiča so predstave, v katerih »družbena kritika« zaživi, vendar hkrati ne ponudi rešitve. V gledališkem smislu se vzpostavlja na ravni simbola, v moralnem na ravni obsodbe, ki je lokalno posredovana. »Zdi se, da je celoten represivni sistem, ki ga je Frank Wedekind kritiziral s svojo dramo o seksualnem odraščanju mladih, danes znatno subtilnejši,« pravi Oliver Frljič. In ravno detekcija te subtilnosti je osrednje idejno izhodišče Frljičevega gledališča, ki odraža globoko razumevanje funkcije njegovega delovanja. Kljub temu mi je eden od gledaliških kolegov pred kratkim dejal: »Zanimivo je, kako lahko nek tako netalentiran režiser naredi v bistvu dobro predstavo.«

O porniču.

In o ženski.

— Katja Šircelj

Erotične vsebine niso pojem današnje kapitalistične družbe, pač pa zgodovine same. Od antične pa do moderne so vse civilizacije poustvarjale seks. Praktikum so prva plemena začela z vizualijami nadgrajevati že zgodaj v paleolitiku, z diskretnimi jamskimi poslikavami seksualnih konotacij se je pričela zgodovina erotične manifestacije. Prvo očitno liberalizacijo spolnosti pa doživimo pri antičnih Grkih. Že v šoli smo slišali za odkrito naklonjenost filozofov do mlajših dečkov, za otok Lesbos in homoerotično pisateljevanje pesnice Sapfo. Favoriziranje spolnosti ni bilo tuje niti starim Rimljanom. Erotika je navdihovala vse vrste umetnosti, v svojem hedonizmu pa so šli stari Iliri celo tako daleč, da so si omisli javne hiše, do katerih so vodili pločniki z vgraviranimi falusi. Nekje vmes se je zgodila kamasutra, indijski spomenik ljubljenu, priročnik, ki je že takrat učil o seksualnih nebesih. Dobrih tisoč let kasneje srednji vek postreže s katoliško represijo, ki na srečo vendarle dopušča izjeme, Boccaccia in njegove prikrite opolzke alegorije na primer. Slike in ilustracije z eksplicitnimi seksualnimi podobami so krožile med bogatejšimi, ti pa so slikovni material strogo varovali pred živalskimi proleterci. Potem svet doživi veliki pok. Gutenberg poskrbi,

da tiskovina postane dostopna tudi delavskemu razredu, hkrati pa omogoči masovno cirkulacijo literature, tudi težko pričakovane erotične. Izum fotografija v 19. stoletju poskrbi za dodatno ekspanzijo golih teles, povsem nove dimenzije pa erotika zares doživi šele s filmom. Leta 1896 svet dobi svoj prvi filmski striptiz, kratkometražni erotični film pa posname francoski pionir, pornograf Eugène Pirou. Erotika je prestopila prag domače intimne in izbruhnila v svet. Z leti je mutirala v pornografijo, postala je industrija in globalni biznis, ki letno prinaša več milijonov zaslužka. Sceno, ki se je odločilno okrepila v sedemdesetih, so seveda sfurirali Američani, ki so svoje porniče vrteli celo v kinih. Pod težo pohotnosti pa je v legali padla Evropa in bolj ali manj tudi ostal svet. Svetovni splet je le še prilil olja na ogenj in poskrbel za totalno eskalacijo seksualnih vsebin. Pornič v vsako vas! In kaj imata pornič in ženska skupnega? Poleg tega, da ženske igrajo v pornofilmih, predvsem pa jih, če smo iskreni, rade gledajo, bolj malo.

In kaj je s tem narobe? Po načelih zlaganega liberalnega sveta kratko malo vse. Popolnoma nespodobno je namreč, da ženska posega po pornografskem gradivu, nesprejemljivo je, da o tem glasno govori, če se s tem ukvarja, pa je izgnana iz občestva. Lahko se prijavi na tekmovanje za miss, lahko nastopa v cenениh turbofolk opravah, ne sme pa pogledati porniča, ker je škodljiv in amoralen. Zato se vrste neofeministk in fundamentalistk že vrsto let borijo, da bi ženske osvobodile iz primeža pornografske pošasti. Obe skupini aktivistk si sicer prizadevata za legalno ristrikcijo pornografskih vse-

bin, razlikujeta pa se v motivih. Neofeministke pornografiji očitajo predvsem degradacijo žensk in vzpodbujanje agresivnega spolnega vedenja. Trdijo, da pornografija žensko izpostavlja kot izključno spolno bitje, objekt seksualnega poželenja, ki je popolnoma podrejen moškemu, kar pa je v nasprotju z načeli enakopravnosti. Pornografija zavaja z napačni predstavami o človeškem telesu in spolnosti nasploh. Zanimarja ženske, saj je narejena izključno za moške in se na potešitev ženskih potreb kratko malo požvižga. Najbolj skrajne pa so neofeministke v svoji absurдни trditvi, da pornografija vzpodbuja spolne zločine, po domače, pornografija napeljuje k posilstvu. Pa vzemimo za primer japonsko pornografijo, ki slovi predvsem po svoji neposrednosti in brutalnosti.

Scene posilstev in seksa z mladimi dekleti malo da ne zagotovijo uspešen pornič, nivo posilstev na Japonskem pa je, presenetljivo, štirinajstkrat nižji kot v Združenih državah.

Na drugi strani gonijo antipatijo do vseh vrst javnega seksualnega izražanja, še posebej pornografije, fundamentalistke. Te trdijo, da pornografija povzroča razpad veljavnih vrednot in moralne klime. Golota in seks spodkopavata temelje jedrne družine, mladino pa speljmeta stran od gospodovega pota. Jasno, tudi cerkev mora imeti svoje glasnike na vsaki pasji procesiji. Na žalost prvih in drugih pa večino njihovih nebuloznih predpostavk z lahkoto ovržemo. Številni raziskovalci so namreč že zdavnaj zanikali negativne učinke pornografije, nekateri so celo dokazali, da pornografija moške stimulira k pozitivnemu odnosu do žensk. Enkrat za vekomaj torej, pornografija ni škodljiva, pač pa terapevtska.

Ženska je že zdavnaj postala aktivna soustvarjalka pornokulture. Emancipirano uporablja vse segmente porno-erotične ponudbe in predstavlja suvereno tretjino pornomarketa. Poleg mnogih feminilnih vlog je ženska lahko tudi pornoodjemalka, pornodelavka in pornoustvarjalka. Brilljanten primer tega je francoska seksikona Ovidie. Diplomirana filozofinja, ki je pri svojih osemnajstih debitirala v trdoerotičnem filmu, je poklic pornodive izbrala povsem prostovoljno, ne zaradi denarja, pač pa zaradi telesnega performansa. Intelektualka je danes mednarodno uveljavljena pornozvezdnica, hkrati pa je najmlajša režiserka v zgodovini pornoindustrije. S svojo revolucionarno knjigo Pornomanifest, prevedeno tudi v slovenščino, razbija preživete mite in klišeje pornografske industrije. Odkrito razgali številne provokativne segmente sekskartela; od aida, korupcije, kontracije, prostitucije do manipulacije, esencialno vlogo pa v svojem pisanju posveča predvsem ženski. Nasprotuje radikalnim feministkam in zanika teorijo o ženski kot objektu poželenja.

Ovidie v nasprotju z njimi poudarja njeno seksualnost in centralno vlogo v pornosvetu, ženska ni ponižana sužnja, pač pa boginja. V dejstvu, da se ženska v svojem telesu počuti dobro, da se izraža s svojo senzibilnostjo, ni nič spornega.

Ovidie pornografijo opravičuje patoloških obtožb o izprijenosti in jo zagovarja kot svojevstno umetnost, narejeno za ljudi. S svojim udeleževanjem pa spodkopava podobo lažne seksualnosti, ki jo je v preteklosti izoblikovala scena.

Da je ženskam porno zares všeč, pa dokazuje tudi španski performerki Augeda Banom in Maria Llopis, ki nastopata pod imenom Girlswholikeporno (Dekletakiimajoradeporno). Pornoaktivistki, ki sta pred leti gostovali celo v Ljubljani, želita pornografijo in seksualnost izluščiti iz spon družbene regulacije, ne zanimajo ju klišeji, pač pa skrite dimenzije čutnega. Ščitita užitek ustvarjanja in uporabljanja pornografije, sploh v primerih, ko gre za lastno produkcije v intimne namene. Antropološko pristopata k razumevanju seksa in na način, ki zaobhaja generalizacijo, raziskujeta spolno identiteto. Njune delavnice potekajo v stilu naredi si sam svoj pornič. Skozi začetne pogovore o dožemanju lastne seksualnosti svoje tečajnice sprostita, da pričnejo razmišljati o seksu kot o nečem povsem navadnem in vsakdanjem. Osvobodita jih moralnih zadržkov in iz njih privabljata najbolj iskrene fantazije. Tečajnice nato skupaj oblikujejo nekakšen erotični scenarij, po katerem posnamejo film. Pri realizaciji jim pomagata Agueda in Maria, ki sta, če je to potrebno, aktivni ne samo za, pač pa tudi pred kamero. Bistveni del njunega projekta je raziskovanje spolnega jaza, vzpodbujanje ženske hipersenzibilizacije in ustvarjanje pornovsebin po lastnih potrebah, ki so najčistejši odraz lastnih hotenj. Tudi Španki nasprotujeta konvencionalnim feminističnim pogledom in poudarjata moderno usmerjen feminizem, ki pornografiji ne nasprotuje, ravno obratno, uteleša se tudi skozi seksualnost.

Še en odlični primer proporno feminizma je švedska producentka Mia Engberg. Mia je soustanoviteljica neodvisne filmske družbe Sexy film, ki distribuira neodvisne queer erotične filme, in basistka v nemški hardcore ska zasedbi Vagina Grande. Njen projekt *Dirty Diares* (Umazani dnevnik) je sklop dvanajstih skrajno intimnih kratkometražnih filmov, ki s svojo seksualno konotacijo provocirajo konzervativnost.

Dirty Diares predstavlja vizualni upor šovinizmu, seksizmu in kapitalizmu ter nagovarja k iskanju novih alternativnih oblik pornoprodukcije.

Mia je k sodelovanju povabila dvanajst žensk in jih pozvala, da na filmski trak posnamejo svoje spolne fantazije, oziroma tisto, kar jih v resnici vzburja. Tako je nastalo dvanajst povsem enkratnih, umetniških, predvsem pa osebnih izpovedi doživljanja spolnosti. Projekt je bil konceptualiziran na manifestu, ki vsebuje deset bazičnih načel, ki med drugim temeljijo na uporabi kontracepcije, pravici do abortusa, ukinitvi cenzure in, duhovito, na borbi za pravico do lastne pohotnosti in nespodobnosti.

Pornografija vztrajno izgublja svoj moški pogled, struktura filmov, ki ne upošteva ženskega vidika seksualnosti, pa postaja passe. Odločilno vlogo začetka feminizacije pornoindustrije so odigrale prav ženske same, ki so z angažiranjem lastnih idej in aktivnim sodelovanjem, predvsem pa s strateškimi intervencijami opazno spremenile percepcijo pornoprostora. A ženska pornoemancipacija gor ali dol, seksualnost v 21. stoletju žal ostaja stigmatizirana. Tabuiranje spolnosti ni nič drugega kot banalno zdravljenje erotičnih frustracij. Ljudje smo spolna bitja in intimnost je nekaj, kar nas vznemirja že od nekdaj. In tako bo tudi ostalo, bolje je, da se s tem preprosto sprijaznimo.

Gornji naslov, pa čeprav je bil morda že kdaj uporabljen, mi bo služil kot iztočnica razmišljanja. Natančno te besede namreč strokovne delavke v varni hiši slišimo skorajda ob vsakem novem prihodu katere od uporabnic. Te besede zagotovo ponazarjajo težo odločitve za odhod. Mnoge ženske, ki so žrtve nasilja v družini, povedo, da so se za odhod odločile, ko so začutile, da drugače ne bodo več preživele. Ko se jim je dobesedno aktiviral nagon po preživetju, takrat so z otroki, če so jih imele, odšle iz skupnega doma in zapustile nasilnega partnerja, bolj ali manj odločene, da tako ne morejo več naprej. Mnoge nam kasneje povejo, da jim je žal, da niso odšle že prej, žal jim je, da so potrebovale preveč časa. Žal jim je, da niso prepoznale t. i. zgodnjih znakov zlorabe partnerjeve moči, ali pa so te znake zaznale, pa jih niso zmogle videti. Kakorkoli, kolo časa je nemogoče zavrteti nazaj, dobro pa je predelati čustva, ki kasneje ob tem prihajajo na dan.

V povprečju ženske potrebujejo pet dolgih let, da prvič poiščejo pomoč v zvezi z doživljanjem nasilja v družini oz. partnerskem odnosu; da se obrnejo na Center za socialno delo, pokličejo na telefonske svetovalne linije, se izpovejo prijateljici. Z odhodom v varno hišo mnoge odlašajo in lahko mine tudi več desetletij – ko zadeve postanejo nevzdržne do te mere, da je odhod od doma neizbežen. Ljudje se pogosto sprašujejo, zakaj je temu tako, zakaj niso odšle že prej. Ženske, ki živijo v nasilnem odnosu, dojemajo nasilje s strani svojega moža ali partnerja kot nekaj sramotnega, nekaj, kar bi rade prikrile pred prijatelji, prijateljicami, sorodniki in sorodnicami. Dolgo poskušajo živeti v iluziji, da je v družini vse lepo in prav, saj priznanje nasilja doživljajo kot svoj neuspeh. Pogosto jih je (in to žal upravičeno) strah še hujšega nasilja. Vmes se v »prijaznejših« obdobjih rodi še kak otrok, nasilje pa postaja vedno hujše.

Ko se ženske po prihodu v varen prostor ozrejo nazaj na skupna leta življenja s povzročiteljem nasilja, vse po vrsti ugotavljajo, da se začenja z navidez nedolžnimi stvarmi, ki jih v začetku pripisujejo njegovi ljubezni do nje.

Spominjajo se prvih napadov ljubosumnosti, nadzorovanja, vplivanja na odnos do prijateljic ... Druge pripovedujejo o tem, kako je najprej zahteval od nje določen način oblačenja, vedenja, določal njene hobije, s čim naj se ukvarja ... Vsega tega takrat še niso vzele kot alarm za preplah, niti ne kot dejstvo, da jih partnerji ne sprejemajo takšne, kot so. Kasneje so doživljale zasmehovanje, stalno kritiziranje, žaljenje, vzbujanje občutkov krivde, nadzorovanje in omejevanje finančnih sredstev ... Padle so prve klofute, brce ... Ni nujno, da v tem vrstnem redu in čisto vse od naštetega, a te številne pripovedi kažejo na znano dejstvo, da se nasilje stopnjuje, postaja vse pogostejše, njegove oblike pa vse hujše.

A o tem je bilo v tiskanih medijih zagotovo že veliko napisanega. Sigurno pa je manj napisanega o samem življenju po prihodu v hišo, ko je ženska z otroki v varnem prostoru.

Kaj se ob prihodu dogaja v njih samih? Svetovalke v varnih hišah s pogovori poskušamo priti do njihovih najglobljih občutij, saj se ženske mnogo bolje počutijo, ko le-ta pridejo na dan. Mnoge si pustijo blizu in se odprejo, toda le počasi, korak za korakom. Začutijo, da pri nas lahko dobijo pomoč, ki jih bo okrepila in v njih pomagala poiskati tisto, kar je bilo potisnjeno, pokopano, neprepoznano. Težko je z besedami opisati občutja žensk ob prihodu. Mešajo se obup, sram, jeza, žalost, občutki krivde, ker so »razdrle družino«, na drugi strani pa je zagotovo tudi nekaj olajšanja, saj so končno na varnem. Nekatere so prepričane, da bodo v hiši le nekaj tednov, a ostanejo dlje, saj se jim šele z oddaljenostjo izostri pogled nad njihovim dosedanjim življenjem. Uspejo

se prilagoditi številnim pravilom, strogemu hišnemu redu in omejitvam, ki jih prinaša življenje v varni hiši ter skupnosti sedmih žensk z eno kuhinjo, dvema štedilnikoma in s sedmimi gospodinjski. Vse, ki ste že »doživele« varno hišo na svoji koži, dobro veste, da je življenje v skupnosti tako velikega števila uporabnic lahko precejšnja obremenitev.

Z uporabnicami bivajo tudi otroci, njihova sopotnika pa sta smeh in jok, skratka živahnejši utrip življenja. Sedem odraslih uporabnic, kolikor jih v naši hiši lahko natančno sobiva, družijo le bolj ali manj podobna izkušnja nasilja, v vsem drugem pa so si zelo, zelo različne. Prihajajo z različnimi izkušnjami življenja, nekatere s hudimi travmami že iz otroštva. Različne so si po verski in etnični pripadnosti, zato so lahko njihove kulturne navade in običaji zelo različni. Različne so si glede izobrazbe, ene so zaposlene, druge si zaposlitev iščejo, tretje so že upokojene. Med najmlajšimi in najstarejšimi uporabnicami so lahke cele generacije.

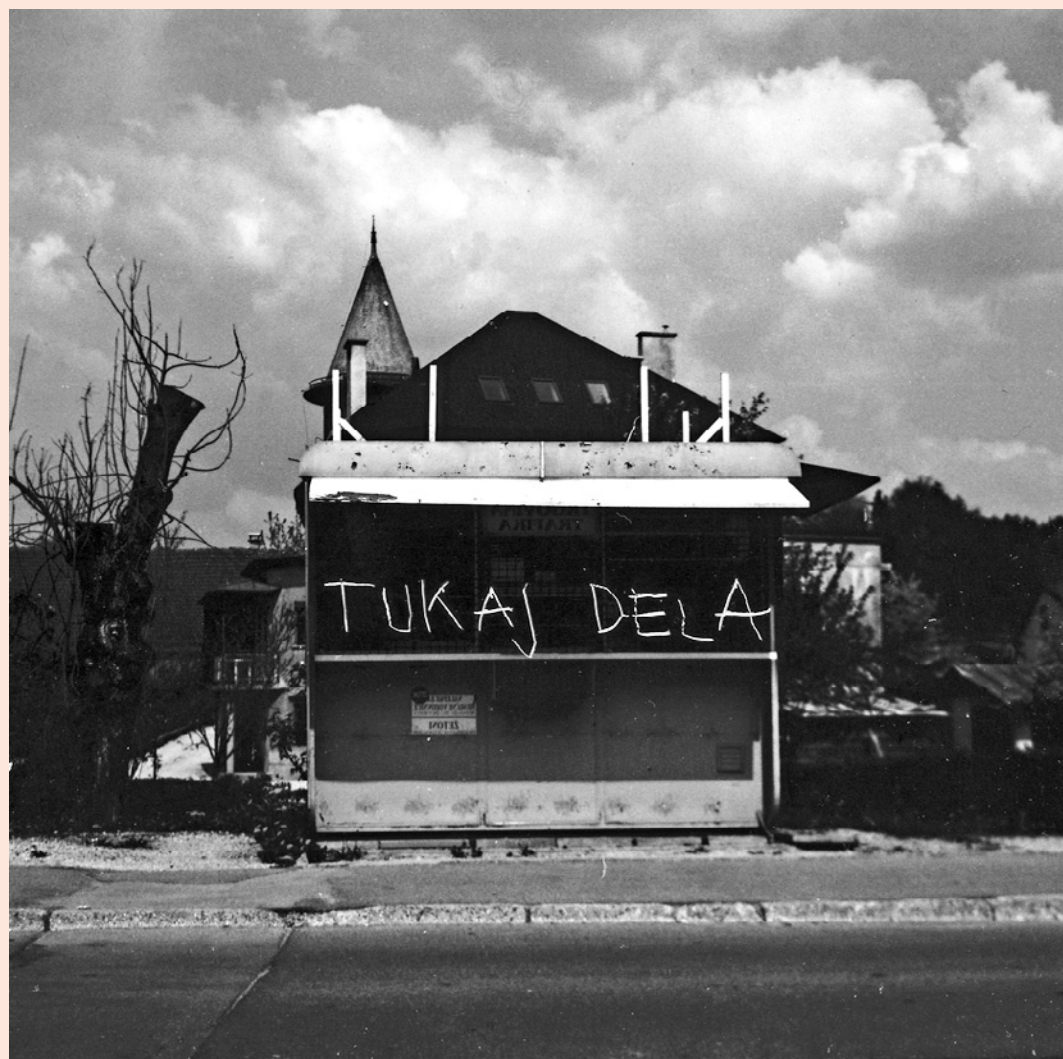
Nenazadnje so si zelo različne tudi po psihični naravnosti, nekatere so bolj usmerjene navzven, odprte, komunikativne, druge bolj zaprte vase, z intenzivnimi in globokimi občutji, s težavami v navezovanju in vzdrževanju socialnih stikov z drugimi in z željo biti izolirane od drugih. In združiti to različnost v neko celoto, ki goji spoštovanje do sleherne različnosti, solidarnost in sodelovanje pri skupnih opravilih – je velik izziv za nas, ki delamo z osebami z izkušnjami nasilja. Nekatere vsa pravila bivanja in skupinsko dinamiko hitro usvojijo, se prilagodijo, druge potrebujejo dlje časa in več spodbud pri tem. Ženske, ki so doživele nasilje, v varni hiši z našo pomočjo urejajo številne pravne postopke in druga opravila za uveljavljanje svojih pravic, v pogostih interakcijah z drugimi v tako številni skupnosti pa imajo tudi odlično priložnost, da urijo svoje spretnosti za nenasilno komunikacijo in si bogatijo pozitivne izkušnje v nenasilnih medosebnih odnosih. Pridobijo dragoceno spoznanja s področja reševanja konfliktov, spoznajo, da so konflikti pravzaprav čisto normalen pojav, od katerih ne bežijo, temveč jih začnejo konstruktivno reševati s pogovori in sklepanjem obojestranskih kompromisov. Utrjujejo izražanje svojih potreb na sprejemljiv način, razvijajo solidarnost in empatijo, ne da bi pri tem pozabile nase.

Čeprav je življenje v tako veliki skupnosti zagotovo velika obremenitev za ženske, so po odhodu vendarle samozavestnejše tudi zaradi te izkušnje. So zmagovalke, saj so se uprle nasilju, zmogle pa so se tudi prilagoditi spremenjenim okoliščinam. Saj veste, ljudje se

sprememb bojimo in kaj hitro radi poiščemo lažje možnosti, kot pa da aktiviramo notranje sile za prilagajanje novim okoliščinam. In v tem kontekstu rada govorim o ženskah z izkušnjo nasilja kot o borkah, ki so se uprle in se borijo z vsemi posledicami odhoda iz nasilnega odnosa; tako materialnimi kot psihičnimi. Oboje ne izzveni v mesecih, temveč v letih. Dogaja se, da se ženska že dokaj utrdi v psihičnem smislu, a po izteku enoletnega bivanja pri nas še vedno nima kam iti, saj sta stanovanjska politika in praksa pri nas taki, kot sta. Preveliko prosilk in prosilcev za neprofitna stanovanja in premalo stanovanj. Če ima ženska otroka, pride v poštev odhod v materinski dom, a tudi to je le začasna rešitev. Tiste, ki so starejše in brez otrok, so še na slabšem. Bivalnih enot primanjkuje, lista čakajočih nanje pa je dolga. Tudi s tem se morajo boriti.

Marsikdaj mi je ob odhodu žensk iz varne hiše toplo pri srcu. Čeprav je njih same po navadi tega novega koraka tudi nekoliko strah, sem nanje prav po »materinsko« ponosna, da na nek način, ko začutijo, da je to primeren trenutek, zapuščajo varno »gnezdo« zatočišča in si na novo urejajo svoje življenje. Po številnih mesecih bivanja določena pravila varne hiše postanejo pretoga in takrat vem, da je čas za naslednji korak. Mnoge se potem vračajo – in to kot obiskovalke, kar tako, nas »malo pogledat«. Nedavno je prišla na obisk ena od bivših uporabnic, ki je zaživela tako rekoč novo življenje. Po osem mesečnem bivanju pri nas, v katerem se je spopadala tudi s precejšnjimi psihičnimi težavami, si je uspela najti zaposlitev, opravila vozniški izpit, si najela stanovanje ... Dejala je, da ji je bilo življenje tu pri nas prava šola, da so ji bila nekatera pravila, kot je na primer dežurstvo za odpiranje vrat, v veliko breme, a vendar ji je varna hiša ponudila pomoč, ki se je šele sedaj, ko biva zunaj nje, v celoti zaveda. Ponosna je tudi nase, da se je zmogla prilagoditi skupnosti sedmih uporabnic in načinu življenja pri nas. Zagotovo je na vse to lahko ponosna. Ob odhodu domov sem v mislih premlevala ta najin pogovor in bila sem zadovoljna. Spet smo naredile nekaj dobrega.

Kako prepoznati nasilje v družini?

Poznamo več različnih oblik nasilja v družini, pri čemer se marsikatero pogosto pojavljajo istočasno. Prvo, vsem najbolj poznano, je telesno nasilje, kamor med drugim sodijo klofute, udarci, brce, metanje predmetov, pa vse do napadov z orožjem. Druga oblika predstavlja spolno nasilje, kjer najdemo vse oblike spolnega vedenja, ki jih čutite kot prisilo. Spolno nasilje je torej lahko vse od neprimernih komentarjev, slačenja, opazovanja, pa do siljenje v nezaželene spolne prakse, vse do posilstva. Tretja oblika pa je ekonomsko nasilje, ki je povezano s tem, da partner kontrolira in omejuje vaše dohodke ali vas sili v to, da pustite službo in ste odvisni od njegovega denarja, gre torej za obliko kontrole preko nadzora nad financami. Zadnja, sicer po navadi prva in najbolj pogosta oblika pa je psihično nasilje, kjer najdemo vse od zmerljivk, pa do čustvenega izsiljevanja, različnih manipulacij, omejevanja stikov s prijatelji, poniževanja, igranja z besedami ter še marsičesa. Cilj vsega tega pa je poslabšati vašo sliko o sebi in pogosto služi kot uvod v ostale oblike nasilja.

Kako se razvija?

Kot smo že zgoraj omenili, se nasilje v odnosu skoraj nikoli ne začne z udarci, zaradi česar je tudi tako težko prepoznati prve znake. Ti so lahko vse od pritiskov na vas glede oblačenja in ličenja; manipulacije, ki vodi k zmanjšanju vaših stikov s prijatelji, izpadov ljubosumja, branja vaših sporočil do mnogih drugih. Fizično nasilje po navadi pride šele mnogo kasneje, ko ste od partnerja že popolnoma odvisni, ko s prijatelji nimate več rednih stikov, nimate lastnih dohodkov ter ste prepričani, da niste vredni ljubezni. Prav tako tudi v odnosu, kjer prevladuje fizično nasilje, to vsaj nekaj časa ni stalna praksa. Krog nasilja je namreč sestavljen iz obdobja, ko napetost vse bolj narašča in ki mu potem sledi tudi sam izbruh nasilja. Po izbruhu pa pride obdobje opravičevanja, polno obljub, da se bo poboljšal. Temu sledijo »medeni tedni«, torej ogromno pozornosti in ljubezni. Nato napetost spet narašča in krog se sklene. Dlje kot nasilen odnos traja, vse bolj izbruhi nasilja prevladujejo nad ostalimi obdobji in vse hujši postajajo.

Kaj storiti, če ste v takšnem odnosu?

O tem, kaj se vam dogaja, se poskušajte pogovoriti z vašimi prijateljicami, družino, sorodniki, znanci; pač z osebami, ki jim zaupate. Če želite takšen odnos zapustiti, pa tudi če na to niste pripravljeni in rabite zgolj kakšen pogovor, vam priporočam obisk pri kakšni svetovalki iz tega področja. Obstaja kar nekaj nevladnih organizacij, katerih kontakte z lahkoto najdete na internetu ter se lahko nanje obrnete zgolj za pogovor ali pa tudi v primeru, če potrebujete namestitve v krizni center ali varno hišo. Nekatere izmed teh organizacij imajo tudi 24 urne telefonske linije, kjer lahko govorite z izkušenimi svetovalkami. Prav tako vam priporočam, da vsakič, ko je partner do vas fizično ali spolno nasilen obiščete zdravnika in pokličite policijo. Po pomoč se lahko obrnete tudi na lokalni center za socialno delo ali regijsko koordinatrico za nasilje.

Za vas sem pripravila tudi seznam kontaktov, ki vam lahko pomagajo v stiski.

— Tanja Peček

Seznam kontaktov za pomoč v stiski

Ženska svetovalnica: *drustvo-zenska-svetovalnica.si*. Dežurni telefon za krajše informiranje in svetovanje: 01 251 1602 (ponedeljek in sreda med 16.00 in 18.00; torek, četrtek in petek med 10.00 in 12.00) Podružnica Koper: 040 733 068 (ponedeljek med 13.00 in 15.00; sreda med 15.00 in 17.00) **Krizni center Ženske svetovalnice:** 24 ur, vse dni v letu. Za krizne namestitve žensk (z ali brez otrok), ki so se znašle v akutni situaciji nasilja. Umik v varen prostor na tajni lokaciji, osebna podpora in psihosocialno svetovanje. Dežurni številki, dosegljivi vsak dan 24 ur: 040 260 656 in 031 233 211. **SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja:** *drustvo-sos.si*. Brezplačni SOS telefon: 080 11 55 (vsak delavnik od 12. do 22. ure; ob sobotah, nedeljah in praznikih od 18. do 22. ure) **Društvo za nenasilno komunikacijo:** *drustvo-dnk.si*. Delo tako z žrtvami kot tudi s povzročitelji nasilja. **Društvo Ključ, center za boj proti trgovini z ljudmi:** *drustvo-kljuc.si*. Informacije na: 080 17 22 (vsak delovni dan od 9h do 13h). **Amnesty International Slovenije:** *amnesty.si*.

Napočil je čas.

Za smrt.

— Zala Dobovšek

— fotografija Peter Uhan

Splošna prepoznavnost in ume-
tniška uveljavljenost gledali-
škega režiserja Silvia Purčre-
teja, predvsem pa tudi možen
ogled njegove zadnje gostujoče
predstave *Pantagruelova svaki-
nja* na festivalu *Ex Ponto* leta
2008 so le nekateri od razlogov,
zakaj se je otvoritev taistega
festivala letos zgodila v slogu
intenzivnega zanimanja. Pur-
čarete, ustvarjalec romunske-

ga rodu, ki sicer živi v Franciji,
medtem ko kreacije že skozi
ves svoj opus seje tako rekoč
po vsem svetu, velja za enega
najbolj prodornih, predvsem pa
kontinuirano aktivnih gledali-
ških ustvarjalcev svetovnega
kova. V svoji dolgoletni karieri
se je etabliral kot smel režiser
z estetiko, ki si praviloma dr-
zne »iti čez rob pričakovane-
ga«, in z interpretacijami, ki
se, ne glede na dano predlogo,
vedno znova radikalno spod-
vijejo v samosvoj, zgovoren
avtonomni jezik, pri tem pa z
vso živostjo komunicirajo ozi-
roma polemizirajo s siceršnjo
(izbrano) formo in vsebino.

Eden takšnih primerov je bila zagotovo tudi omenjena, pred dvema letoma gostujoča, koprodukcijska predstava *Pantagruelova svakinja*, v kateri je Purčarete takrat iz svojega uprizoritvenega koncepta vehementno izbrisal, očitno le na prvi pogled, najbolj pomemben faktor – govorni dialog. Situacijske domete te literarne predloge François Rabelaisa, ki predstavlja t. i. prototip »renesančnega verbalnega razkošja«, je Purčarete impresivno nadomestil izključno z gibalnimi, vizualnimi in zvočnimi prizori. Ljudožerske ekscese, zvočno eksperimentiranje in obešenjaški humor so v neprekinjenem medsebojnem veriženju in vrhunsko organizirani izvajalski kompleksnosti spremljali predvsem elementi lucidne parodije, cinizma, predvsem pa funkcionalnega ostrega avtorskega podpisa.

Kar pa je letos toliko bolj začnilo pričakanje njegovega končnega produkta, ki je nastajal v obsežni mednarodni koprodukciji (v njej tudi SNG Drama Ljubljana in Festival *Ex Ponto*/Kulturno Društvo B-51), je brez pomislekov sam avtor dramske predloge – Eugène Ionesco. *Kralj umira* je eden izmed njegovih redkih (če ne celo edinih) dramskih tekstov, v katerem je tako eksplicitno, neposredno, boleče, infantilno, pa vendar na momente tudi komično projiciral svoj vseživljenjski strah do (lastnega) umiranja in smrti.

Eksistencialno tesnoba tekst z dinamično konverzijsko tehniko, ki se nenehno prebija skozi strukturno mnogoplastnost (umiranje je metafora in simbol, a hkrati tudi konkreten pojem čiste, nedvoumne realnosti), je Purčarete umestil v sterilnost formaliziranih odnosov, in sicer v intimen prostor, a brez definirane zgodovinskega ozadja. Z izjemo naslovnega junaka – kralja Bérengerja (Jacques Bourgaux), liki (igrajo jih Marie Cayrol, Laurent Schuh,

Daphné Millefoa, Karelle Prugnaud) »nastopajo« kot podvojena figuracija samih sebe, kar najbolj podčrtuje ravno njihova izumetničena bledikavost, mestoma mehanično delovanje pa tudi pretirana odsotnost emocij ter načrtna od-tujenost vesti in prekomernega sočutja.

Ionescov tekst, ki ne upošteva koordinat realnega časa, zato da lahko toliko bolj izpostavi metaforiko Kralja, ki med drugim ponazarja vezni člen različnih zgodovinskih obdobij in skozi lastno umiranje poudarja ciklične zlo-me kakršnekoli avtoritete, je torej vpisan že v samo izvorno tekstovno naravo. Vendar sočasno razdvajanje igralskega diskurza – na eni strani skrajne potujitvene metode in na drugi nadvse vsakdanja podoba umirajočega (ki v igro/vlogo nenadoma in primorano vstopi s sedeža v par-terju) – toliko bolj potrjuje razkol med subjek-
tom, ki umira, in ostalimi, ki »ne«.

Razpadajoče, brezizrazno in hladnokrvno prostorsko vzdušje ter markantna prisotnost strogo uniformiranega Stražnika (igra ga edini slovenski igralec v projektu, Vojko Zidar) v celotno agonijo umiranja vnašata atmosfero neke civilizacije, ki nam je znana, a se v njej ne prepoznamo več. Z rezervo obravnavana Kraljeva psihologizacija pa bolj kot na konsistenco njegovega duševnega razvoja fokus preusmerja na oči-
tne zunanje afekte bivanjske tesnobe, strahu in neizbežnosti pred najhujšim. Estetsko dovršena in s preišljenimi svetlobno-glasbenimi učinki opremljena postavitev, ki ji ne manjka niti serija »spektakularnih« scenskih vnosov (tudi simula-
cijo strohnelega trupla lahko konec koncev šteje-
mo mednje), je s pravo mero distance proces pa-
ničnega stopicanja k Smrti prikazala predvsem
kot dejanje, kamor »gre še kralj peš«. Če vtise
sklenemo v rahlo sarkastičnem duhu Ionesca.

Ono, ki vlada

— Anej Korsika

Diha zrak oblasti in skozi žile se mu pretaka cinizem. Po zloščenenem parketu odmeva zbor poslušnih izvajalcev njegove oblasti. Nikoli mirni, zmeraj v smrtnem strahu pred njegovo togoto. Ono nima jasnih navodil, to niso zavezujoči dekreti. Vlada s smernicami, z občutenji in ugodji, ki mu prijajo, rok si ne maže s konkretnimi številkami in načrti. Ono si zamisli oblak na jasnem nebu in od svojih podrejenih terja, da ga izbrišejo. Tisto spi pozno v jutro, depresijo zdravi z alkoholom in tabletami. Nočna zasedanja, izredne seje senata in nagovori ljudstvu ga izčrpavajo. Včasih ponoči bljuva kri in v nespečnosti tava po palači. Na hrbtu ima gnojne ture. Ne more funkcionirati brez svojih hlapcev, oni so resnica njegove oblasti. Zjutraj teče po ulicah glavnega mesta, maha revnim prodajalcem sadja, ti pa se mu brezzobo in previdno nasmihajo. Kdor se ne nasmehne dovolj široko, tega služba državne varnosti pretepe s kiji iz ebenovine. Ono vlada v dobro ljudstva, danes je težko, ebenovina je draga, vendar bo prihodnost kmalu že lepša.

Nekoč so bili v državi drugačni časi, stara politična nomenklatura je prebivalstvo izkoriščala in bila kot metljaj na njihovih jetrih. Ono je takrat v podzemlju organiziralo vsesplošen ljudski upor, teoretsko osmislilo protislovja stare družbe in naposled prevzelo oblast. Zasijalo je sonce in vsi človeški potenciali so bili sproščeni, hektolitri krvi in znoja so bili preliti in tudi sinice so legle rdeča jajca. Vse to za skupno stvar. Tiste noči je vse gorelo, stare so obesili za njihova čreva in Magdalena je v soju goreče palače recitirala pesmi komunardov. Z alkoholom so se nalivali pozno v noč in sanjali dolgo senco svetle prihodnosti. Že zjutraj je njihova vrata razbila struktura, po požganih sobanah je besno tulila in terjala, da nekdo zasede prazen prestol! Ono se je javilo in žrtvovalo. Začasno, samo začasno, tovariši, dokler ne najdemo novega sistema!

Ko se je zbudilo, se je spominjalo tega časa pred petintridesetimi leti. Spremenili so sistem in imeli demokratične volitve, vendar komunizma še vedno ni bilo! Kot prekletstvo na možganih živih ljudi je ono vsakič znova zasedlo oblast in vladalo. Ono je izumilo parni stroj, ono je izumilo šivalni stroj, dežnik in operacijsko mizo, ono je izumilo kondom, ginekološko mizo in nezavedno, ono je izumilo Jupiter, gravitacijo in heliocentrični sistem. Naposled: ono je izumilo samo sebe. Včasih je imelo kučmo, drugič gizdalinsko pristrizene brčice, enkrat je bilo temnopolto, drugič rahitično blede. Gostitelji so se menjavali, ono je ostajalo isto. Skupaj s telesi so se dogajale tudi metamorfoze politike, prosvetljena teokracija, parlamentarna diktatura, mandarinski liberalizem in deliberativni konzervativizem. Ljudstvo je doživelo že vse. Vedelo je, da onega ne more spremeniti, moralo bi zamenjati samo sebe.

Stari Raul, ki je preživel že devet reinkarnacij onega, se je spominjal tretjega utelešenja, ki je bilo v ljudskem spominu zapisano kot najbolj grozljivo oblastništvo. Njegovi konjeniki, gobavi ter čez in čez zaviti v črno, so ponoči ropali vaške domove in iz družinskih postelj trgali sinove. Prerokba mu je namenila, da bo umrlo pod roko prvorojenca. Na koncu ga je v spanju zaklal sin dvorne služkinje, njegov nezakonski otrok. Vsaka smrt onega je deželo globoko pretresla, huje kot najhujši potres. Zrak ob zori je dobil vonj amonijaka, smrad trohnečega trupla je zavel po vsej deželi in tradicija je velela, da se tistega ne pokoplje vsaj mesec dni. Ljudstvo je z njim moralo trpeti in se skupaj z njim razkrajati. Šele ko so bile s paraziti in bakterijami zastrupljene vse vode in z blagoslovljenimi baklami požgana vsa polja, šele v neznosnih nočeh državljanske vojne, ko je brat brata zadušil v spanju, in ko so si je mati iztaknila oči, da ne bi več videla te groze, šele takrat se je spet začelo rojevati ono. V barakah mestnih slumov, v pisarnah borznih mešetarjev, kot plin, ki uspešno prodre v zadnje krpice organskega tkiva in paralizira vse živo. V teh pogojih se je tisto rodilo in umazano z blatom in krvjo spet zasedlo prestol.

Ljudstvo je bilo zmeraj gostitelj. Enkrat je tisto scalo na kupe pečenih škampov in potem svoj ministrski zbor sili- lo, da jih žre. Drugič je v kletih predsedniške palače organiziralo orgije z dunajskimi dečki in tako grozljiva mučenja, da se je kričanje razlegalo po celi državi. Besnenje onega je ljudstvo razumelo in trpelo.

Hlapci so ljudstvu razložili, da je zdaj sicer slabo, ampak da bi bilo lahko še huje in da najbrž tudi bo še huje. Oni so ljudstvo vzgajali in mu povedali, da je ono potrebno ljubiti, ne toliko zaradi nas samih kot zaradi onega. Takšna absolutna moč, izkristalizirana substanca čiste dominacije mora biti ljubljena, saj sama ne more ljubiti nikogar. Ljudstvo je bilo od nekdanjega modro in je vedelo, da telo, ki ga ono zasede, ni več človeško telo. Ko so odpirali mrtve kadavre, so videli, kaj je ono nesrečnikom naredilo. Zogleneli notranji organi, kri, rumena kot žolč, in smrad, ki so ga lahko prenašali le najstarejši. Ljudstvo je vedelo, da je telo onega lupina, po kateri divja nadčloveška sila. Po neskončnih generacijah generacij od Pavla naprej je vedelo, da je ono neuničljivo, nesmrtno in neskončno. Kralji so umirali samo zato, da so se lahko rojevali novi.

Smrt kot tabu življenja

— Tanja Peček

Je vprašanje boga tabu? Eksperimentirajte. Najprej poskusite skupini dogmatskih vernikov reči, da uradna RKC zlorablja boga. Potem pa pojdite na kakšen znanstven kongres in recite, da ste verni. Opazujte. Hkrati pa bi izmed treh najbolj prodajanih knjig v preteklem letu kar dve lahko uvrstili na področje ezoterike. Ljudje se v času upada zaupanja v gospodarstvo, religijo, politiko ... očitno vse bolj obračajo k najstarejšim vprašanjem o tem, kdo in zakaj smo. Je to prava pot ali zgolj beg?

Če ostanem znotraj okvirov ezoterike, je seveda jasno, da lahko odgovor na ta vprašanja najde zgolj vsak sam, bi pa opozorila na dve knjigi, ki poskušata povezovati ezoteriko z znanostjo. Prva, *Teorija o skoraj vsem*, je delo psihologa Roberta Barryja, druga, *Osma čakra*, pa je rezultat raziskovanja fizičarke Jude Curri- van, pri čemer oba znotraj kvantne fizike iščeta razlage za eksistencialna vprašanja; in sicer oba dojemata kozmos kot hologram. Oziroma če kar citiram Barryja: »Razlika med »to« in »ne to« postaja vse bolj meglena.

Bolj si prizadevamo razširiti meje svojega znanja, bolj očitno je, da je ločenost utvara.

Ko se potopimo v svet zelo majhnega, postanemo nesposobni ločevati sebe od predmeta naših raziskav, »delci«, ki jih poskušamo izmeriti, privzamemo obliko valov; »delci«, ki smo jih imeli za ločene, se izkažejo za vzajemno povezane, snov in energija postaneta izmenljivi. Če preučujemo svet zelo velikega, ugotovimo, da ne moremo več razločevati prostora in časa, še celo gravitacije in časa ne. Karkoli si že mislimo o prostoru, času, gravitaciji (ali drugih »temeljnih silah«) in o snovi, energiji ali celo zavesti – jih je nemogoče razločevati, kajti vsi so eno«. In če za namen tega članka vse skupaj precej poenostavim, del tega holograma je tudi človek, ki je seveda kot njegova sestavina tudi sam hologram, kar je pravzaprav že staro vedenje zdravilcev. In kot takšen hologram vsebuje seveda tudi vse značilnosti in vednosti samega vesolja, kar po Curri- vanovi lahko dojemamo preko dvanajstih čaker.

Ezoterika danes predstavlja izjemno bogato področje tako za vse iskalce kot tudi za tiste, ki iščejo tržno nišo. Prav tako se nad njo navdušujejo tisti, ki se želijo razumeti, in hkrati tisti, ki potrebujejo vso mogočo energijo, da zbežijo proč od sebe. Posledično seveda ne moremo govoriti o enoviti vedi, sama pa bi po svoji subjektivni oceni izpostavila njene sledeče značilnosti: poudarja samoraziskovanje in samorazumevanje; spodbuja vsakega posameznika, da sam najde svojo pot; razrešuje temeljno nesoglasje med svobodno voljo in usojenostjo; razširi in razlaga pojem zaznavanja; poudarja po-

vezanost vzrokov in posledic ter odgovornosti posameznika; raziskuje vlogo energije ter medsebojno povezanost telesa, uma in srca ter poudarja pomen ljubezni in sočutja.

Pri tem pa seveda, glede na to, da je njen razvoj popolnoma svoboden in na nek njej lasten način neulovljiv in neukrotljiv, predstavlja veliko skušnjava tako za razne moči željne preroke kot tudi za predajo odgovornosti posameznika za lastno življenje v roke neke tuje sile. Kljub tem nevarnostim pa postaja vse močnejše gonilo družbenih sprememb, saj poudarja odgovornost vsakega posameznika tako za njegov lasten razvoj kot za prijaznejšo družbo ter hkrati opozori na moč, enakost, edinstvenost, odvisnost in neodvisnost vsakega živlega bitja, kar je zagotovo nekaj, kar političnim, verskim in konec koncev znanstvenim avtoritetam ni všeč.

Karkoli si že mislimo o teh teorijah, pa naj verjamemo vanje ali se nam zdijo popolnoma nesmiselne, skupni sta jim torej že večkrat omenjeni povezanost in odgovornost do sebe in do vseh živih bitij, saj vsaka beseda in vsako dejanje (ter vsaka misel) sproži neko reakcijo, ki ima realne in tudi karmične posledice. In če sem se do sedaj izogibala politiki in vprašanju odgovornosti, sedaj sprašujem. Smo pripravljene nositi odgovornost za svojo neaktivnost in za pomanjkanje solidarnosti?

Sicer sem v veliki moralno-duhovni dilemi, saj nimam nikakršne pravice soditi, pa vendarle sledi vprašanje, ki se mi pogosto pojavlja. Gospa Tovšak, gospod Janša, gospod Pahor, gospod Rode, gospod Jelinčič, gospod Stres ... ste se kdaj vprašali, kaj pa če morda obstaja nek smisel v vsem skupaj? Ste se kdaj vprašali, ko bi bili na svojem položaju, če bi ljudje lahko videli vašo avro? Kaj pa če karma dejansko obstaja? Kaj pa če bomo čutili posledice svojih odločitev? Smo pripravljene na to? Smo pripravljene dejansko odpreti Sartrova zaprta vrata?

Glede na to, da naj bi pravzaprav pisala o smrti, je vprašanje, ki izhaja iz vsega skupaj, kaj pa če smrti ni? Kaj pa če je smrt pravzaprav iluzija? Kaj če gre zgolj za pretvorbo energije, kjer se naša zavest sicer razširi, ampak hkrati vsa v tem življenju pridobljena »energija« ostane del nas in nas spremlja na nadaljnjem potovanju? In vpliva na naša prihodnja doživetja, rojstva ali karkoli že? Kaj pa če naša odgovornost ostaja tudi po smrti? Si sploh upamo pomisliti na to?

Sicer pa naj za konec citiram Oshoja: »Ko je Sokrat šel v smrt, se ni bal. Bil je zelo entuziastičen, vznemirjen, navdušen, vzbujen, da izve, kaj je smrt. Globoka dobrodošlica v njegovem srcu. Zakaj? Če poznaš majhno smrt seksa in poznaš blaženost, ki sledi, boš želel poznati večjo smrt, velika blaženost je skrita zadaj. Toda za nas sta obe tabu. Za tantra sta obe preiskujoči dimenziji. Treba je iti skozi njiju.«

Tabu je sodoben in starodaven, so tabuji, ki se spreminjajo skozi kulture in čas, in tabuji, ki ostajajo nespremenjeni. Zdi se, da zajemajo kar najbolj raznolika področja; od viktorijanskih pohujšljivih goilih gležnjev, gnusa ob izločkih telesa, reklam za vložke, kjer je kri zamenjana za modro tekočino, do svetega in njegovega onečaščenja, karikatur Mohammeda in Marije s podgano.

Freud v delu Totem in tabu poveže tabu s prepovedjo incesta, tabu je posledica prepovedi groze incesta, groze, na katero so divjaki še posebej občutljivi, saj njihova prepoved napravi za tabu celotno pleme, ki pripada totemu matere, ne zgolj neposrednega incestuoznega razmerja. Tabu je tako prepoved, ki je hkrati formativna za človeško subjektivnost, ki je subjektu najbolj notranja, hkrati pa zunanja, kot zakon, do katerega smo vedno v zunanjem odnosu.

Pri omembi tabuja pa ne moremo mimo Levi Straussove določitve tabuja kot prepovedi incesta, ki je obenem naravna in kulturna prepoved in velja za vse človeške družbe. Kot hkrati naravna in kulturna prepoved pa kot prepoved strukturira družbo kot celoto.

Ves socius raste iz družinskih relacij in menjave žena, preprosta prepoved incesta, ki kot primordialni ne Ojdipovega kompleksa, ne Očeta, ki nalaga prepoved, in jo subjekt, s tem ko postane subjekt, ponotranji, tako v zadnji instanci generira vsa socialna razmerja. Takšen način gledanja na tabuje je strukturalističen, Deleuze nasproti tovrstnemu pojmovanju, ki ostaja abstraktno in vso genezo vpiše pod preprosto negacijo prvobitnega ne, postavi tezo afirmativne logike. Prepoved incesta ni vzrok, ampak posledica, če se nam zdi divjaki preplašeni nad možnostjo incesta, je to zgolj zato, ker gledamo iz kulture, ki ima izoblikovano buržuazno celico družine, zamejeno stran od družbe, ki željo le zaradi svoje omejitve ujame v ojdipisko družinsko triado jaz-mati-oče. Družbe ne generira prepoved incesta, ampak je le-ta retroaktivno postavljena kot prepoved, geneza se dogaja kot afirmacija, kot pozitivna zapoved po razširjanju družinskih vezi. Ko so antropologi malo predolgo morili divjake z vprašanji, zakaj da ne spijo s svojimi sestrami, so ti odgovorili precej razumno, češ kaj da jim je, kdo bi sploh lahko želel kaj takšnega kot spat s svojimi sorodniki, saj če spiš s člani lastne družine, ne dobiš nobenega zeta, če pa z drugimi, pa dobiš vsaj dva, s kom boš pa lovil, h komu hodil na obiske? Prepoved incesta je prepoved negacije nadaljnje geneze družbe in njene diferenciacije, tabu je prepoved negacije tistega, kar vzpostavlja družbo kot celoto.

Tabu je tako ambivalenten, ker ne obsega zgolj različnih objektov, ampak v enem samem

objektu svoje prepovedi stvar združi z njenim nasprotjem, spomnimo se na pojme, kot so sacer (sveto-nesveto) in altus (visoko-globoko), ki so lingvistom povzročali iste težave kot ambivalentnost tabuja. Ena interpretacija ambivalentnih pojmov je, da niso zares nedoločeni, ampak so zgolj kontekstualni, določeni iz konteksta, iz kretenj govorca ali njegovega položaja, druga pa, da beseda altus ne označuje ne višine ne globine, ampak samo dimenzijo velikosti. Glede tabuja: ker velja za družbo kot celoto, ne moremo izbrati prve interpretacije, tako da lahko pod prepovedjo ugledamo le dimenzijo realnih mnogoterih procesov družbene geneze, kar lahko razloži, zakaj bi tabuji sploh bili prepovedi. S kršitvijo tabuja gremo proti družbi kot celoti, jo negiramo, saj lahko obstoji le, kolikor izključi svojo lastno genezo iz prostora spremenljivosti. Ker pa se družbe in njihova geneza sama spreminjajo, lahko opazimo enako spremembo v tabujih – od prvobitnih družb, ki jih je strukturirala družinsko-plemenska diferenciacija, ostane prepoved incesta tabu, ki zajema celotni totem matere, toda ko družbena diferenciacija ne zavisi več od družinskih razmerij, ampak kapitala, se prepoved incesta omeji, pravi tabu zdaj ni več incest, ampak fevdalni položaj, kjer incest ni nič več prepovedanega, pač pa je še spodbujan za pridobitev bogastva in utrditev položajev, kapital se oplaja incestuozno prek vedno bližjih družinskih vezi. Če pa tabu pojmuje kot prepoved negacije geneze družbe ali človeka, saj izločki večinoma ostajajo konstanten tabu, lahko pogledamo na današnjo visoko družbo, kaj ji pomeni tabu in kje so novi tabuji odpravili stare in kje se skriva njena geneza.

Če pogledamo seksualnost in odpravo tabujev na tem področju, je jasno, da ta ni doživela svoje revolucije in izstopa iz omare tabuja zaradi kake posebne ideološke hipijevske strasti ali načrtovanja, ampak se je lahko zgodila le, ko je geneza družbe kot celote postala skoraj popolnoma odvisna od razmerij kapitala, moralčne sodbe prepovedi nespodobnosti so fosili predkapitalističnih družb, in če geneza družbe postane popolnoma izenačena s svobodnim trgom, so edini tabu, ki sploh lahko ostane, le razmerja kapitala, njihova nepreglednost in netransparetnost, ki za delovanje družbe mora ostati skrita tako očem kot umu.

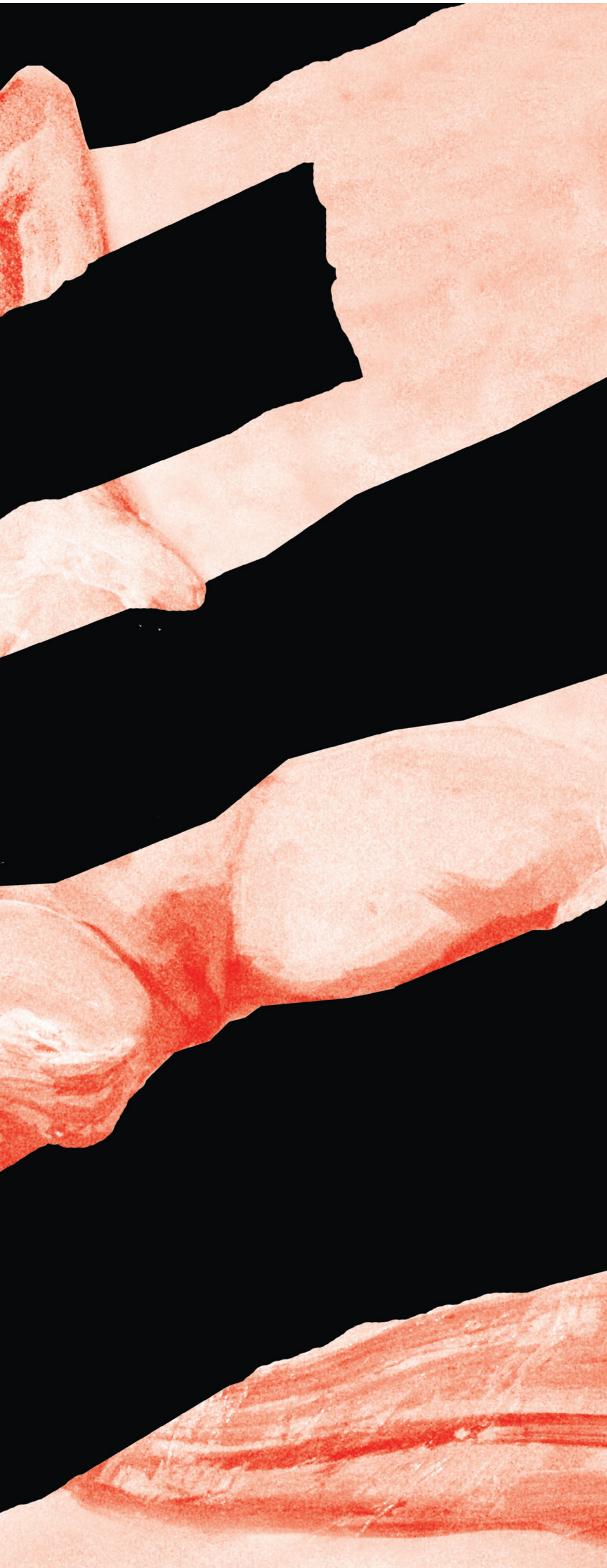
Kot divjaki si moramo tako zastaviti vprašanje: kdo bi si takšne družbe, oropane vseh višjih človeških vrednot, kot sta svoboda in izobraženost, sploh lahko želel, katera volja sploh lahko zapade nesmiselni incestuoznosti vseprisotnega kapitala in v njegovem imenu ruši tabuje umne družbe, namesto da bi skrbela za njeno genezo?

Zapoved pripovedi

— Aljoša Kravanja

— ilustracija Đuliano Praznikić

Uprizoritev Ionescovega dela *Kralj umira* je bila ena izmed osrednjih predstav letošnje edicije festivala Ex Ponto. Izvedba je bolj kot sami črki besedila, ki je sicer eno izmed bolj umerjenih Ionescovih del, sledila avtorjevemu slovesu: njegovemu čutu za absurd in sposobnosti kršenja moralnih in estetskih tabujev. Z goloto, scenskimi manipulacijami, preveč neposrednimi nagovori občinstva, ironijo in ekscentrično produkcijo je režiser poskušal doseči učinek, ki ga je želel v občinstvu izzvati Ionesco sam: šok in ogorčenje, pomešana z dolgčasom in zmedenostjo. Gledalec Ionescovih antidram ni voyeur, ki ga pisec in režiser kratkočasnata s škandaloznimi zgodbami zasebnega življenja, niti ni »človek kulture«, ki v predstavi išče estetsko zadoščenje. Ionescov gledalec je priča, ki prisostvuje kršenju moralnega ali estetskega tabuja; Ionescovo gledališče je mašinerija, ki mora to pričo – dobrega, navnega meščana – navdati z odporom in ogorčenjem. Za ta učinek mora gledališče uporabiti vsa sredstva (spomnimo se groteskno naličenega Iva Barišiča v vlogi gospe Smith v legendarni Tauferjevi izvedbi Plešaste pevke): besedilo je predlog režiserju, ki mora »poznati svojo publiko in čas«, da bi ju lahko pretresel in šokiral.

Toda v čem se Ionescova antidrama – in vse tisto gledališče, ki mu pravimo »teater absurda« – sploh razlikujeta denimo od Ibsena, Zolaja? Njun gledališki projekt je bil v svoji nameri morda še bolj odkrit: naturalistično gledališče je razkrivalo hlinjeno moralnost natanko tiste družbe, ki jo hoče šokirati tudi Ionesco, moralnost meščanske družbe. Merilo je neposredno na učinek šoka in škandala. Če bi poskušali iz Ionescovega dela izluščiti par stalnih motivov, bi videli, da se bistveno ne razlikujejo – ali da so pravzaprav še milejši – od najbolj kontroverznega gledališča poznega devetnajstega stoletja. Seksualnost in nasilje (*Učna ura*), osamljenost in smrt (*Stoli, Kralj umira*), nemoralnost v družbenem in političnem življenju (*Nosorog*), nesmiselnost in hinavščina življenja meščanske družine (*Plešasta pevka*) – te teme so na polovici dvajsetega stoletja težko pomenile kakšno revolucijo v gledališču. Letošnji Ex Ponto se sprašuje, ali danes sploh še obstaja tabu, ki bi ga gledališče moglo prelomiti. Toda isto vprašanje bi lahko zastavili literaturi in gledališču v kateremkoli trenutku dvajsetega stoletja: Foucault je večkrat opozoril, da ni literatura poznega devetnajstega in dvajsetega stoletja nič drugega kot način, kako prikazati tisto najbolj skrito in nizkotno, groteskno in nemoralno v človeškem življenju. V tem smislu književnost in gledališče že dolgo časa poznata tabu le kot nekaj, kar je potrebno prelomiti tako, da ga ubesedimo in uprizorimo. Zato ostaja vprašanje: kaj je specifična poteza Ionescovega dela ali »teatra absurda«? Kateri tabu je prestopila ta oblika gledališča? Ta tabu je pravilo zapleta.

Teater absurda ne poskuša prestopiti posebnih tabujev naše seksualnosti ali moralnosti, temveč – v prvi vrsti kot točko svoje izrecne polemike – obliko gledališča nasploh. Ionescovo gledališče je bilo prvo, ki je poskušalo eksplicitno in programatsko uničiti samo formo gledališke pripovedi.

V tem gledališču bomo zaman iskali jasne antagonizme; njegovih oseb ne bodo poganjali strasti in motivi, temveč prej besedne igre, sitcom stil komedije in groteskni, naključni av-

torjevi domisleki. Zato ogorčenje, ki ga izzove Ionesco – in ga lahko izzove še danes – ni zgolj ogorčenje šoka. To je nasprotno ogorčenje, ki ga ne moremo razločiti od dolgčasa. Vse afekte, ki jih proizvede gledališče absurda – željo, da bi bili kje drugje, bežen nasmeh in hihitanje, utrujenost in naveličanost – vzbudi natanko odsotnost zapleta, temeljne oblike evropskega gledališča. Le v tem smislu je Ionesco napravil korak naprej od predhodnih tipov gledališč, ki so navkljub svojemu razgaljanju tabujev ostajali zavezani najbolj moralni izmed vseh prisil teatra: zapletu. Zaplet je namreč sam po sebi, neodvisno od tega, komu je naklonjen, bistveno moralničen. Moralo prepoznamo prav po tem, da poskuša organizirati vsak človeški proces v lok antagonizma, ki se prek serije nujnih in bistvenih dogodkov izteče v končno razrešitev. Razrešitev je po svoji vsebini moralna (saj se pripoved sklene z zadoščenjem ali propadom, ki sta vselej moralnega značaja) in po svojem učinku terapevtska (saj »zdravi« občinstvo). To pravilo lahko zasledujemo skozi celotno zgodovino evropskega gledališča: od Aristotelovih prvih reflektiranih napotkov pisanja zapleta preko Corneillove dramatike religiozne spreobrnitve, Schillerjevega »moralnega gledališča« in končno naturalističnega teatra. Gledališče absurda je prvi tip uprizoritvene umetnosti, ki poskuša izrecno prekiniti s principom zapleta – natanko zato, ker v njem zasluti bistveno moralnične poteze. Ionescovo gledališče šokira občinstvo natanko zato, ker mu ne ponudi intenzivnosti zapleta; to je »šok«, ki nastopi v obliki afekta naveličanosti. Gledalec je vstopil v gledališče v želji, da prisostvuje zapletu in njegovi končni razrešitvi; Plešasta pevka in druge »ve-like« antidrame mu pokažejo, da je njegova želja po zapletu bistveno moralna, saj zahteva svet, organiziran na način morale: svet antagonizma in razpeta, ki sta bistveno moralna. Zaplet je del moralnosti, ki jo je potrebno razkrinkati – to je delo na tabuju, ki ga vrši gledališče absurda. In morda so vse kršitve moralnih in estetskih zapovedi, ki jih zakrivi gledališče, resnične kršitve šele pod tem pogojem: ko jih ne moremo več nazivati v smiselno napredovanje zapleta. Škandal je v gledališču mogoč šele tedaj, ko vemo, da je osvobojen vsakršne pripovedi. Resnična ogorčenje in šok se lahko zgodita le na ozadju dolgčasa.

Iz tega vidika je jasno, da velik del sodobnih uprizoritvenih umetnosti nadaljuje projekt gledališča absurda, ki je bil sam po sebi le eden izmed mnogih poskusov umetniških avantgard dvajsetega stoletja. Te umetnosti so pomembne zato, ker nas silijo k vprašanju: zakaj hočemo poslušati pripoved? Zakaj želimo prisostvovati zapletu? Zakaj želimo vtisniti vsakemu dogajanju pečat antagonizma in končne razrešitve? In pomembneje: kaj se zgodi z nami, ko tega ne moremo storiti?

De gustibus aut bene, aut nihil

— I.d.i.o.t. — ilustracija Ana Baraga

»Razumem,« je rekel Bouvard. »Lepo je lepo in vzvišeno je zelo lepo.« Kako to razločiti? »S taktom,« je odgovoril Pécuchet. »Od kod pa prihaja takt?« »Od okusa.« »In kaj je okus?«

Shizofreni Flaubert v monologu s seboj. Postavil je vprašanje, odgovoril nanj pa ni. Na takih mestih v tekstu – mestih, ki odprejo prazen prostor – se pri bralcu sproži zabavna kognitivna funkcija, ki sama zapolni praznino. Na žalost ni prav silno mogočna, saj vprašanjem sama ne odgovori in dvoumnosti ne razrešuje. Zapolni jo le s preprostimi opomenjanjem tega zmuzgljivega prostora. Glej! – večumnost. Glej! – retorično vprašanje. S tem opravi svojo nalogo, da se zdi tekst kljub vsemu celovit, na bralca pa preloži breme refleksije. Tako torej ... In kaj je okus?

Flauberta sem potegnil iz naftalina let, ko sem bral pamflet Janše in nato pamflet Žižka, ki mu je, recimo temu, odgovarjal. Boga ni, vse je dovoljeno, je tekst, ki ne nagovarja človekovega razuma, ampak njegov okus. Ker vemo, da ga je pisal politik, s političnim namenom, se moramo vprašati – je to sprejemljivo? In če ni, kako naj to piscu sploh poodčitamo? Žižkov odgovor je, milo rečeno, neokusen. Da ni nihče udaril po mizi in rekel, je bela cesta Slavoj, tak stavek pa ni za nikamor (to nalogo bi lahko, poleg a priori urednika in a posteriori bralca, opravil tudi homunkulus v njegovi glavi), nam dovolj pove o stanju okusa na Slovenskem. In kaj je okus?

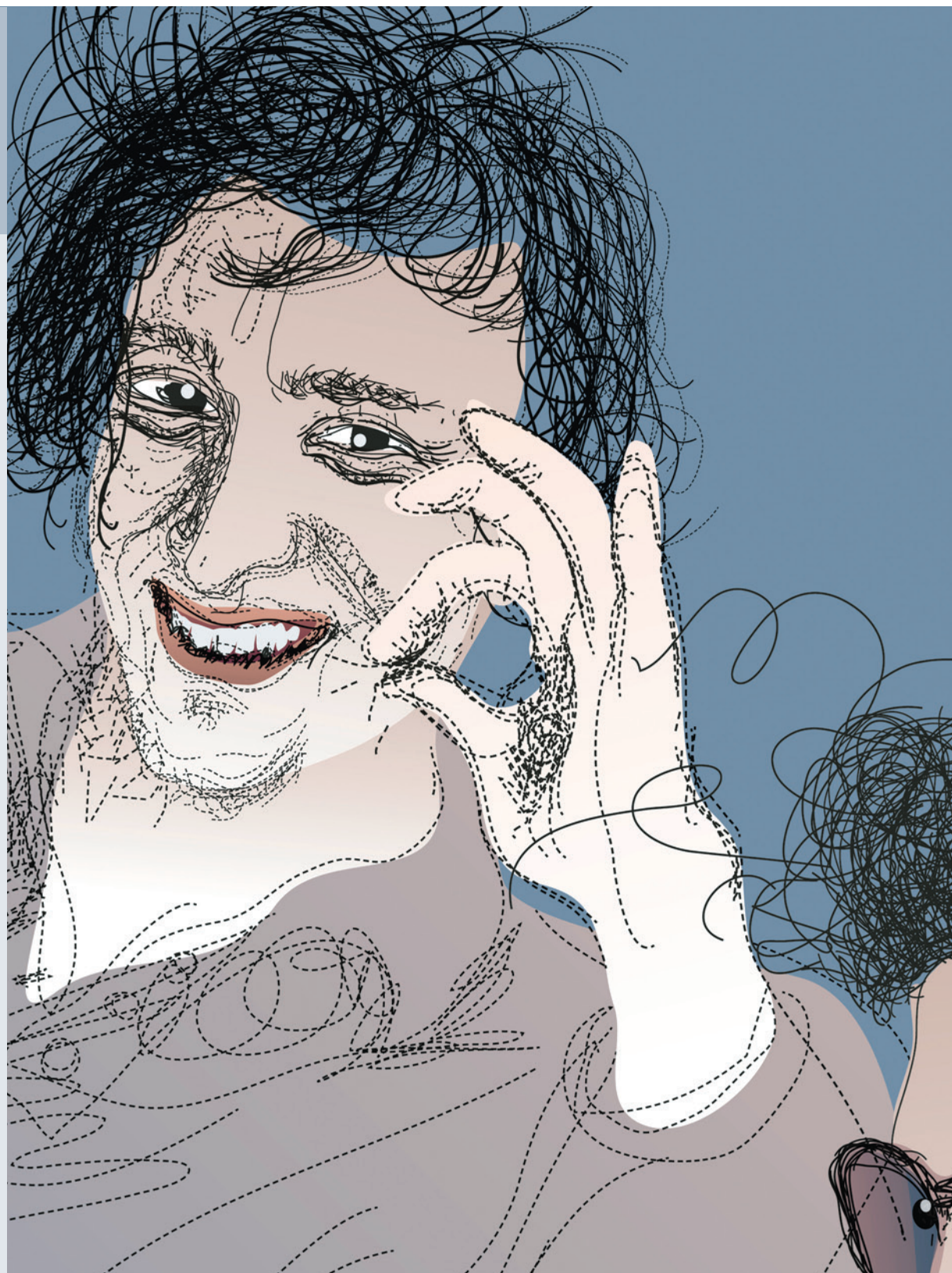
Katja me je, po začetnem poizvedovanju, hitro spravila na kolena. Okus je vzrok sodbi, njena posledica pa je izbira. In če je edini vzrok izbire sodba, potem je vsaka izbira stvar

okusa. Okus zatorej išči v agregatu tvojih izbir. Preden se, stežka in nerad, spustim v argument, ki bo skušal tezo ovreči ali z njo okus raziskovati, jo bom vprašal, če sem jo narobe razumel, če sem kaj poenostavil, ali če sem si vse skupaj kar izmislil.

S Tiborjem sva se hitro znašla v družbi Benamina in Deborda. Kadar se z okusom ukvarja politika, tedaj se znajdemo v fašizmu. Kje se znajdemo, če se s politikom ukvarja okus? Uroš je na spletni strani povzel Vereno Krieger, ki v sodobnosti opaža ta obrat – politični aktivizem kot umetniška akcija (v nasprotju z Debordem, katerega radikalizacija umetnosti nujno, a ne naklepno, postane politično dejanje). Umetnost in politika – sliši se precej neokusno.

Ampak kaj pa moremo, če mašinerija odnosov z javnostmi estetizira javno polje – ko izbira javnega uslužbenca postane izbira osebnega produkt-politika (kadar ga izbiramo mi in posledično, ko nato izbira on) – obenem pa nam zdrava pamet nalaga, da de gustibus non est disputandum. In potem kar naenkrat postanejo imigracijska politika stvar okusa, nova delitev družbenega premoženja stvar okusa, okoljska zaščita stvar okusa, človekove pravice stvar okusa. O okusih se pa ne razpravlja. Toda, mi smo pa vendarle umetniki, in vedno nam pri pogovoru nekje na koncu jezika tiči tudi okus. S tem se ukvarjamo, to živimo – to je naš prostor. Zato ima politika na voljo dve možnosti – ali se podvrže naši kritiki, ki bo estetska in estetsko privlačna, a žal brez-moralna (to namreč ni naše področje) in zato morda ne najbolj pozitivna za blagor družbe, ali pa prekine hudičevo navezo z masovno podobo in se pobere ven iz estetike nazaj v naročje prava in humanizma.

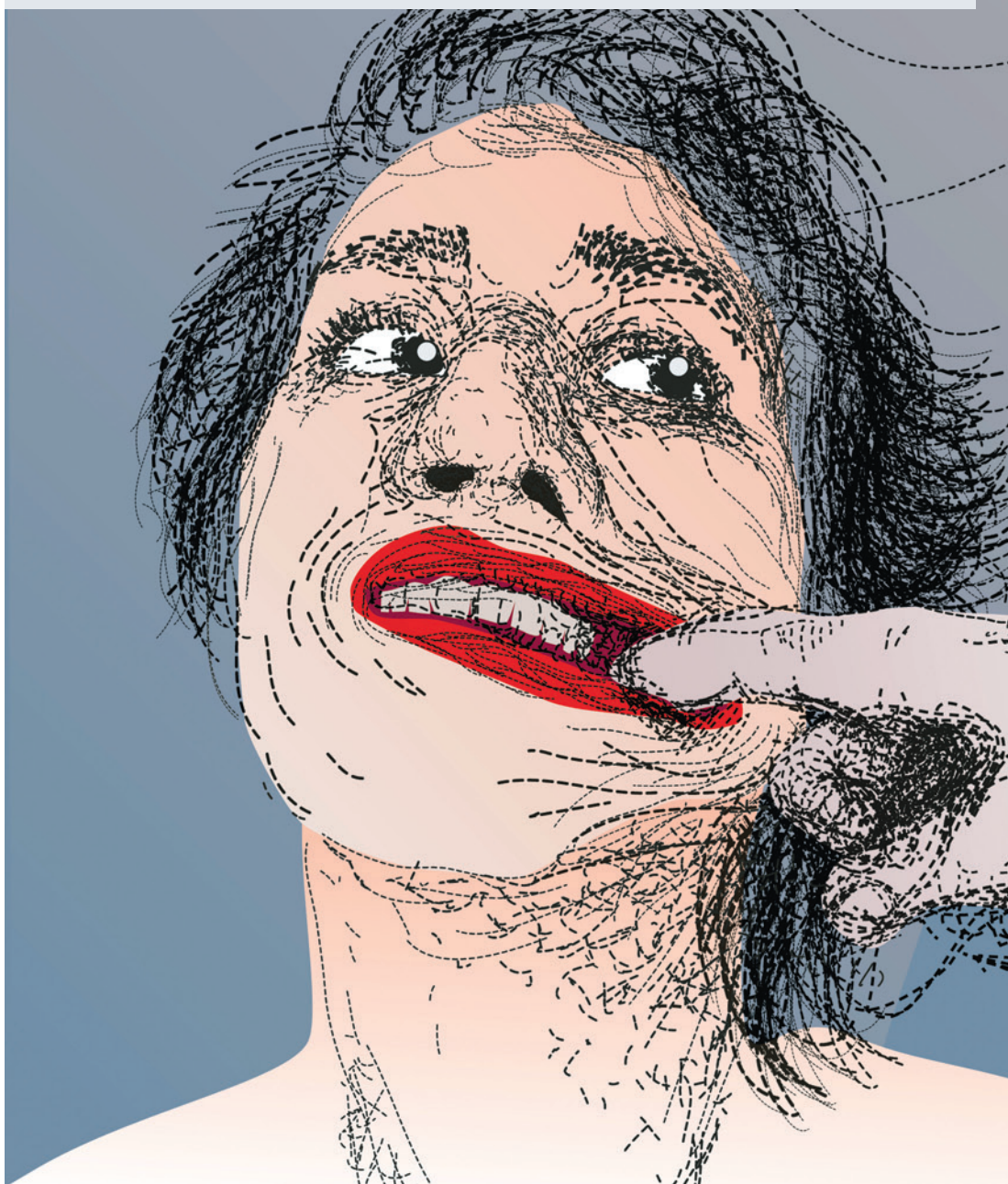
No, Katja, bom moral ločiti estetski okus od, recimo, pragmatičnega okusa, da lahko moj ultimatum zdrži, ali jih vendarle lahko preženemo v območje izbir, ki z okusom ne bodo imele opravka. Je čut za pravičnost orodje okusa? In kaj je okus?

To je stvar okusa

Rajši kot »kaj je okus?« začenjam z »zakaj okus?« - kar je, kot katera koli druga izbira, stvar okusa. Romantika z vzponom meščanstva je daleč za nami, za zasebnostjo se nikomur ni treba boriti, dobimo ga kot samoumevnega, vsi individualizirani kot smo, zato je za govorico političnega in metapolitičnega nujno, da nas nagovarja kot zasebnike in kot take definirane z izbiro – tu pa v pomenek o družbeni in s tem politični naravi človeka stopa vprašanje okusa. Vprašanje okusa zato, ker je pred ostalimi vprašanji, ker nastaja v intimi, iz katere izvirajo vse izbire, tako zasebne kot javne. In šele tu lahko začnem z »kaj je okus« - z vprašanjem, ki ga potrebujem, da moje sklepanje ne bo obviselo v zraku, kot se rado zgodi hipnim intuicijam banaliziranega levičarstva. Moja osnovna intuicija je seveda, da je okus več kot samo estetska kategorija – da je tisto, kar izvira iz vozlov zavednega in nezavednega in nas bolj neutemeljeno kot utemeljeno vodi k izbiranju svetovnonazorskih pozicij, ljubezni, oblek in romanov – k izbiranju, ki ga logično utemeljujemo za nazaj. Vse to samo na sebi ni nek zgodovinski unikum sodobnosti, menim, da je to način, na katerega deluje človeška zavest, od nekdanj, ahistorično, vendar bi se strinjala, da čisto posamične okoliščine naše zlate neoliberalne, kot rečejo, sodobnosti, pogojenost našega izbiranja prek okusa, izkoriščajo, ker si, glede na samoumevnost našega zasebnštva, to lahko privoščijo. S tem sem blizu standardnemu barskemu vprašanju: smo se mar za to borili? Saj veste, francoska revolucija, viharništvo in ostala podjetja, katerih želja je bila ustoličiti človeka kot subjekta pa na drugi strani od Locka dalje mirni kravatarski liberalizem, ki bi rad subjektu branil pravico do velike hiše in zloščeniščevljev, ves ta novoveški in postnovoveški trud za materialno blagostanje in duhovni razcvet, ki se je, kot se stvarem rado

dogaja, prevesil v svoje nasprotje – izkoriščanje in zabloda nekako vedno najdeteta pot, zato se mora vsaka generacija boriti znova, proti zmeraj drugim konceptom, na zmeraj druge načine, da se s tem etablira in postane sovražnik naslednji. Poenostavljam, a glede na to, da sem mnenja, da je vsaka kategorizacija sveta, kaj šele njen zapis, zmeraj poenostavljanje, si ne očitam preveč. Fašizem, recimo, po moje, ni moj problem. Sliši se kot zanikanje in obračanje hrbta, pa ni. Pripravljena sem verjeti, da je tudi v družbeni sedanjosti problem nekoga, da bo morda po poteh večnega vračanja podobnega spet postal moj, vendar se mi zdi razpravljati o nekem sodobnem fašizmu z orodjem izpred več kot pol stoletja, neučinkovita in škodljiva zabloda. Totalitarizmi so označeni za totalitarizme, ker se neskrbno in neskrito mešajo s kvaziceloto bivanja, na svoj impozanten direkten način, diktirajo sodbe okusa, zapovedujejo, z ognjem in mečem, kar je v radikalnem, diametralnem, absolutnem (in kar je sorodnih superlativov) nasprotju z metodam sistemov, ki nam kradejo spanec v naši sodobnosti. Krilatica neoliberalne kritike bi morala biti pasivna agresija. Nihče te zares ne nadzoruje, pripravijo te k temu, da se nadzoruješ sam. Preden me pogoltno paranoidna uporaba pojma »oni«, bi si rada vzela time-out in rekla, da so ti »oni« nekaj takega, kar je znotraj votlo, na ven pa ne obstaja – da so to vsi in ni nihče, da je to, recimo, neko gibanje kapitala, ki živi svoje neodvisno golemsko življenje, da je to ideologija na sebi, neopredeljena, neuvrščena, nezavedna, kot okus in njegove izbire, s katerimi se staplja. V opravičilo nejasnostim, taki so časi – dezorientirani, razpuščeni, zasebniški in kakršni so časi, tako kritiko omogočajo. Zaneslo me je v drugo umetniškega, v družbeno in preddružbeno, računam na to, da bo kdo, ki prihaja za mano, ta eksurz saniral nas vrnilo v domače loge, vendar pričakujem nepričakovano. In kaj je okus?

»Vladajoče prevare našega časa so dosegle točko, kjer lahko pozabimo, da je resnica lahko prikazana tudi s podobami. Podoba, ki ni narmerno ločena od svojega pomena, lahko doda veliko preciznosti in jasnosti vedenju. O tem še nekaj let nazaj nihče ni dvomil.« Guy Debord, Panegyric. »Jaz sem artist in ne politik. Ko bo poljsko vprašanje enkrat urejeno, hočem končati svoje življenje kot artist« Hitler v monologu s seboj 1939. »Politika je najvišja in vseobsegajoča umetnost in mi, ki ustvarjamo sodobno slovensko umetnost smatramo sebe za politike« Laibach 1985, ki trdijo tudi, da je »vsaka umetnost podvržena politični manipulaciji, razen tiste, ki govori z jezikom te iste manipulacije«: taktika nadidentifikacije s spektaklom in igranje vloge nadspektakla s katerim so Laibach »od znotraj« razkrinkali vse totalitarizme kot totalitarizme trga; s kopičenjem ideoloških simbolov, ki omogočajo multiple identifikacije pokažejo dark side spektakla, da vse oblasti (morda celo vse diskurze) in ideologije vodi mitska osnova: Estetska konstrukcija. Šov in trans, ki je dosežen s prostovoljnimi suspenzom razuma. Ampak kam lahko še grejo? Da lahko subverzirajo spektakel morajo ostati v totalitarnem diskurzu in se pretvarjati naprej. Tako enako odrezano kot vsi ostali lebdijo v svoji državi časa, čeprav je dosti ljudi uspešno prečkalo meje in prebežalo v Evropo z njihovimi potni listi. Res je, da je zniževanje modernih pojavov na fašizem obsceno. In obsceno je, ker se zreducira na fašizem, namesto da se vidi v razliki do le tega. Ob tem trdit, da je represija današnjega sistema »absolutno in diametralno nasprotno« fašizmu je tud malo obsceno, ker je diametralno nasprotno fašizmu samo tukaj, v evropskem mehurčku. Gverilcem v Boliviji šopajo čist druge scene. Sklepam, da je Katja morda mislila omenjeno. Da kultiviraš okus do (hrane, politike, umetnosti) rabiš čas in

določeno neodvisnost od dominantnega časa. Okus je po Bourdieuju še vedno privilegij redkih, ki jim je kulturni kapital omogočen (ozioroma, ki so si ga izbrali nakopat iz navdušenja in samopreseganja ali ga bili izbrani kultivirati in sproscerani uživati). Kako torej ločit kaj je estetsko dobro, torej lepo, torej okusno in kaj ni? Z intuicijo. Ampak kaj je intuicija? Nekaj naučenega ali instinktivnega? Kaj je naučeno in kaj naravno? Who the fuck knows? Če se pet ljudi strinja, da je nekaj lepo, je lepo? Ali če se samo en? Ima pravico potem trdit, da je nekaj estetsko slabo? Ja. Nekdo vedno avtorizira, da je. Na podlagi česa? Intuicije? In kaj je intuicija? Takt? Jaz? Kulturni kapital? Torej kar predoloča razumljivost teksta in poznavanje referenc, tako kot dostop do knjig in zgodovinarja. Kar po Bourdieuju ohranja razrede, je okus kot kulturni kapital (ob socialnem in ekonomskem) nabran avtomatsko iz družbenih okoliščin. Brecht (teoretik) zahteva, da se piše za »vse«, kar predpostavlja poznavanje resnice »vseh«, ki jo razodeneš kot orožje proti izkoriščanju »vseh«. Funkcija torej, predpogoj za katero je poznavanje Resnice »proletariata«

in njihove (naše) situacije (in njene dramatisacije), da nas zagitira v družbeno spremenbo? Ne, potopi nas v predstavo (ki je lahko tudi didaktična). V-efekt ne dela. Vsi gledajo naprej. Nihče ne vstane in ne prekine predstave z novo Predstavo. Čeprav Mamet pravi, da so s suspenzom nevere, z aktom vere in submisije, celo razuma, gledalci nagajani (»smisel molitve ni bil, da bi sprožil posredovanje v materialnem svetu, ampak da bi odložili, za čas molitve, lastno zmedenost in bes in žalost nasproti svoji nemoči«). Funkcija teatra po tem ni popravljat družbenega tkiva, ampak navdajati očičujočo mogoto. Ob tem se zdi neizbežna funkcija teatra spoznat svet kot pravi teater, ki si ga ne upamo uresničiti in zato obstaja teater, da smo drug in hkrati mi ali vsi, da se izsanjamo travmam realnosti. Soočeni s končnostjo in iluzijo uma, ki jo (je) (pri)mora(na) presegat z zgodbo. Je teater/umetnost/okus, tako kot tarantela samo sistematiziran način in organiziran izbruh človeške jeze skozi medij plesa? Način kako lahko znoriš in prekolneš družbo, ne da bi te zaprli v norišnico? Družbena kopalnica duše? Vse to se zdi narobe.

Spektakel je vsaj koncept, ki je (pred 50 leti) nadjebal koncept fašizma, če že iščemo »nove« koncepte ali sovražnike, ki tudi to več niso (še posebej, če je kapital prazna potencialno neskončna, nujno nepopolna, samomnožča in samoobnovljiva se struktura.) Vladavina podobnostne forme fragmenta in s tem moči določenega diskurza vlada na podlagi videza. Torej okusa. In s tem je spektakel določena organizacija (ali neorganizacija, inverzija) jezika. To je kjer lahko nastopi paranoja: Spektakel je povsod. Ne deluje iz te perspektive moderna družba na principu okusa, meglenega mnenja, ki je podprt samo s sodbo: me like, me don't like? »Izvržbej prakse in lažna antidialektična zavest je tisto, kar predpisuje vsak trenutek spektaklu podrejenega vsakodnevnega življenja. Ta sistematična organizacija prepričanja, da je zmožnost medčloveškega stika odpovedala in nadomestitev te zmožnosti s prividom dejanskega stanja v družbi.« (DS 217) Rezultat je družba zombijev kjer med poplavo »enakovrednih« kvazidiskurzov, skoraj »nihče ne zastavi svojega telesa za svojo Misel«, ker nima niti orodij, niti zmožnosti jo do-misliti ali iz- (če parafraziram Uroša in najin včerajšnji pogovor). Po isti strani, ni posledica ali predpostavka tega, da spremenijo vsi življenja v določeno reprezentacijo, ki je nihče ne vidi? Da vedno hočemo kazati nekaj, medtem ko kažemo nekaj čisto drugega? Jasminov ultimatum po moje drži.

Ne bomo si delali iz misli zaporov in zubljaljani spanja, še vedno čakamo »razum oster kot britev«, ki bo saniral to zmedo, objel kaos in uredil svet. Izgleda, da smo ujeti v premiku paradigme iz pisave v podobo. Naphani s spektakularnimi zgodbami, ki so usmerjene samo v ohranjanje relacije gledanja in ustvarjanja le želje po sami sebi. In kako naj kak koncept, ki predpostavlja dialektično naravnost, sploh kaj spremeni, če skoraj vsi samo še mislijo v arbitrarnih podobah? In kaj skušajo okusit? Okus?

Nova pneuma

Po tem labirintu citatov potrebujemo oddih.

Ko je govora o okusu na Slovenskem, sem nekako primoran predstavljati si velik kolektivni jezik, ki izraste iz kake alpske špranje pri Savici, zasenči bohinjsko dolino in nato oblizne deželo. Ne bom o okusu na Slovenskem.

Oprostite.

Naj nekoliko pojasnim temo pogovora, ki je bil omenjen zgoraj. V svoji generaciji opažam vsesplošno nepripravljenost do diskurza, ki je verjetno le simptom njegove nemožnosti, kajpak zaradi socializacije, ki ji spodletava učiti kako misliti, kako brati, kako argumentirati in, kar je še najhuje, kako poslušati. Mišljenje postaja preplet asociativnih preskokov. Tako se večina pogovorov pričena z »jaz« in končuje nekoliko kasneje, ko se sogovornika s praznima pogledoma zazreta vsak v svoj konec obzorja. Nihče ni pripravljen za svojo misel zastaviti telesa. To je žalostno, ti časi so mimo. Slabi sogovorniki, da. Vendar ... to morda pomeni, da ga zastaviti ne morejo, ker ga tudi posedujejo ne.

Dajmo za hip zavreči diskurz lastniških razmerij. Ne pravim, da lahko: skušajmo misliti brez njih.

»Naši, vsekakor, dezorientirani časi:« notranje samogotovosti že lep čas nimamo več (čeprav nisem prepričan, da smo jo kdaj zares imeli). Sanjali smo z razumom, sanjali s telesom, s sanjami sanjali, se pri vsem tem dodobra zgubili v nekaj celo tako neokusnega kot je postmodernizem, menda prešli še to; preostaja nam recimo še dvom in nekateri trdijo, da je ta naš najboljši prijatelj. Z vašim dvomom nikoli niste sami! Ali pa: Dvom je vaš edini dom! Zdaj vem, kako se počutijo tisti slinasti polži brez hišice.

Rad imam subjekt. Že samo zato, ker mi je težko misliti kaj drugega, ga imam rad. Morda si ni slabo priklicati v spomin, da je koncept subjekta že od svoje iznajdbe nepreklicno vezan na lastniška razmerja. Te pa smo iz pričujočega premisleka izgnali. Dobro si je kdaj pa kdaj predstavljati, da umre kdo od bližnjih ...

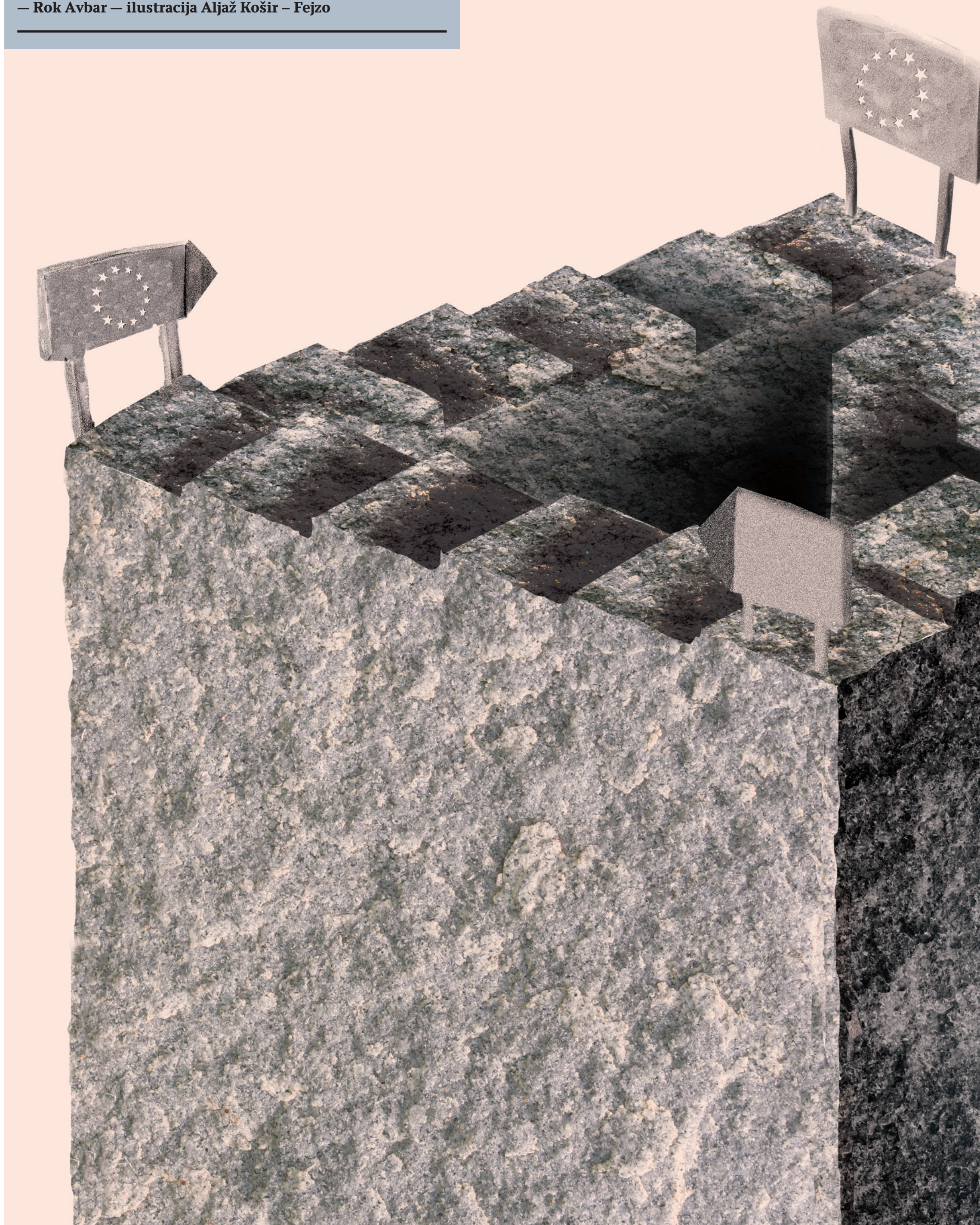
Predstavljajmo si skupnost, ki se je logosu dokončno odrekla, ga je izgubila, če hočete. Množico individuumov, ki neposredno (brez posredovanja razuma) interagirajo z višjo realnostjo, nekakšno pneumo, ki prežema ves svet, ki vstopa vanje in jih usmerja, vendar zgolj toliko, kolikor je tudi sama oblikovana od njih. Šaman bi se samo zarežal. Zamislilmo si, da obstaja neka singularnost, v kateri se dokončno sklenejo internet, kapital in posameznikovi nevronske impulzi. (Obstaja cvetoča veja nevroznanosti, ki se ukvarja z oglaševanjem. Preučujejo in tudi že uporabljajo načine, kako neposredno in individualizirano vplivati na vašo nezavedno, da boste potem v trgovini (še bolj) avtomatsko posegli po določenem izdelku.) Dinamika informacijske sfere – ki vključuje tako kapital kot internet – je v tako zamišljenem svetu tudi vse preveč hitra in neulovljiva. Časa za premislek pravzaprav ni. Vse, kar sprejmemo, je itak informacija in tiste izmed njih, ki se jim uspe pretolči do našega ozaveščenja, lahko ravno še na hitro ovrednotimo z najbolj jedrnato vseh možnih sodb: Všeč – Ni všeč. Ko je pozornost tako razpršena, si tega imena ne zasluži več. Tako nereflektirana verzija okusa vstopa v vse sfere našega vrednotenja. Okus postane edino merilo, njegova sodba edini izraz posameznikovega obstoja.

Zdi se možno, kajne?

Evropska Unija in Zahodni Balkan

— Rok Avbar — ilustracija Aljaž Košir — Fejzo

Balkanski polotok je v miselnem toku modernega človeka vedno povzročal vznemirjenje. Pridih arhaičnosti, tribalizma in primordialnosti je pripadnikom »stare in edine« Evrope ne zgolj imponiral, temveč jih je tudi oblikoval s predstavami o daljnem »Drugem«, jim postavljaj zrcalo, v katerem niso ugledali svojega odseva, temveč tisto, kar so želeli videti kot odsev. Dogajanja v devetdesetih letih prejšnjega stoletja so oddaljeni Balkan zaradi krvavih vojn na področju nekdanje Jugoslavije ter pretresljivih dogodkov v ostalih državah preko televizijskih sprejemnikov in kolon beguncev pripeljali pred domači prag. Evropa, dom civilizacije in kulture, si ni mogla več zatiskati oči pred realnostjo, vendar to še ni pomenilo drugačne percepcije omenjenega dela Evrope v njenih očeh.

Demoni preteklosti

Zahodni del Evrope je zgodovino Balkanskega polotoka kot fokalnega polja reprezentacij pogojeval z otomansko zasedbo, ki jo je demoniziral ter predstavljal kot napad na evropsko krščansko dediščino. Percepcija otomanske okupacije je postala imperativ za geografsko celost prostora, kot takšna pa je prevzela tudi demonizirane podobe tedanjega časa. Periferne geografske opredelitev ter razkosanost med različne imperije, ki so vsak na svoj način vtisnili pečat v zaznamovanost prostora, sta sooblikovali svojstven historični razvoj Balkanskega polotoka. Prostor, ki je v geopolitičnem oziru igral ter še vedno igra pomembno vlogo, je za razliko od zahodnega dela Evrope zaostajal v razvoju demokratičnih institucij (liberalnega tipa). Diskontinuiteta nadvlade nad istim prostorom in raznolikost prebivalstva, ki je svojo identiteto oblikovalo na različnih temeljih, je pomenila vzpostavitev posebne oblike diskurza. Diskurz o Balkanu, ki ga je v svojem delu *Imaginarij Balkana* prikazala Marija Todorova, načenna vprašanje odnosa Evrope do Balkanskega polotoka. Z naslonitvijo na orientalistični analitski okvir, ki ga je vzpostavil Edward W. Said v knjigi *Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient* in katerega namen je prikazati obstoj reprezentacij družb in kultur, ki dajejo z uveljavljanjem oblike diskurza prednost zahodni Evropi pred Orientom, je Todorova v svojem delu prikazala, da je v primeru Balkana stvar še toliko bolj specifična ter se od koncepta orientalizma razlikuje; medtem ko je Orient znotraj zgodovine in geografskih predstav neoprijemljiv, Balkan predstavlja diametralno nasprotno podobo. Neločljiva geografska povezanost Balkanskega polotoka s preostalim delom Evrope za distanciranje slednje pomeni dodaten izziv pri vzpostavljanju relacij moči znotraj diskurzivnih praks. K vzpostavitvi teh relacij so po mnenju Vesne Goldsworthy močno pripomogle tudi reprezentacije Balkana v britanski književnosti. Avtorica potegne izvrsten sklep, da tudi pri modernih

reprezentacijah ne obstaja razlika med levičarskim in desničarskim pogledom na Balkan ter da se način vzpostavljanja relacije moči razlikuje zgolj glede na njihov politični koncept delovanja.

Pričetek »nove« ere

Spremenjena geopolitična podoba sveta, ki je s padcem berlinskega zidu prevladala v očeh političnih elit, je pomenila istočasno fragmentacijo geografsko opredeljenih celot ter boj za prevlado nad interesnimi zonami. Propad nekdanje veličastne Sovjetske zveze, demokratizacija držav pod vplivom politike Kominterne in vzpon nacionalizmov so pomenili začetek postbipolarnega obdobja. Nadgradnji Evropske skupnosti v bolj povezano in organizirano skupnost je botroval tudi boj med politikami interesov, ki so se odvijale na njeni periferiji. Tako je bruseljska birokracija sredi devetdesetih let, tudi z namenom navideznega distanciranja od tedaj zaznamovanega in negativno konotiranega pojma Balkan, skovala novo besedno zvezo, tj. Zahodni Balkan. Pri tem velja omeniti, da Evropska unija nikoli ni uspela odgovoriti na vprašanje, kaj predstavlja geografsko nasprotje Zahodnega Balkana. Kot pravilno opozori Petrovičeva znotraj dela *Dolga pot domov: reprezentacije zahodnega Balkana v medijskem in političnem diskurzu*, je omenjena skovanka »idealno ustrezno nadaljevanje prejšnjih balkanskih Drugih (Balkana, jugovzhodne Evrope) za vzdrževanje drugosti.« Iskanje tega nadaljevanja je dodatno otežila nujna reafirmacija Evrope, ki se je na začetku devetdesetih let počasi že pričela enačiti z idejo sprva Evropske skupnosti, kasneje Evropske unije. Slednja je postala edini nosilec »evropskosti«, znotraj katere je za lastne potrebe skušala umestiti države, ki so bile nekdanje »domena« sovjetskega vpliva. Kot je opozoril tudi Tunjić v članku o geopolitični umestitvi Balkanskega polotoka v zborniku *The Western Balkans – a European Challenge: on the Decennial of the Dayton Peace Agreement*, je Evropska unija takrat s še trajajočim procesom izgradnje lastne geopolitične subjektivitete, pri čemer pa se srečuje s problemi odražanja nacionalnih partikularizmov interesov v veliki večini odločitev ter politik. Zgodbe o uspešni priključitvi nekaterih držav Balkanskega polotoka v evro-atlantske povezave pomenijo realiziranje vrnitve v »skupno evropsko hišo«, besedne skovanke Gorbačova, s katero lahko opišemo tendenco po skupni evropski geopolitični podobi. Ta podoba vrnitve nazaj v evropsko družino vzdržuje distancirane in vidno izoblikovane pozicije moči, saj se morajo države, ki vstopajo v Evropsko unijo, izkazati, da so »dovolj evropske«. Paternalističen odnos Evropske unije do držav Zahodnega Balkana Petrovičeva postavi na isto mesto kot ostale oblike kolonialističnega diskurza. Vendar kot avtorica pravilno opozori, avtoritarne paternalizma ne gre opaziti zgolj znotraj »stare Evrope«, temveč tudi znotraj samega področja, kar je več kot očitno znotraj slovenskega prostora.

Kot navaja Ana Juncos v svojem članku o postkonfliktni intervenciji znotraj regije s poudarkom na Bosni in Hercegovini, je treba postbipolarni odnos Evrope do območja zahodnega Balkana opazovati v več stopnjah, skozi katere se je razvijala normativna moč, ki je sedaj prerekvizit integracijskih teženj. Iz začetnega političnega vplivanja predstavnikov Evropske skupnosti v l. 1991, degradacijo pomena z ustanovitvijo kontaktne skupine l. 1994, vplivom mednarodne skupnosti (predvsem Združenih narodov) se je sprva ekonomska pomoč spremenila v normativno opolnomočenje postkonfliktnih rekonstrukcij. Evropska unija strategije do regije sprva ni mogla izoblikovati, saj so jo na tem področju prehiteli ZDA ter kasneje tudi NATO. Prav tako je bilo pomanjkanje strategije mogoče zaslediti v kasnejšem obdobju in ravno v tem lahko vidimo vlogo Evropske unije zgolj v normativnem okviru. Vzpostavitev Pakta stabilnosti l. 1999 ter srečanj v Feiri l. 2000 ter Solunu l. 2003 so bili poskusi vzpostavitve vizije regije Zahodnega Balkana. Po mnenju Slobodana G. Markovića, avtorja članka o EU intervenciji znotraj Zahodnega Balkana, se kljub finančni pomoči Evropske unije, ki je zgolj v obdobju med l. 2000 in 2006 znašala več kot pet milijard evrov, v obdobju med l. 2006 in 2011 pa je načrtovano še več kot 2,5 milijarde evrov, vizija rekonstrukcije regije (ki poteka zgolj oziroma v veliki meri v skladu s pričakovanji zunanjih političnih akterjev) ne kaže kot jasno opredeljena. Ravno iz tega razloga različni analitiki,

med njimi tudi Jovan Teokarević, opozarjajo, da je potrebna revizija do sedaj opravljenega dela ter vzpostavitev novih smernic, ki bodo v skladu tudi z realno sliko stanja Evropske unije.

Kljub načelnemu strinjanju Evrope, da naj bi se države Zahodnega Balkana pridružile Evropski uniji, pa je vendarle v zadnjih letih slišati več glasnih ugovorjanj. Prevlada nacionalnih interesov nad skupnimi, evropskimi je pripeljala do premislekov o nadaljnji skupni usodi Evropske unije ter njeni širitvi na nova področja. Dejstvo je, da z izjemo Bosne in Hercegovine ter Črne gore vse države zahodnega Balkana z najmanj eno mejo mejijo na članice Evropske unije ter s tem predstavljajo temno liso na zemljevidu evropske integracije.

Velika širitev l. 2004 ter nadaljnja širitev l. 2007 sta za Evropsko unijo predstavljali zadovoljitev tedanjih političnih ciljev.

Tabuizirana prihodnost?

Vrnitev izgubljenih sinov in hčera se zdi, vsaj zaenkrat, precej odrinjen projekt in prihodnost držav, ki jih Evropska unija pojmuje kot sestavni del Zahodnega Balkana. Tudi normativna moč Evropske unije, s katero slednja deluje in znotraj katerega poteka paternalističen odnos do obravnavane regije, ni nič več in nič manj kot kontinuiran proces obvladovanja prepoznanih oblik vladanja. Petrovičeva opozori na obstoječo realnost, in sicer da se »[Z]ahodni Balkan zaradi ekonomskih razlogov v današnji politični imaginaciji v veliki meri umešča na jug, v tretji svet.« Želja po vključitvi držav Zahodnega Balkana, ki ji botrujejo (predvsem) ekonomski razlogi, je znotraj polja argumentacije priključevanja pričela dodajati dodatna podvprašanja, denimo, ali je Evropska unija sploh pripravljena na priključitev držav Zahodnega Balkana. Odnos Evropske unije, ki ga lahko iz dnevnega medijskega diskurza razberemo, ter ki odraža drugorazrednost prebivalcev držav Zahodnega Balkana, kar je razvidno tudi iz zadnjih dogajanj ob izgonu romunskih in bolgarskih Romov iz Francije, postavlja morebiti boljše vprašanje: ali bi si države Zahodnega Balkana sploh morale želeli postati del Evropske unije, ko pa slednja ne kaže znakov pripravljenosti sprejemanja njihove drugačnosti? Kdo torej je za koga tabu – Evropa za Balkan ali Balkan za Evropo?

Na to vprašanje ne gre odgovarjati enoznačno, saj tega kompleksnost situacije ne dopušča. Vendarle pa gre imeti pred očmi dejstvo, da obstoječa kriza in pomanjkanje konsenza znotraj Evropske unije glede širitvenega procesa, pomanjkanja vizije pri ureditvi medsebojnih odnosov, prevladi nacionalnih partikularnih interesov pred subnacionalno in subsidiarno organizacijsko formo ter zakoreninjenimi vzorci paternalistične vladavine, ki agonijo nepriključenih držav še podaljšujejo, celovite rešitve ne napovedujejo. Geopolitična pozicija držav Zahodnega Balkana je zaradi historičnih ozirov vedno narekovala zgolj periferno vlogo znotraj Evropske unije, zato se zdi, da edino rešitev predstavlja transnacionalno povezovanje med samimi državami znotraj regije. Zgolj v obliki večje povezanosti je možno vzpostaviti zadosti močne okvire prepoznavanja, ki bodo nastopali proti vzpostavljanju relacij metaforične nadvlade nad prostorom, katerega del je nenazadnje tudi Slovenija.

Sigmund Freud: »Totem in Tabu«

– Goran Majstrović – ilustracija Istvan David

Beseda tabu (gr. »kyos«, lat. »sacer«, hebr. »kodauš«) je polinezijskega izvora in njen pomen je težko opredeljiv. Sigmund Freud v svojem izjemnem delu »Totem in tabu« (1913) o tabuju piše kot o prastari prepovedi, vzpostavljeni s strani zunanje avtoritete, katere izvora ali razloga obstoja pa dejansko ne pozna nihče. Vsi se zavedamo, da obstaja, prav tako, da kršitvi sledijo huda kazen, gnus in slaba vest. Delovanje tabuja je usmerjeno zoper človekove najmočnejše in najbolj prvinske nagone ter strasti. Med klasične primere tabuja prištevamo prepoved incesta, na kateri temelji znamenita eksogamija – prepoved spolnih odnosov s partnerjem istega totema oz. družine. Freud na podlagi preučevanja duševnih bolnikov opazi vzporednice med nevrotikom in prvobitnim človekom (»primitivcem«), ki mu omogočijo, da razumevanje tabuja na novo osmisli. Nevrotične motnje silijo bolnike k prisilnim dejanjem ali prepovedim. Notranji mehanizem, na katerem temeljijo tovrstna patološka stanja, je zelo podoben tistemu, ki ga je moč zaslediti pri tabuju.

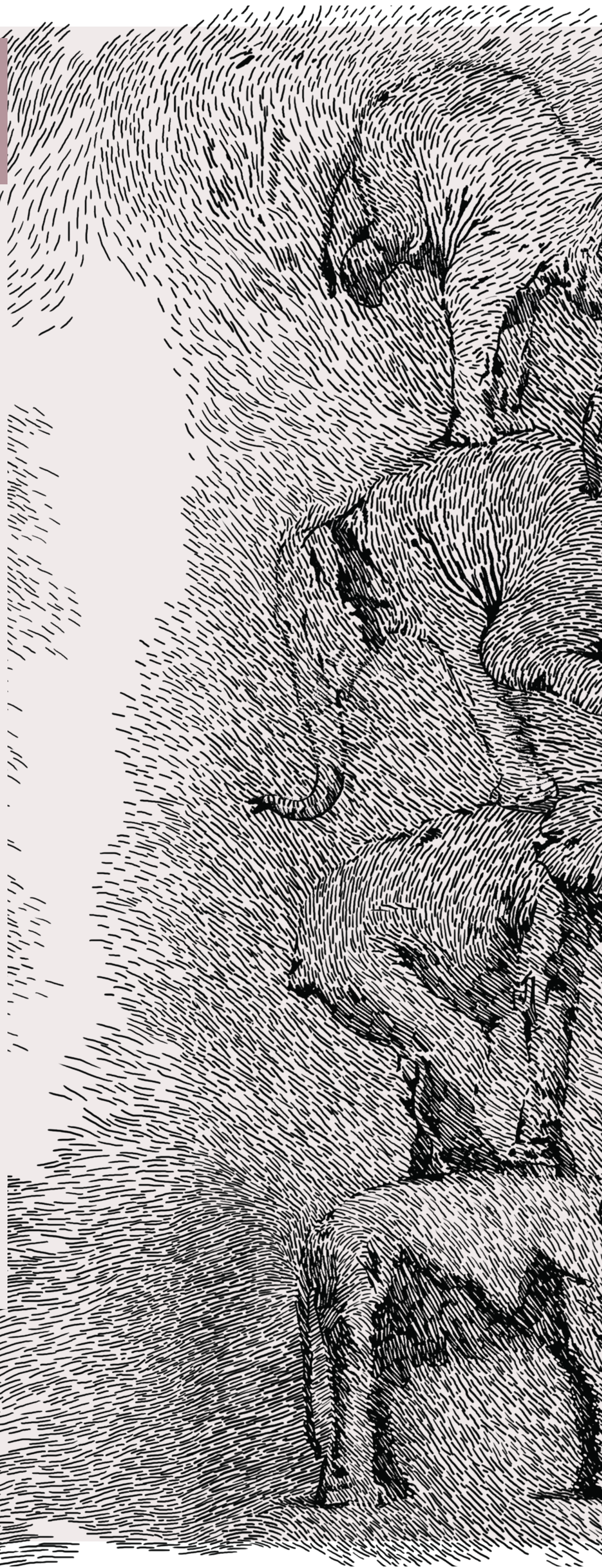
Totem, tabu in (ne)zavedno

Legendarni »boter« psihoanalize izhodišče tabuja močno povezuje s totemizmom, eno najbolj prvobitnih družbenih ureditev, katere ostanke danes ohranjajo preproste plemenske družbe. Totemistični tabuji so osnova današnjih, njihovo razumevanje pa dolgujemo psihoanalizi. Plemenski totem je sveta žival, bolj redko rastlina in nastopa kot objekt čaščenja določene skupine ljudi. Pleme, ki se po njem imenuje, v njem vidi praprednika, praočeta, zaščitnika in se ima za njegove potomce. Zato je tabu prepoved ubijanja ali pridobivanja mesa za prehrano tiste živalske vrste, ki služi kot totem. Pripadniki istega totema so kot bratje in sestre, medsebojno si pomagajo in se ščitijo. Gre za vezi, podobne tistim, ki jih pozneje pozna družina. O prepovedi incesta, enega temeljnih totemskih tabujev, in nastanku eksogamije ni znanega veliko. Prve omejitve seksualne svobode so bile vzpostavljene z uvedbo ženitnih razredov. Mednje lahko prištevamo prepoved incesta med bratom in sestro oz. sinom in materjo. Prepoved spolnih odnosov med očetom in hčerjo je poznejšega nastanka. Trditev, da je incest prepovedan zaradi negativnih bioloških posledic za človeško raso, je mit, saj le-te pri človeku niso jasno dokazane.

Da bi bolje razumeli, kako totemistični tabu deluje, se moramo ozreti na enega najbolj odločilnih in dramatičnih dogodkov v notranjem ustroju vsakogar izmed nas, do katerega pride v zgodnjih fazah otroštva. Pri otroku se namreč pojavi močna želja po dotikanju lastnih genitalij, tej pa se kmalu zoperstavi prepoved, ki dotik onemogoči. Čeprav je prepoved močnejša od spolnega nagona, ki je najbolj silovit, slednji vseeno ne izgine, temveč se potlači v nezavedno. Rezultat je nerešljiva situacija – konflikt med željo oz. libidom in prepovedjo – ki je osnova za vse ostalo. Potiskanje libida v nezavedno je podobno pozabljanju, zato se želje ne spomnimo in ne zavedamo v bodočih etapah razvoja, medtem ko to ne velja za prepoved, ki deluje v območju zavednega. Da bi se želja izolaciji v podzavest uspešno izognila, se mora stalno pomikati v nadomestne objekte in dejanja.

Gre za t. i. projekcije. Prvobitna človeška želja – storiti prepovedano – je torej osnova tabuja. Med osnovne lastnosti lahko prištejemo tudi »nalezljivost«: tisti, ki ga prekrši, tudi sam postane tabu, saj bi drugi lahko sledili njegovemu zgledu.

Ker na tabuju temelji celotna družba, se mora kršitev, da bi preprečili njen razpad, kaznovati. Omeniti velja mnenje Jamesa Frazerja, velikega britanskega antropologa, ki

piše, da pravna zakonodaja ljudem prepoveduje zgolj tisto, kar bi drugače storili nagonsko: če sta npr. incest ali umor zakonsko prepovedana, potemtakem je instinktivna nagnjenost k tovrstnemu početju toliko večja. Narava ima svoje zakone in kaznuje stvari drugače.

Freud navaja primer malega Hansa, ki služi kot model človeškega razvoja. Deček v prvih razvojnih fazah svojega očeta doživlja kot konkurenta za naklonjenost matere – le-ta je namreč prva simpatija slehernika – h kateri so usmerjeni začetni zametki seksualne želje. Ker je oče na tej poti ovira in tekmeč, so čustva, ki jih mali Hans do njega goji, ambivalentna: vzporedno s sovraštvom zaradi »izgube« matere, ki mu jo je najprej prepovedal in nato prevzel, sin do očeta čuti tudi naklonjenost in občudovanje. Slednjih je oče deležen zaradi večjih genitalij. Toda njihova velikost in moč sta hkrati tudi izvor dečkove bojazni za lastne. Ker sta »pogled« na mater kot na objekt poželenja in dejanje nedovoljena, mali Hans iz strahu pred oslepitvijo in kastracijo spolne nagone potisne v podzavest. Tako lahko lažje razumemo znamenita Ojdipov in kastracijski kompleks. Seksualnost v podzavesti nikakor ne izgine, temveč se, kot smo dejali, kaže v nadomestnih dejanjih in objektih. Zanimivo, vsaka nadaljnja Hansova ženska simpatija pozneje bo takšna nezavedna transpozicija matere. Ojdip se je namreč nevede poročil z lastno materjo. Predvidevam, da zaradi podobne notranje dinamike »iskanja« očeta v bodočih spremljevalcih veljajo tudi za ženske.

Povezava med totemom, prvimi tabuji in omenjenima kompleksoma postane bolj zanimiva, če vemo, da otroci – mišljenje otrok znanost do neke mere primerja s prvobitnim mišljenjem – v primerjavi z odraslimi do živali gojijo bistveno bolj pristen odnos. Obdobju velike naklonjenosti pogosto sledi nevrotična motnja: otrok se nenadoma začne določene vrste živali bati (zoofobija). Dosežki psihoanalize so pokazali, da mali Hans na konja kot nadomestni objekt nezavedno prenaša emocije, ki jih goji do očeta. Fazi naklonjenosti – Hans najprej konja občuduje, ker je velik in močan – sledi etapa strahu, tej pa faza identifikacije. Tako namreč sprošča omenjena kompleksa. Ko se strah poleže, prične žival posnemati, zato skače kakor konj in pri tem grize očeta. Če se strinjamo, da plemenske družbe v totemu, ki je navsezadnje žival, prepoznajo svojega stvarnika in praprednika (»očeta«), se z Ojdipovo usodo povežeta oba osnovna tabuja, ki sta v samem jedru totemizma: prepoved ubijanja totema in prepoved spolnosti z žensko istega totema. Ojdip se je namreč z materjo poročil in očeta ubil.

Očetomor

Freud se nasloni na dosežke Charlesa Darwina, ki določi prvobitne družbene strukture: človek je moral po njegovem mnenju najprej živeti v manjših čredah (t. i. prahordah), kjer je ljubosumje najstarejšega in najmočnejšega samca preprečevalo promiskuiteto. Vsak samec si lasti eno samico, v kolikor mu moč in mogočnost dovolita, lahko tudi več. Ljubosumno jih brani pred ostalimi samci. V trenutku, ko določeni mladi samec odraste, pride do borbe za prevlado z vodjo. Če zmaga, prevzame vodilni položaj, v nasprotnem primeru mu sledi izgon. V izgonu si išče samico in na ta način vzpostavlja eksogamijo.

Na podlagi Darwinove prahorde pride Freud do »ojdipovske« predpostavke: nekega dne so se izgnani bratje najprej zedinili, nato

ubili in pojedli ljubosumnega praočeta, njegovo prahordo pa izbrisali iz obstoja. Nato so si prilastili tudi ženske. Prišlo je torej do upora in zgodil se je očetomor. Ker je bil prvotni »oče« verjetno tiran in mogočna ovira tako njihovim seksualnim zahtevam kot na poti do oblasti, so ga hkrati sovražili in občudovali. Smrt praočeta najprej zadovolji negativne emocije (sovraštvu), ki so v ospredju, in željo po identifikaciji – truplo so namreč pojedli, da bi prevzeli moč in vrlino – toda že na naslednji etapi jih presežejo »pozitivne«. Sledijo kesanje, občutek krivde in slabe vesti. Zaradi novonastale »naknadne poslušnosti« se morilci sami vživijo v očetovo vlogo zaščitnika, svoje dejanje pa skušajo »preklicati«. Zato so vsak nadaljnji umor totema, ki nezavedno nadomesti očeta, prepovedali. Moč ubitega praočeta tako po smrti le še raste. Prepoved doleti tudi na novo pridobljene ženske, ki se jim zaradi občutka krivde odpovedo in na ta način vzpostavijo eksogamijo. Od tod po Freudu izhajata dva osrednja tabuja totemizma, ki sta prototipa današnje družbene morale, oba pa temeljita na potisnjenih željah Ojdipovega kompleksa. Prepoved ubijanja za totemsko žival je emocionalne narave (vest), medtem ko so razlogi za prepoved incesta predvsem praktični; seksualna potreba namreč med moške seje razdore. Po očetomoru bivši soborci zaradi prostih žensk verjetno postanejo tekmeči, ker bi po zgledu praočeta vsak želel zase vse. Freud duhovito domneva, da je temu verjetno sledilo obdobje silnih muk, zato naj bi se dogovorili, da ustvarijo prepoved incesta, saj bi v nasprotnem primeru celotna socialna organizacija preprosto razpadla. Sobojevniki v prevratu zaradi bratskih odnosov preprečijo ponovitev usode, ki je doletela očeta, komurkoli izmed njih. Religiozni prepovedi umora totema se pridruži prepoved bratomorstva, ki veliko pozneje prejme bolj enostavno obliko: ne ubij.

Tabu, ki ne dovoli smrti svete živali, v sebi združuje tudi prve zametke religije. Čaščenje zamenjave za očeta na nek način omogoči spravo z njim. Totemizem je zato tudi pogodba, ki uničuje odnose nekoliko »okrasi«, dogodek, kateremu dolguje svoj nastanek, pa potisne v pozabo. Totem pripadnikom nudi vse, kar svojemu sinu nudi oče – zaščito, skrb in varovanje v zameno za čaščenje. Slednje deluje tudi obratno: »Če praoče ne bi bil tiran, ampak bi bil do nas dober, kot je to njegov totem, mi nikoli ne bi bili v skušnjavi, da ga ubijemo.« Totemska religija je iniciativa v tej smeri – pomeni namreč obžalovanje brutalnega uboja. Vse poznejše religije so poizkusile rešitve istega problema in reakcija na isti dogodek, po katerem človeštvo stalno išče pomiritev vesti. Dvojnost oz. ambivalenca in kompleksnost se kaže v tem, da so po drugi plati religije kot način racionalizacije sveta tudi spomin na zmago nad očetom. V posebnih razmerah, kot so denimo prazniki, se časti kršitev; ta je namreč pripeljala do triumfa nad tiranom. Kljub standardnemu obžalovanju očetomora je po mnenju Freuda praznična plat dogodka tista, ki je bistvena.

V poznejših razvojnih etapah se čaščenje totema umakne čaščenju boga. Stališče posameznika v odnosu do boga je v veliki meri odvisno od stališča do očeta. »Bog ni nič drugega kot vzvišeni oče«, pravi Freud. Splet sovraštv in ljubezni v odnosu do istega objekta – emocionalni dualizem – je ključni fenomen človeškega notranjega življenja. Zato je Ojdipov kompleks izhodišče umetnosti, religije in današnje družbene morale.

»There's an elephant in the room« (»Slon je v sobi«) je angleška fraza, ki označuje očitno dejstvo, ki se ga namerno ignorira.

Speciesizem ali pripadnost »pravi« vrsti

— Urška Breznik

— ilustracija Luka Seme

Gibanje za pravice živali mnogi uvrščajo med t. i. družbena gibanja za osvoboditev (ang. »*liberation movements*«), ki postavljajo zahteve za ustavev predsodkov in diskriminacije, osnovane na značilnostih, kot so rasa oziroma populacijska skupina, spol, biološka vrsta ipd. Klasičen primer takšnega gibanja je gibanje za osvoboditev črncev izpod jarma suženjstva. Velik začetni uspeh tega gibanja je postavil temelje za vsa ostala: gibanja za pravice istospolno usmerjenih, pravice staroselskih ljudstev, pravice žensk ... Ko se je pričelo gibanje za pravice in enakopravnost žensk, je večina ljudi menila, da se bo s tem odpravila zadnja oblika diskriminacije, ki je bila splošno sprejeta in očitno prakticirana v vseh družbenih in izobrazbenih slojih. A predsodke, skrite v našem vsakdanu, težko ozavestimo. Pogledati moramo izza naših moralnih horizontov in prevetrili naša prepričanja in načela.

Uporaba in izkoriščanje živali, ki sta neposredno povezana s potrošniškim kapitalizmom in posledično izrazito speciesistično sodobno kulturo, nam v tem pogledu postajata vedno večji izziv.

Žal smo obtičali z dvema na videz nezdružljivima podobama: človek in žival. Ti dve podobi nam predstavljata ljudi kot družbene subjekte in živali kot biološke objekte.

Večina družboslovnih znanosti (antropologija, sociologija in druge) je mnenja, da družba in/ali kultura ne obstajata zunaj človeške sfere. Za antropologe sta nekaj izključno človeškega, in ker torej živali niso ljudje, ne morejo biti družbena in/ali kulturna bitja. V naravoslovnih znanostih se živali preučuje le kot biološke organizme, ki jim vladajo njihove genetske konstitucije, v družboslovnih pa kot predmete prestiža, žrtvovanja ali kot toteme in so tako vedno nosilke nekega simbolnega, verskega ali metaforičnega pomena. Živali so sestavni deli gospodarske skupnosti antropocentričnih ekosistemov: so gospodarski vir, blago in proizvodno sredstvo za človekovo uporabo. Barbara Noske (1993) pravi, da če predpostavljamo, da so samo ljudje tista bitja, ki so sposobna ustvariti družbo, kulturo in jezik,

avtomatsko izključimo živalske oblike družbe, kulture in jezika. Družboslovne znanosti se tako predstavljajo kot znanosti, diskontinuitete med ljudmi in živalmi.

Ljudje imajo poseben moralni status zgolj zato, ker pripadajo »pravi« vrsti. A omejiti pravice na člane samo ene vrste ni nič bolj logično ali pravično kot omejiti pravice na pripadnike samo ene rase ali spola.

Priznavanje pravic samo ljudem poraja vprašanje: »Zakaj so zgolj ljudje upravičeni do pravic?« Trpljenje številnih pripadnikov drugih bioloških vrst je odpravljeno z izjavami, kot so: Saj so samo žuželke! Saj so samo podgane! Saj so samo kokoši! Nečloveške živali niso posamezniki, saj ne čutijo in ne razmišljajo. Primerni temu prepričanju so tudi izrazi, ki jim jih v potrditev zanikanja njihovega individualizma natikamo: prašiči so svinjina, krave, biki in voli so govedina, kokoši in purani perutnina. Bistvo vseh oblik nestrpnosti je nezmožnost videti posameznike kot posameznike. Beli rasisti vidijo črnce kot utelešenje rase; seksistični moški ženske kot utelešenje ženskega spola; speciesisti gle-

dajo na geparde in muhe kot na neko drugo generično skupino.

Nadalje se zelo priljubljena oblika moralne diskvalifikacije naslanja na definicijo razuma oziroma inteligence. Inteligenca definiramo na način, ki avtomatsko preferira ljudi. Kot dokaz zanjo zahtevamo abstraktno mišljenje. Mnogi poskusi so dokazali, da so tudi nečloveške živali sposobne abstraktnega razmišljanja. Četudi slednje ne bi kazale nobenih znakov razumnega mišljenja, kot ga razumemo ljudje, ne bi bile inferiorne. Zakaj bi tipične človeške lastnosti istovetili s superiornostjo? Ker so značilne za vrsto *Homo sapiens*?

Marjorie Spiegel v svoji knjigi *The Dreaded Comparison: Human and Animal Slavery* (1996) piše, da so črnci stoletja veljali za nerazumska bitja, kar je bil izgovor, ki je v času sužnjelastništva služil dvema namenoma: da so lahko belci nadaljevali s t. i. varovanim skrbništvom črncev (v obliki suženjstva), in da so lahko opravičevali brezmejno izkoriščanje le-teh. A ne vidimo tukaj v nebo vpijoče podobnosti vsakič, ko gremo v živalski vrt, vodimo psa na povodcu, uživamo živalske izdelke ... Kot se je sčasoma opustila ta trditev v zvezi s predstavnikami drugih ras, se sedaj bliža čas, ko se bo opustila v zvezi z nečloveškimi živalmi.

Kot pri vseh drugih oblikah nestrpnosti je tudi bistvo speciesizma (species=vrsta), diskriminacije na osnovi pripadnosti drugi biološki vrsti, nesposobnost čutiti empatijo s pripadniki skupine, ki ni tvoja. Superiornih oziroma boljših bioloških vrst ni. Kakor ni superiornega spola ali rase. Rasne in spolne razlike so biološke, ne moralne. Isto torej velja za speciesizem. Vsako zatiranje, ki ga prakticiramo, podpira druge oblike prevlad. Nujno potrebno je, da v vseh prepoznamo skupne imenovalce in se proti njim borimo, ne pa merimo stopnjo trpljenja žrtev ali določamo, katera skupina je bolj zatirana. Vsak tak boj pomeni moralno in politično zaprisego odprave izkoriščanja in/ali uporabe na osebnem nivoju.

Kako ljudje vzpostavljamo odnos do nečloveških živali? Zakaj se t. i. zahodne družbe/kulture tako bojimo kakršnekoli primerjave z živalmi oziroma te primerjave v večini primerov uporabljamo kot žaljivke? Zakaj nas bolj pretresejo poboji tjulnjih mladičev kot klavnice, polne prašičev? Laže čustvujemo z živalskimi vrstami, ki so z naše perspektive bolj ljubke in so nam po kognitivnih sposobnostih bliže. Po eni strani kažemo veliko mero zaskrbljenosti in ljubezni za svoje nečloveške prijatelje, s katerimi si delimo domove (psi, mačke), ali pa jih iz različnih razlogov idealiziramo (tjulnji, konji, delfini), po drugi strani pa večina ljudi na svetu meni, da je moralno sprejemljivo vsako leto povzročati trpljenje in smrt 56 milijard ostalih živali zaradi lastnega užitka, udobja, priročnosti – če se le živalim ne povzroča nepotrebno trpljenje (karkoli že »nepotrebno trpljenje« pomeni).

Ali lahko vrednotimo življenje določenega bitja na osnovi človeške percepcije ljubkosti, inteligence, kognitivne srodnosti? Človeška percepcija naštetih lastnosti objektivno gledano ne more biti kriterij odločanja. Vse živali nimajo te sreče, da bi nam bile privlačne ali kakorkoli blizu.

Nobene moralno pomembne razlike namreč ni med živalmi, ki jih dojemamo kot lepe in inteligentne, in živalmi, ki so namenjene za hrano. Prav tako ni moralne razlike med uživanjem mesa in drugimi živalskimi proizvodi. Vse te živali končajo v isti klavnici in vse imajo v očeh človeka zgolj uporabno vrednost.

Ne le da živali uporabljamo v vsakovrstne namene, katerih ne moremo opredeliti kot »potrebne« – bodisi govorimo o prehrabni industriji, o poskusih na živalih, o oblačilni industriji ali o zabavni industriji; z njimi ravnamo na načine, ki bi jih poimenovali mučenje, če bi šlo za ljudi. V skladu s sedanjo moralno paradigmo so vsa človeška bitja enaka in imajo pravico do enakega temeljnega moralnega varstva, po drugi strani pa imajo živali odločno manjvreden status: varstvo, ki je dodeljeno njim, je minimalno in ponavadi temelji zgolj na prepovedi nepotrebne krutosti. Takšne oblike varstva (npr. *Zakon o zaščiti in proti mučenju živali*) so večinoma nesmiselne in nepomenljive, saj imajo živali status lastnine; so materialne dobrine, vredne le toliko, kolikor jim pripišemo. V očeh zakona se nečloveške živali ne razlikujejo od avtomobilov, pohištva ali kake druge lastnine, ki jo posedujemo.

Humana etika v osnovi temelji na spoštovanju brezpogojne vrednosti posameznika, zato se moralna vrednost nobenega človeka ne more določiti v sorazmerju z njegovo koristnostjo drugim ljudem. Filozofija pravic živali zahteva le dosledno upoštevanje predstavljene logike.

Krivica je brezpogojna, zato ji moramo tudi nasprotovati brezpogojno. Pravica ni zahtevala oziroma ne zahteva »reformiranega« suženjstva, ne »reformiranega« otroškega dela, žensk. Zahteva edini moralni odgovor – brezpogojno, popolno odpravo. Le reformirati brezpogojne krivice pomeni podaljševati jih.

Ti znaš da tvoja seba

ima četiri ugla

U svakom uglu

stoji jedan od ovih

Ti znaš da tvoja seba

ima četiri ugla

U sredinu padaju

i udaraju te

glavama

glavama